हरिनास गाउँपालिकाको

आवधिक योजना

(२०७९/०८० - २०८३/०८४)

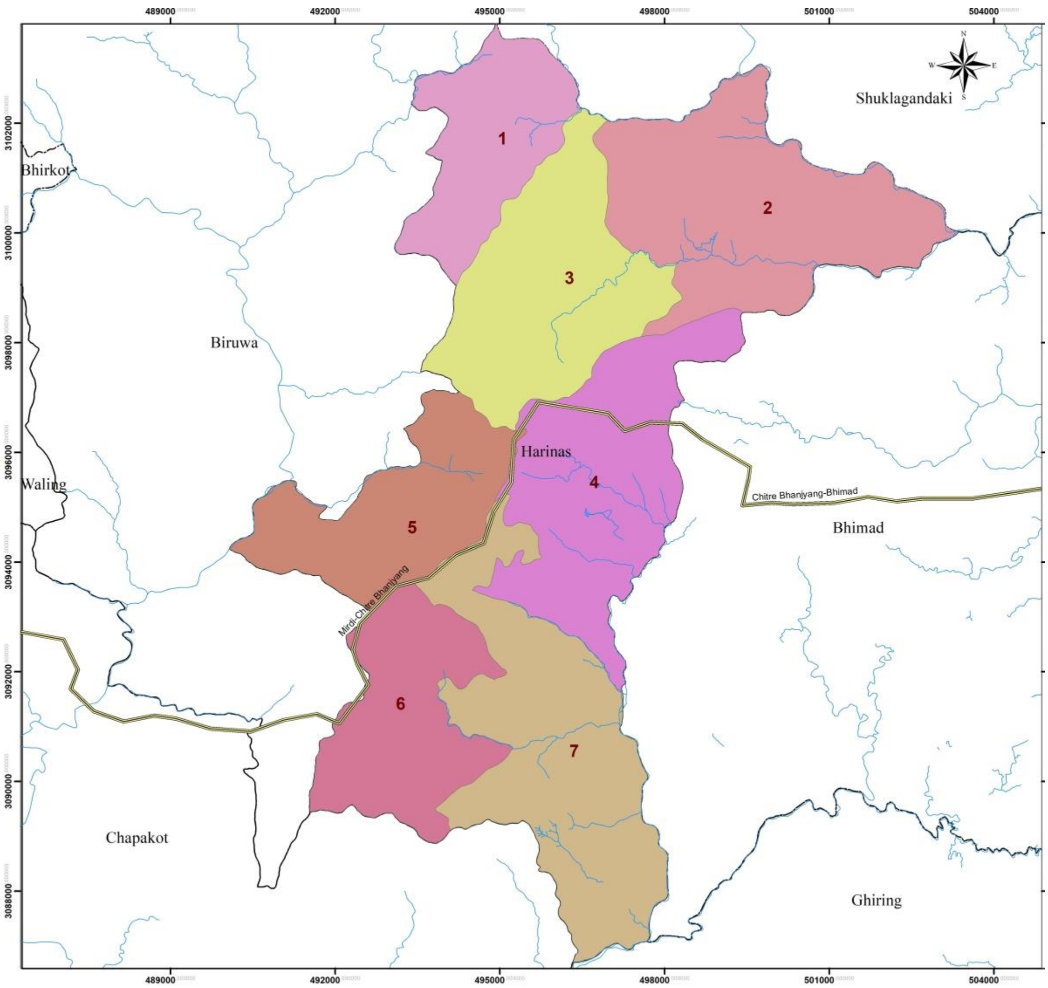

हरिनास गाउँपालिका

गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय

हरिनास, स्याङ्जा, गण्डकी प्रदेश

माघ, २०७८

हरिनास गाउँपालिकाको

आवधिक योजना

(२०७९/०८० - २०८३/०८४)

<u>तयार गर्ने</u>

मेजर डिजाईन प्रा. लि. (Major Design Pvt. Ltd)

ललितपुर, नेपाल

आभार

हरिनास गाउँपालिकाको आवधिक योजना तर्जुमाको निम्ति गर्नु भएको पहल प्रति सराहना गर्दै सो योजना तर्जुमा गर्ने कार्य प्रदान गर्नु भएकोमा सर्वप्रथम हरिनास गाउँपालिकालाई हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछौँ । यस गाउँपालिकाका अध्यक्ष श्री खिम नारायण मानन्धर, उपाध्यक्ष श्रीमती झनमाया पराजुली र प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत श्री पर्शुराम उपाध्याय तथा सम्पूर्ण वडाध्यक्षज्यूहरु, कार्यपालिका सदस्य ज्यूहरु गाउँ सभाका सदस्यहरु प्रति कृतज्ञता प्रकट गर्दछौं । साथै शाखा तथा उप शाखा प्रमुखहरू, सामुदायिक परिचालकहरू लगायत कार्यालयका सम्पूर्ण कर्मचारी तथा पदाधिकारीहरूबाट सक्रिय सहभागिता तथा प्रभावकारी भूमिका निर्वाह गर्नु भएकोमा कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछौँ ।

गाउँपालिकाको आवधिक योजना तर्जुमाको क्रममा सुरुवात देखि नै आफ्ना सल्लाह तथा सुझावहरू दिदै यसलाई अन्तिम स्वरुप प्रदान गर्न सहयोग गरिदिनुहुने राजनैतिक दलका प्रतिनिधिहरू, निर्देशक समिति तथा विषयगत उप-समितिका सम्पूर्ण पदाधिकारहरूप्रति पनि हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछौँ । यसैगरी वडा तथा सामुदायिक भेलाहरूमा उपस्थित भएर आफ्ना वस्ती, समुदायका समस्याहरू अगाडि राखी सहयोग गरिदिनुहुने सम्पूर्ण वडावासी तथा समुदायप्रति कार्यदल हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछ ।

योजना तर्जुमाको क्रममा भएका विभिन्न चरणका छलफलहरूमा सहभागि हुने विषयगत समितिका पदाधिकारीहरू तथा अन्य आमन्त्रित व्यक्तिहरूबाट भएको सहभागिता तथा योगदानप्रति पनि हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्दछौँ ।

अन्त्यमा, यस आवधिक योजना तर्जुमाको सिलसिलामा आवश्यक तथ्याङ्क तथा सूचना प्रदान गरी सहयोग गरिदिनुहुने गाउँपालिकासँग सम्बन्धित सम्पूर्ण विषयगत कार्यालयहरू तथा विभिन्न संघ संस्थाका कर्मचारी लगायतका सम्पूर्ण महानुभावहरू प्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछौँ ।

मेजर डिजाईन प्रा. लि

ललितपुर, नेपाल

अध्यक्षको भनाई

साविकका गाविसहरु मग्याम चिसापानी, चित्रेभन्ज्याङ, चिन्नेवास (७, ८, ९), क्याक्मी र किचनास (६, ८, ९) गाविस समेटेर हाल हरिनास गाउँपालिका निर्माण भएसंगै स्थानीय सरकारको रुपमा स्थापित भएको हरिनास गाउँपालिका २०७४ साल आषाढ १४ गतेको स्थानीय तहको निर्वाचनबाट हामीले ५ बर्षका लागि यो पालिकालाई जनताको सरकारका रुपमा संचालन गर्ने जिम्मेवारी पाएकाछौ । यसरी हरिनास गाउँपालिकाको विकासमा नेतृत्व गर्ने जिम्मेवारी दिनु भएकोमा आम हरिनास गाउँपालिकावासिमा हार्दिक कृतज्ञता तथा आभार व्यक्त गर्दछु ।

हामीले गाउँपालिकाको नेतृत्व लिई रहँदा न त कार्यालय भवन ब्यबस्थित थियो न त कर्मचारी व्यवस्थापन हुन सकेको थियो । तथापी यो अवस्थालाई मात्र देखाएर हामी पन्छिन सक्ने अवस्था रहेको छैन । अत आवश्यकता लाइ सम्वोधन गर्नका लागि हामीले विकासका क्रियाकलापहरु संचालनलाई नै जोड दिएका छौ । विकासका लागि मार्ग तय हुन अतिनै जरुरि छ । हामी निर्वाचित भएर आएपछी आगामी दिनमा गाउँपालिकाको विकासको मार्ग के हुने भन्ने सम्बन्धमा गाउँ सभाका सदस्यहरुको सक्रिय सहभागितामा आगामी अवधिको लागि आवधिक योजना निर्माण गर्ने प्रयास गरेका छौ । यो आवधिक योजनाले हामीले आगामी दिनमा के र कसरि कार्य गर्ने प्रयास गरिरहेका छौ भन्ने बिषयमा आम गाउँपालिकावासीलाई जानकारी दिने कुरामा म विश्वस्त रहेको छु ।

आफ्ना जनप्रतिनिधिहरुले कसरी कार्य गरिरहेका छन् भन्ने बिषय आम गाउँपालिकावासीले जान्न पाउने अधिकार राख्नुहुन्छ । यसका लागि स्थानीय सरकारले आफ्ना कार्यक्रमहरु जनता समक्ष राख्नु हाम्रो दायित्व भित्र पर्दछ । विकास एकल प्रयासबाट मात्र सम्भव हुदैन त्यसैले हामीले गरेको प्रयासमा यहाँहरुको समेत सहयोग आवश्यक पर्दछ । हामी या आवधिक योजना कार्यान्वयन गर्ने सवालमा यहाँहरुको पूर्ण सहयोग र साथको अपेक्षा समेत गर्दछौ ।

अन्त्यमा यो आवधिक योजना निर्माण गर्नकालागि आफ्नो समय सुझाव लगायत अनुभव समेत प्रस्तुत गरि छलफलमा सक्रिय सहभागी हुनु हुने सबै गाउँ सभा सदस्यहरु प्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । त्यसै गरि यो योजना तयार गर्नकालागी सहयोग गर्नुहुने परामर्शदाता मेजर डिजाईन प्रा. लि प्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु ।

खिम नारायण मानन्धर

अध्यक्ष

हरिनास गाउँपालिका

उपाध्यक्षको भनाई

हाम्रो देश लामो समय देखि राजनीतिक संक्रमणमा गुज्रिरहेको थियो । देश र जनताले संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक संविधान प्राप्त गरिसकेपछी देश संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रमा विधिवत रुपमा रुपान्तरण भईसकेको छ । नयाँ संविधान प्राप्ति सँगै जनतामा आशाका किरणहरु छाएका छन । संविधानले व्यवस्था गरे अनुरुप तीनै तहको निर्वाचन सम्पन्न भईसकेको छ । स्थानीय तहमा हामी जनप्रतिधिहरु निर्वाचीत भएर आएका छौ, लोकतन्त्रको आधार स्तम्भका रुपमा रहने स्थानीय तहहरुमा विगत लामो समय देखि निर्वाचित जनप्रतिनिधि नहुँदा जनताका प्रतिनिधिमूलक संस्थाहरु कर्मचारीतन्त्रको भरमा सञ्चालन हुँदै आएका थिए । अब जनताका वास्तबिक माग र आबश्यकताको पूर्ण विश्लेषण गरी बिकास निर्माणका काममा थप प्रभावकारिता ल्याउन हामीले अगाडी बढने प्रण गरेका छौ ।

यस हरिनास गाउँपालिकामा क्रियाशिल राजनीतिक दलहरुको सहयोग, समन्वय र सहभागितामा स्थानीय शासनको भावना र मर्म अनुसार हामी जनसहभागितामुलक योजना तर्जुमा गरी कार्यन्वयन गर्न गई रहेका छौ । यसै सन्दर्भमा हामी निर्वाचित भएर आईसकेपछि यस क्षेत्रको ठोस बिकासकालागी आवधिक योजना निमार्ण गरेर अघि बढने सोचका साथ यो ५ बर्षे आवधिक योजना तयार गरी कार्यन्वयनमा ल्याएका छौ ।

जब सम्म जनताले प्रत्यक्ष उपभोग गर्ने पुर्वाधार बिकासका आयोजना तथा परियोजनाहरुको निर्माण गर्न सक्दैनौ तब सम्म जनताहरुले राहत महशुस गर्न पाउदैनन् । यस्ता आयोजनाहरु सञ्चालन गर्न गाउपालिकासँग पर्याप्तमात्रामा बजेटको अभाब छ । तर पनि हामीले यहाँ पूर्वाधार बिकासका आयोजनाहरु संचालन गर्नु पर्ने टडकारो आवश्यकता छ । तसर्थ यस्ता आयोजनाहरु संचालन तथा निर्माण गर्नका लागी हाम्रो हरिनास गाउँपालिकाले निजी क्षेत्र, अन्य संघ/संस्था, प्रदेश र संघिय सरकारलाई पनि बिकास निर्माण कार्यमा साझेदार बनाई अगाडी बढनु पर्ने नितान्त आवश्यक छ र आवश्यकता पनि ठानिसकेको छ । तसर्थ हाम्रा बिकास साझेदार सरोकारवालाहरुको पहिचान गरी कार्ययोजना बनाई कार्यन्वयन गर्न नितान्त आवश्यक भएको छ । जसका लागी नगर सभाका सबै सदस्यहरुको सक्रिय सहभागीतामा आवधिक योजना मेजर डिजाईन प्रा. लि को कुशल सहजिकरणमा निर्माण गरिएको छ । यसरी योजना निर्माणमा सक्रिय सहभागीता जनाउनु हुने सम्पुर्ण गाउँ सभाका सभासद ज्युहरु, तथा हरिनास गाउँपालिकामा क्रियाशिल राजनीतिक पार्टी तथा पार्टी प्रतिनिधी साथै स्थानीय बुद्धिजिबीहरु अनि गाउँपालिकाका कार्मचारीहरु प्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्न चाहान्छु ।

इन्द्र कुमारी थापा राना

उपाध्यक्ष

हरिनास गाउँपालिका

प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतको भनाइ

नेपालको संविधानले तीन तहको सरकारको व्यवस्था गरे अनुरुप स्थानीय तहहरु स्थानीय सरकारको रुपमा स्थापित भएका छन् । स्थानीय तहहरुको गठन संगै स्थानीय सरकारको निर्वाचन समेत सम्पन्न भै सकेको छ । जनताको सरकार सम्मको पहुँच सहज होस् भन्ने मुख्य उद्देश्यका साथ मुलुक संघीयताको मोडेलमा अघि बढेको छ । सरकार माथिको पहुँचले समग्र विकास प्रक्रियालाइ समेत अघि बढाउन सहयोग गर्दछ ।

विकास मुख्यत चार खम्बा मानवीय, आर्थिक, भौतिक तथा सामाजिक क्षेत्रमा गरिने सकारात्मक परिवर्तन हो । यी सबै क्षेत्रको विकास माथि जनताको पहुँच सिर्जना गर्न सकिएको अवस्थामा मात्र विकासले वास्तविक रुप प्राप्त गर्दछ । यसरि विकास गर्नका लागि योजनावद्द ढंगले अघि वढ्नु पर्दछ । हामी कहाँ बिषेस गरि स्थानीय तह हरुले सन्चालन गर्ने विकास क्रियाकलापहरु विना योजना सन्चालन गरिनुले पनि विकासको तीव्रतामा नकरात्मक असर पुर्याई रहेको छ । यसै सन्दर्भमा हरिनास गाउँपालिकाले आगामी ३ वर्षको लागि यो आवधिक योजना निर्माण गरेको छ ।

यो आवधिक योजनाको पूर्ण कार्यान्वयनमा गाउँपालिकाको मात्र एकल प्रयास प्रयाप्त हुदैन अतः यसको कार्यान्वयनका लागि रणनैतिक योजनाले पहिचान गरेका सबै साझेदार निकायहरुको पनि उतिकै सहयोग र सझेदारिताको आवश्यकता रहन्छ । आफु जनप्रतिनिधिको रुपमा निर्वाचित भएको दोश्रो वर्षमा नै यो आवधिक योजना निर्माण गरि अघि बढने प्रयास जनप्रतिनिधिहरुबाट भएको छ । यसले गाउँपालिकाको विकासका लागि सकारात्मक संकेत गरेको महसुस मैले गरेको छु ।

यो योजना कार्यान्वयनमा सबैको सहयोगको अपेक्षा सहित योजना निर्माणमा अध्यक्ष, उपाध्यक्ष, वडा अध्यक्ष, कार्यपालिका सदस्य तथा गाउँ सभा सदस्यज्यूहरुको सक्रिय सहभागीता र संलग्नता रहेकोमा उहाँहरु प्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । त्यसै गरि यो योजना तयार गर्नकालागी सहयोग गर्नुहुने परामर्शदाता मेजर डिजाईन प्रा. लि प्रति हर्दिक आभार व्यक्त गर्दछु ।

पर्शुराम उपाध्याय
प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत
हरिनास गाउँपालिका

विषयसूची

१ भूमिका 1

१.१ पृष्ठभूमि 1

१.२ आवधिक योजना तर्जुमाको उद्देश्य 2

१.३ आवधिक योजना तर्जुमा प्रक्रिया 2

१.४ सीमितता 3

१.५ सन्दर्भ साहित्यहरुको अध्ययन तथा समिक्षा 3

१.५.१ हालको योजना प्रवृत्ति 3

२ गाउँपालिकाको विकासको विद्यमान स्थिति र उपलब्धिको समीक्षा 6

२.१ गाउँपालिकाको परिचय 6

२.१.१ भौगोलिक अवस्था, राजनीतिक र प्रशासनिक संरचनाः 6

२.१.२ जनसांख्यिक अवस्था : 8

२.२ आर्थिक विकास अवस्था 10

२.२.१ कृषि तथा खाद्य सुरक्षा 10

२.२.२ पर्यटन तथा संस्कृती 14

२.२.३ बित्तिय सेवा तथा सहकारी 15

२.३ सामाजिक विकासको अवस्था 16

२.३.१ स्वास्थ्य तथा पोषण : 16

२.३.२ शैक्षिक विकास : 17

२.३.३ खानेपानी तथा सरसफाइ 20

२.३.४ लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण 21

२.३.५ युवा, खेलकुद तथा कला 22

२.४ पूर्वाधार तथा शहरी विकासको अवस्था 22

२.४.१ वस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माण 22

२.४.२ सडक, पुल तथा यातायात 22

२.४.३ विद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जा 23

२.५ वन, वातावरण तथा विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापनको अवस्था 25

२.५.१ वन तथा जैविक विविधता 25

२.५.२ महामारी तथा विपद् व्यवस्थापन 25

२.६ सुशासन तथा संस्थागत व्यवस्था 26

२.६.१ सुशासन र सेवा प्रवाह 26

२.६.२ सार्वजनिक भवन तथा अन्य पूर्वाधार 26

३ सोच तथा विकासको अवधारणा 27

३.१ पृष्ठभूमि 27

३.२ प्रमुख समस्या तथा चुनौती 27

३.३ प्रमुख सम्भावना तथा अवसर 28

३.४ गाउँपालिकाको दीर्घकालीन सोच 28

३.५ लक्ष्य 28

३.६ उद्देश्य 28

३.७ परिमाणात्मक लक्ष्य 29

३.८ रणनीति 29

३.८.१ सामाजिक परिचालन 30

३.८.२ आवश्यकता अनुसार स्थानीय कानुन निर्माण 30

३.८.३ सहकारिता विकास 30

३.८.४ जनसहभागिता तथा साझेदारिता 30

३.८.५ सार्वजनिक निजी साझेदारी 30

३.८.६ आन्तरिक व्यवस्थापन सुदृढीकरण 30

३.८.७ कर्मचारीको क्षमता अभिवृद्धि 30

३.८.८ लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समवेशीकरण 31

३.८.९ मानव अधिकारको प्रत्याभूति, संरक्षण र प्रवर्धन 31

३.८.१० स्रोत परिचालनका लागि भगिनी सम्बन्ध स्थापना 31

३.८.११ दिगो विकास 31

३.८.१२ राजश्व परिचालन मार्फत गाउँपालिकाको स्रोत वृद्धि 31

३.८.१३ लघु उद्यम विकास कार्यक्रम 31

३.८.१४ बहुवर्षीय कार्यक्रम 32

३.८.१५ उपभोक्ता तथा ठेक्का प्रणालीको अबलम्बन 32

३.८.१६ DPR तथा लागत इस्टिमेट पश्चात मात्र वजेट विनियोजन 32

३.९ प्राथमिकता 32

४ आर्थिक क्षेत्र 34

४.१ विषय प्रवेश 34

४.२ कृषि तथा पशुपन्छी 35

४.२.१ पृष्ठभूमि 35

४.२.२ समस्या तथा चुनौती 35

४.२.३ संभावना तथा अवसर 35

४.२.४ सोच 36

४.२.५ उद्देश्य 36

४.२.६ रणनीति 36

४.२.७ प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना (कृषि तथा पशुपन्छी) : 37

४.३ सिंचाइ 40

४.३.१ पृष्ठभूमिः 40

४.३.२ समस्या तथा चुनौती 40

४.३.३ संभावना तथा अवसर 40

४.३.४ सोच 40

४.३.५ उद्देश्य 40

४.३.६ रणनीतिः 40

४.३.७ प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना (सिँचाइ) 41

४.४ पर्यटन, सँस्कृति तथा सम्पदा 42

४.४.१ पृष्ठभूमिः 42

४.४.२ समस्या तथा चुनौती 42

४.४.३ संभावना तथा अवसर 42

४.४.४ सोच 42

४.४.५ उद्देश्य 42

४.४.६ रणनीतिः 43

४.४.७ प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना (पर्यटन, सँस्कृति तथा सम्पदा): 44

४.४.८ अपेक्षित उपलब्धि 47

४.५ उद्योग, व्यापार, व्यावसाय, रोजगारी तथा आपूर्ति 47

४.५.१ पृष्ठभूमिः 47

४.५.२ समस्या तथा चुनौती 47

४.५.३ संभावना तथा अवसर 47

४.५.४ सोच 48

४.५.५ उद्देश्य 48

४.५.६ रणनीतिः 48

४.५.७ प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना (उद्योग, व्यापार, व्यावसाय, रोजगारी तथा आपूर्ति) 49

४.६ आर्थिक क्षेत्र मा प्रक्षेपित लगानी 51

५ सामाजिक क्षेत्र 53

५.१ विषय प्रवेश 53

५.२ स्वास्थ्य तथा पोषण 53

५.२.१ पृष्ठभूमि 53

५.२.२ समस्या तथा चुनौती 53

५.२.३ संभावना तथा अवसर 54

५.२.४ सोच 54

५.२.५ उद्देश्यहरू 54

५.२.६ रणनीतिहरू 54

५.२.७ मुख्य कार्यक्रम तथा आयोजना (स्वास्थ्य तथा पोषण) : 55

५.३ शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रवर्तन 58

५.३.१ पृष्ठभूमि 58

५.३.२ समस्या तथा चुनौती 58

५.३.३ संभावना तथा अवसर 58

५.३.४ सोच 59

५.३.५ उद्देश्यहरू 59

५.३.६ रणनीतिहरू 59

५.३.७ प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना (शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रवर्तन) 60
५.४ खानेपानी तथा सरसफाइ 64
५.४.१ पृष्ठभूमि 64
५.४.२ समस्या तथा चुनौती 64
५.४.३ संभावना तथा अवसर 64
५.४.४ सोच 64
५.४.५ उद्देश्य 64
५.४.६ रणनीति 65
५.४.७ प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना (खानेपानी तथा सरसफाइ) 66
५.५ महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग 68
५.५.१ पृष्ठभूमि 68
५.५.२ समस्या तथा चुनौती 68
५.५.३ संभावना तथा अवसर 69
५.५.४ सोच 69
५.५.५ उद्देश्य 69
५.५.६ रणनीतिहरू 70
५.५.७ प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना (महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग) 71
५.६ युवा तथा खेलकुद 73
५.६.१ पृष्ठभुमी 73
५.६.२ सोच 73
५.६.३ उद्धेश्य 73
५.६.४ रणनितिहरु 73
५.६.५ प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना (युवा तथा खेलकुद) 74
५.७ सामाजिक क्षेत्र प्रक्षेपित लगानी 75
६ पूर्वाधार क्षेत्र 77
६.१ विषय प्रवेश 77
६.२ बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माण 77
६.२.१ पृष्ठभूमि 77

६.२.२ सोच 78

६.२.३ उद्देश्य 78

६.२.४ रणनीति 78

६.२.५ प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना (बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माण) 79

६.३ सडक, पुल तथा यातायात पूर्वाधार 80

६.३.१ पृष्ठभूमि 80

६.३.२ समस्या तथा चुनौती 80

६.३.३ संभावना तथा अवसर 80

६.३.४ सोच 80

६.३.५ उद्देश्य 81

६.३.६ रणनीति 81

६.३.७ प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना (यातायात पूर्वाधार) 82

६.४ जलश्रोत, विद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जा 87

६.४.१ पृष्ठभूमिः 87

६.४.२ समस्या तथा चुनौती 87

६.४.३ संभावना तथा अवसर 87

६.४.४ सोच 87

६.४.५ उद्देश्य 87

६.४.६ रणनीतिः 87

६.४.७ प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना (जलश्रोत, विद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जा): 88

६.५ सूचना, सञ्चार तथा प्रविधि 89

६.५.१ पृष्ठभूमिः 89

६.५.२ सोच 89

६.५.३ उद्देश्य 89

६.५.४ रणनीतिः 89

६.५.५ प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना (सूचना, सञ्चार तथा प्रविधि) : 90

६.६ पूर्वाधार क्षेत्रमा प्रक्षेपित लगानी 91

७ वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्र 93

७.१ विषय प्रवेश 93

७.२ वन तथा जैविक विविधता 93

७.२.१ पृष्ठभूमि 93

७.२.२ समस्या तथा चुनौती 93

७.२.३ संभावना तथा अवसर 93

७.२.४ सोच 94

७.२.५ उद्देश्य: 94

७.२.६ रणनीतिः 94

७.२.७ प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना (वन तथा जैविक विविधता) 95

७.२.८ अपेक्षित उपलब्धि 96

७.३ भूसंरक्षण, जलाधार व्यवस्थापन, वातावरण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन 96

७.३.१ पृष्ठभूमि 96

७.३.२ समस्या तथा चुनौती 96

७.३.३ संभावना तथा अवसर 96

७.३.४ सोच 97

७.३.५ उद्देश्य: 97

७.३.६ रणनीतिः 97

७.३.७ प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना (भूसंरक्षण, जलाधार व्यवस्थापन, वातावरण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन) 98

७.३.८ अपेक्षित उपलब्धि 100

७.४ विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलता 100

७.४.१ पृष्ठभूमिः 100

७.४.२ समस्या तथा चुनौती 100

७.४.३ संभावना तथा अवसर 101

७.४.४ सोच 101

७.४.५ उद्देश्य: 101

७.४.६ रणनीति 101

७.४.७ प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना (विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलता) 102
७.५ वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्रमा प्रक्षेपित लगानी 104
८ संस्थागत विकास तथा सुशासन क्षेत्र 106
८.१ संस्थागत विकास तथा सुशासन 106
८.१.१ पृष्ठभूमि 106
८.१.२ समस्या तथा चुनौती 107
८.१.३ संभावना तथा अवसर 107
८.१.४ सोच 107
८.१.५ उद्देश्य 108
८.१.६ रणनीति 108
८.१.७ प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना (संस्थागत विकास तथा सुशासन क्षेत्र) 109
८.२ संस्थागत विकास तथा सुशासन क्षेत्रमा प्रक्षेपित लगानी 112
९ नतिजा खाका 114
१० कार्यान्वयन व्यवस्था 123
१०.१ कार्यान्वयन कार्ययोजना 123
१०.२ विषयक्षेत्र अनुसार अनुमानित बजेट 123
१०.३ स्रोत अनुमान तथा प्रक्षेपण 124
१०.४ स्रोत परिचालन रणनीति 126
१०.५ आवधिक योजना कार्यान्वयन 126
१०.६ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन योजना 127
१०.६.१ अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको आवश्यकता 127
१०.६.२ वर्तमान अवस्था 127
१०.६.३ अवसर र चुनौती 128
१०.६.४ उद्देश्य 128
१०.६.५ रणनीति 129
१०.६.६ कार्यक्रम 129
अनुसूची- १ 130

अनुसूची- २ 131
अनुसूची- ३ 132
अनुसूची ४ नक्साहरु 133

१ भूमिका

१.१ पृष्ठभूमि

नेपालमा योजनावद्ध विकासको सुरुवात भएको ६ दशक भइसकेको छ र यो अवधिमा धरै तहका योजनाहरु निर्माण भई व्यवहारमा कार्यान्वयन भई सकेका छन् । क्षेत्रीय विकास योजना, पञ्च वर्षीय योजना, वार्षिक विकास योजना, क्षेत्रगत गुरुयोजना, जिल्ला तथा नगरस्तरमा आवधिक योजना, वडा स्तरीय एकीकृत कार्ययोजना (Integrated Action Plan/ IAP), भौतिक विकास योजना आदि विभिन्न तह र तप्काबाट निर्माण भएका र हुँदै आएका योजनाका उदाहरणहरु हुन् । विकासलाई शिलसिलावद्ध तथा दिशानिर्देश गर्न योजना अपरिहार्य आवश्यकता हो । राष्ट्रिय, क्षेत्रीय, जिल्ला, नगर एवं गाँउस्तरमा विभिन्न क्षेत्रगत योजनाहरु बनिरहेका छन् भने हरिनास गाउँपालिकाले पनि विभिन्न समयमा आफ्ना विकास कार्यलाई सुनियोजित, प्रभावकारी बनाउन योजनाहरु निर्माण गरी लागू गर्दै आएको छ । नेपालको संविधान, २०७२ तथा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले निर्दिष्ट गरे बमोजिम स्थानीय तहले आफ्नो कार्य सञ्चालन गर्दै आइरहेका छन् । स्थानीय तहबाट उक्त ऐनको दफा ११ को उपदफा २ (छ) अनुसार स्थानीय स्तरको विकास निर्माण सम्बन्धी आवश्यक नीति, स्थितिपत्र, आवधिक विकास योजना, त्रिवषीय मध्यमकालिन खर्च संरचना तथा वार्षिक विकास कार्यक्रम बनाई कार्यान्वयन गर्ने व्यवस्था छ । नेपाल सरकारले परिकल्पना गरेको ‘‘समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली’’ र गण्डकी प्रदेश सरकारले परिकल्पना गरेको ‘‘समृद्ध प्रदेश, सुखी नागरिक’’ को सोचलाई साकार पार्न हरिनास गाउँपालिकाको स्थानीय आवश्यकता अनुरुप विकास गतिविधिलाई व्यवस्थित र दिगो बनाउन आवधिक विकास योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्न आवश्यक छ ।

नेपाल केन्द्रिकृत शासन प्रणालीबाट विकेन्द्रिकृत एवं संघीय शासन प्रणालीमा परिवर्तन भएसँगै स्थानीय तहलाई नै आफ्नो विकास गतिविधिको खाका तथा योजना तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने अधिकार प्रदान गरिएको छ । क्षेत्रको प्रवृति, जनसङ्ख्या तथा भविष्यको क्षमताको आधारमा नेपाललाई हालैको राजनीतिक पुनर्संरचनाले २९३ नगरपालिका र ४६० गाँउपालिकाहरु गरी कूल ७५३ स्थानीय तहहरुमा विभाजित गरेको छ । जनसंख्याको अधिकांस हिस्सा नगरपालिकामा केन्द्रित रहेकाले वर्तमानको शहरीकरणको प्रवृतिलाई हेर्दा धेरैजसो गाँउपालिका आवश्यक शहरी आधारभूत संरचना, सेवा तथा सुविधा प्रदान गर्न असमर्थ देखिन्छन् । क्षेत्रीय सन्दर्भमा नेपालको शहरीकरण प्रकृया निकै तीव्र तथा असन्तुलित छ । यस्ता प्रवृति मुख्यतयः काठमाडौं उपत्यका, तराई तथा उब्जाउ उपत्यकाहरुमा केन्द्रित छ । यसको नतिजा स्वरुप ग्रामीण क्षेत्रहरु भौतिक पूर्वाधार तथा सेवाहरुको माग पूर्ति गर्न अझै असमर्थ छन् । धेरैजसो मामिलामा साना सहरलाई गम्भीरताका साथ नलिई आधारभूत पूर्वाधारमा थोरै मात्र बजेट विभाजन गरिन्छ । तर हाल उप-नगरीय (Satellite) शहरीकरणको नयाँ अवधारणाले साना तथा ठूला सहरहरुको व्यवस्थापन गर्ने आशा लिइएको छ । पुराना शहरहरुको अत्याधिक जमीनहरु पहिला नै विभिन्न प्रयोजनको लागि उपयोग भै सकेको हुनाले यस्ता शहरहरुमा विकास योजना गर्न निकै कठिनाइ हुने गर्दछ ।

हालसम्म पनि बढ्दो शहरी समस्यालाई संबोधन गर्न पर्याप्त प्रयास गरिएको छैन । अधिकांश योजनाका कार्यहरु दिशाहीन, छरिएका र स-साना देखिन्छन् । स्थानीय तहको आवश्यकता सम्बोधन गर्ने तथा दीर्घकालीन विकास योजनाको कमीले गर्दा व्यवस्थित शहरी विकास योजनाहरु विफल भएका छन् ।

हाल विकसित शहरी केन्द्रहरुमा आवधिक विकास योजनाको अभ्यास शुरु भएता पनि देशमा प्रमुख शहरी केन्द्रको हकमा न त अनुमोदित भू-उपयोगको योजना अघि बढाइयो न त कुनै ठोस भौतिक योजना

कार्यान्वयन प्रक्रिया नै अगाडी बढाइयो । वडा स्तरका छरिएका टुक्रे योजनाहरुले पनि गाँउपालिकाको दीर्घकालीन गाँउपालिका विकास योजना तथा सोंचलाई थप ओझेलमा पारेको छ । परिणाम स्वरुप ग्रामीण क्षेत्रहरुमा केहि भौतिक पूर्वाधार बनेको अवस्था भएता पनि सार्थक तथा अर्थपूर्ण प्रगति भने न्यून रहेको छ । तथापि, कुनै पनि क्षेत्रमा बसोबास गर्ने मानिसहरुलाई सेवा र सुविधाहरु उपलब्ध गराउनु राज्यको प्रमुख दायित्व हुन्छ । गाँउको विभिन्न भागमा बसोवास गर्ने सबै तह र वर्गमा यस्ता सेवा र सुविधाहरुको पहुँचलाई सहज र सुगम बनाउन न्यायोचित वितरण प्रणाली अपनाउनु पर्ने हुन्छ । उपलब्ध गराइएका सेवा र सुविधाहरुको अन्तिम लक्ष्य त्यहाँ बसोबास गर्ने मानिसहरुको जीवनस्तरमा गुणात्मक परिवर्तन ल्याउनु हुन्छ । तर नेपालको अधिकांश पहाडी क्षेत्रका बस्तीहरुमा न्यूनतम आधारभूत सेवा र सुविधा विकास भएको देखिंदैन् ।

यस प्रकारका समस्याहरु हरिनास गाउँपालिकामा पनि यथावत रहेकोले सोही सन्दर्भमा विकासलाई योजनावद्ध, नतिजामुखी र प्रभावकारी गर्ने उद्देश्यले आवधिक योजना तर्जुमा गर्ने निर्णय गरिएको हो ।

१.२ आवधिक योजना तर्जुमाको उद्देश्य

हरिनास गाउँपालिकाको योजनाबद्ध विकास प्रयास र प्रक्रियालाई मार्गदर्शन गर्नु आवधिक योजनाको प्रमुख उद्देश्य रहेको छ । आवधिक योजना तर्जुमाका विशिष्ट उद्देश्यहरू देहायअनुसार रहेका छन् :

- योजनाबद्ध, नतिजामूलक, समावेशी र उत्थानशील विकासका लागि स्थानीय तहका गतिविधिलाई निर्दिष्ट लक्ष्य हासिल गर्ने दिशातर्फ निर्देशित गर्नु;
- स्थानीय विकासका सरोकारवालाहरूमा विकास प्रयास र उपलब्धिमा साझा प्रतिवद्धता र उत्तरदायित्व सिर्जना गर्नु;
- विकासको राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक लक्ष्य र प्राथमिकतासँग स्थानीय विकासको तादात्म्य कायम गर्नु;
- सहभागितामूलक विधिका माध्यमबाट विकास प्रयासलाई मार्गदर्शन गर्ने र अपेक्षित नतिजा हासिल गर्ने गरी स्थानीय विकासको प्रारूप तयार गर्नु;
- नतिजामा आधारित स्थानीय विकासलाई प्रवर्द्धन गर्नु ।

१.३ आवधिक योजना तर्जुमा प्रक्रिया

गाँउपालिकाको आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, भौतिक, वन, वातावरण एवं संस्थागत विषयगत क्षेत्र विकासका लागि दीर्घकालीन सोचका साथै लक्ष्य र उद्देश्यहरू प्राप्त गर्न मध्यकालीन अवधिका लागि सरोकारवाला सबैको प्रतिनिधित्वबाट समावेशी र सहभागितामूलक प्रक्रिया अवलम्बन गरी यो आवधिक विकास योजना तयार गरिएको छ । यस प्रयोजनका लागि गाँउपालिकाले गाँउपालिका प्रमुखको अध्यक्षतामा संस्थागत संयन्त्र स्थापना गरी आवधिक विकास योजना तर्जुमा मूल समिति र प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतको नेतृत्वमा प्राविधिक समिति र कार्यपालिकाका सदस्य एवं वडा अध्यक्षको संयोजकत्वमा विषयक्षेत्रगत समितिहरू गठन गरी योजना तर्जुमा प्रक्रिया अगाडि बढाइएको छ ।

तथ्याङ्क र सूचना संकलनका लागि वडा समिति तथा कार्यालयहरूलाई परिचालन गरी प्रारम्भिक तथ्याङ्क एवं केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, मानव विकास प्रतिवेदन र अन्य द्वितीय तहका तथ्याङ्क र सूचना संकलन गरी विश्लेषण गरिएको छ । उक्त विश्लेषणलाई कार्यशालाबाट पुष्टीकरण गरी परिस्कृत गर्ने कार्यसमेत गरिएको छ । आवधिक योजनाको दूरदृष्टि, मध्यकालीन समष्टिगत लक्ष्य र प्रमुख उद्देश्यहरू तथा रणनीति र कार्यक्रम क्षेत्रमा समेत सरोकारवाला संलग्न कार्यशालाबाट निर्धारण भएको छ ।

१.४ सीमितता

यस आवधिक विकास योजना तर्जुमाका सीमाहरू निम्नबमोजिम रहेका छन् :

- सहभागितामूलक वार्षिक योजना तर्जुमा प्रणालीबाट कार्यक्रम छनोट हुने व्यवस्थालाई दृष्टिगत गरी "आवियो" मुख्य मुख्य कार्यक्रमका क्षेत्रहरू पहिचानमा मात्र केन्द्रित छ, विस्तृत कार्यक्रमहरू समावेश गरिएको छैन ।
- स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनअनुसार गाँउपालिका क्षेत्रमा संलग्न गैरसरकारी संस्था, सामुदायिक संघ-संस्था र निजी क्षेत्रका कार्यक्रमहरू गाँउपालिकामा प्रस्तुत भइनसकेको अवस्थामा ती निकायहरू सम्बद्ध सबै पाटा स्पष्टताका प्रस्तुत हुन नसकेको ।
- केन्द्र, जिल्लास्तर तथा वैदेशिक स्रोतबाट सञ्चालन हुने कार्यक्रमको प्रक्षेपित कार्यक्रम बजेट, सम्पत्ति र दायित्व प्राप्त भइनसकेकाले सामान्य आकलनका आधारमा गाँउपालिकाको आवधिक योजनामा समेट्न कठिनाइ परेको ।
- स्थानीय तहको पुनःसंरचनामा यस गाँउपालिकामा समाविष्ट गाउँ विकास समितिहरूको तथ्याङ्क विवरणहरू उपलब्ध हुन नसक्नु साथै जिल्लास्तरीय निकायहरूसमेत गाँउपालिकामा स्थानान्तरण नभइसकेकाले उपलब्ध सीमित तथ्याङ्कमा मात्र आधारित रहेको ।
- तथ्याङ्कको सीमितताले प्राप्त द्वितीय तहको तथ्याङ्क, जिल्ला तहमा विद्यमान र केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागका तथ्याङ्कहरू र संयुक्त राष्ट्रसंघको नेपालस्थित नियोगका सूचनाहरूसमेतलाई आधार मानी अध्ययन प्रक्रिया अगाडि बढाउनुपर्ने अवस्था रहेको ।
- चालू खर्च प्रक्षेपण यथार्थपरक बनाउन कठिन रहेको ।
- विकास साझेदार, अन्तरार्ष्ट्रिय, रार्ष्ट्रिय गैरसरकारी संस्था तथा निजी एवं सहकारी क्षेत्रबाट प्राप्त हुने रकमको पनि यथार्थ लगानी प्रक्षेपण गर्न नसकिएको ।

१.५ सन्दर्भ साहित्यहरुको अध्ययन तथा समिक्षा

१.५.१ हालको योजना प्रवृत्ति

नेपालमा विगतमा विभिन्न योजनाका पद्धतिहरुको प्रयोग गरियो । विशेष गरी समस्याहरुको समाधान गर्न विभिन्न परियोजनाहरुको प्याकेज निर्माण गरियो जसलाई मूलभूत रुपमा समस्या सम्बद्ध योजना भनिदै आएको छ । नेपालमा विभिन्न चरणमा विगतका दशकहरुमा निम्न योजनाहरु निर्माण भएका छन् ।

- गुरु योजना
- रणनीतिक योजना
- एकीकृत कार्ययोजना
- भौतिक विकास योजना
- आवधिक योजना
- भू-उपयोग योजना तथा भवन निर्माण मापदण्ड

यस मध्ये आवधिक योजना धेरै नगरपालिका तथा जिल्लाहरुले निर्माण गरी लागू पनि गरे । साथै नगर तथा जिल्ला स्तरमा यातायात गुरुयोजनाहरु बनी रहेका छन् । यी सबै योजनाको एक मात्र उद्देश्य भनेको शहरी विकास तथा क्षेत्रीय विकासमा सन्तुलन कायम गर्नु हो । नेपालमा भएका योजनाक्रमहरुलाई क्रमबद्ध रुपमा तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

समयक्रम	**नेपालमा शहरी योजनाका विकासक्रमहरु**
१९३८	राजविराजमा पहिलो योजनाबद्ध प्रशासनिक शहरको निर्माण
१९५६	राष्ट्रिय स्तरमा आवधिका योजनाको आरम्भ (पञ्चवर्षीय योजना)
१९६२	काठमाण्डौं सौन्दर्यकरण कार्यक्रम : बेलायती महारानीको काठमाण्डौं भ्रमणको बेला संयुक्त राष्ट्रसंघको प्राविधिक सहयोगमा काठमाण्डौंको सुन्दरता वृद्धि गर्नका लागि तयार पारिएको योजना
१९६३	नगर विकास समिति ऐन, १९६३
१९६५	तेस्रो राष्ट्रिय योजना (१९६५-७०) जसले नेपाललाई तीन जलाधार क्षेत्र (कोशी, गण्डकी र कर्णाली) मा विभाजन गऱ्यो
१९६९	काठमाण्डौं उपत्यकाको भौतिक विकास योजना (संयुक्त राष्ट्रसंघको प्राविधिक सहयोग र कार्ल पुर्साको नेतृत्वमा)
१९७३	१९६३ मा बनेको काठमाण्डौं उपत्यकाको भौतिक विकास योजनाको राष्ट्रिय विज्ञहरुद्वारा पुनरावलोकन साथै भू-उपयोग योजनाको निर्माण
१९७५	काठमाण्डौं उपत्यकामा चक्रपथको पूर्वअध्ययन तथा योजना बिना नै निर्माण
१९७४-१९८४	जर्मन सरकारको सहयोगमा भक्तपुर विकास योजना सफलतापूर्वक सम्पन्न, भक्तपुर विकास योजनाको मुख्य लक्ष्य सम्पदा संरक्षण तथा आर्थिक उपार्जन थियो
१९७६	रष्ट्रिय प्राविधिकहरुद्वारा काठमाण्डौं उपत्यकाको वृहत योजना (काठमाण्डौं उपत्यकाको भौतिक विकास योजना) को पुनरावलोकन साथै न्यूनतम जोनिङ मापदण्ड प्रस्ताव
१९८७ - १९८८	GTZर MSUD को सहयोगमा काठमाण्डौं उपत्यका सहित मुख्य शहरहरुको २० वर्षे संरचनात्मक योजना(Structure Plan)को निर्माण थालनी
१९९०	एकीकृत कार्ययोजना (IAP)निर्माणको आरम्भ
१९९१	काठमाण्डौं उपत्यका शहरीविकास योजना तथा कार्यक्रमहरु Hal crow Fox/DHUD/ADB
१९९३	JICA को सहयोगमा काठमाण्डौं उपत्यका शहरी सडक निर्माणको अध्ययन
१९९९	काठमाण्डौं उपत्यकाको नक्साङ्कन कार्यक्रम
२००२	नेपाल सरकारको स्वीकृतमा काठमाण्डौं उपत्यका विकासको दीर्घकालीन सोंचको निर्माण, भिजन २०२०
२००५ देखि अहिले सम्म	नगरपालिकाहरुको आवधिक योजनाको अभ्यास

समयक्रम	**नेपालमा शहरी योजनाका विकासक्रमहरु**
२०१२ देखि	जिल्ला तथा नगरपालिकाहरुको यातायात गुरुयोजना निर्माण आरम्भ
२०१५ देखि	प्रस्तावित नयाँ शहरहरुको एकीकृत विकास योजनाको निर्माण आरम्भ

२ गाउँपालिकाको विकासको विद्यमान स्थिति र उपलब्धिको समीक्षा

२.१ गाउँपालिकाको परिचय

२.१.१ भौगोलिक अवस्था, राजनीतिक र प्रशासनिक संरचनाः

हरिनास गाउँपालिका नेपालको गण्डकी प्रदेश अन्तर्गत स्याङ्जा जिल्लामा अवस्थित छ । नेपाल सरकार मन्त्रीपरिषद्को मिति २०७३।११।२७ गतेको निर्णय अनुसार साविकका गाविसहरु मग्याम चिसापानी, चित्रेभन्ज्याङ, चिन्नेवास (७, ८, ९), क्याक्मी र किचनास (६, ८, ९) गाविस गाभेर हरिनास गाउँपालिकाको निमार्ण भएको थियो । विश्व मानचित्रमा यस गाँउपालिका ८३°४९'१९" पूर्वी देशान्तर, २८°१०'४९" उत्तरी अक्षांशमा फैलिएको छ ।

यस गाँउपालिकाको पूर्वमा भिमाद नगरपालिका, पश्चिममा विरुवा गाँउपालिका र चापाकोट नगरपालिका, उत्तरमा शुक्लागण्डकी नगरपालिका तथा दक्षिणमा चापाकोट नगरपालिका र भिमाद नगरपालिकाका सीमाना रहेका छन् । यो गाँउपालिकालाई ७ वडामा विभाजन गरिएको छ भने यसको केन्द्र साविक चित्रेभन्ज्याङ गाविस (हालको वडा न ४) मा रहेको छ ।

यो गाउँपालिका गण्डकी प्रदेशको राजधानी पोखरा देखि २ घण्टा ३० मिनेटको दुरीमा रहेको छ । गण्डकी प्रदेशको राजधानी पोखरा देखि लुम्बिनी प्रदेशको सुनौलीसम्म जोड्ने सिद्धार्थ राजमार्गको पोखरा वालिङ खण्डको स्याङ्जा बजार घुम्तीबाट करिव ३२ कि.मी.को दुरीमा हरिनास गाउँपालिका पर्दछ । यसै गरि गण्डकी प्रदेशको राजधानी पोखरा देखि केन्द्रीय राजधानी जोड्ने पृथ्वी राजमार्ग को पोखरा काठमाण्डौ खण्डको तनहुँ जिल्लाको खैरेनीटारवाट करिव २४ कि.मी. को दुरीमा हरिनास गाउँपालिका रहेको छ ।

ता लका 1 समावेस गा वस

नयाँ वडा	समावेश गाविस
१	किचनास (६, ८, ९)
२	मग्याम चिसापानी (१-५)
३	मग्याम चिसापानी (६-९)
४	चित्रेभन्ज्याङ (२-९)
५	चिन्नेवास (७-९)
६	क्याक्मी (१,२,७-९)
७	क्याक्मी (३-६) चित्रेभन्ज्याङ (१)

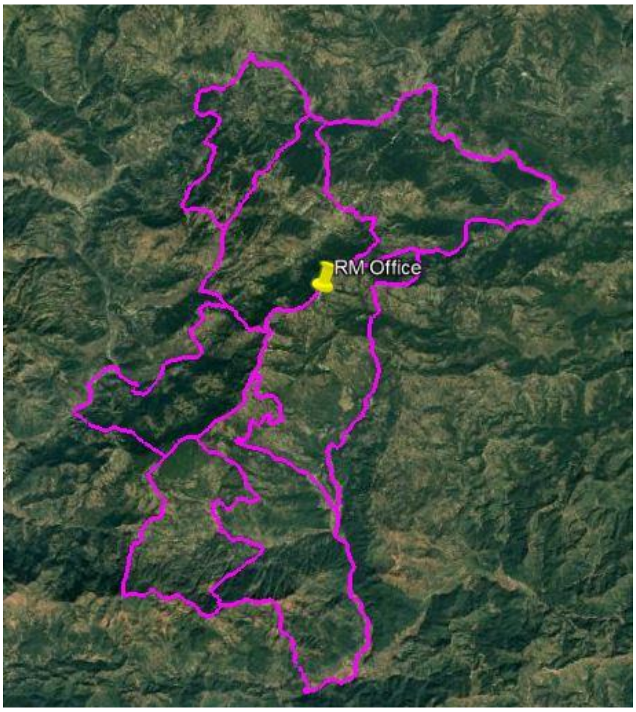

चत्र 1 गाउँपा लकाको अवस्थिति (स्याटेलाइट नक्सा)

हरिनास गाउँपालिकाको कूल क्षेत्रफल ८७.४८ वर्ग कि.मि. रहेको छ । सबैभन्दा बढी भू-भाग वडा नं. २ र ७ ले ओगटेका छन् भने वडा नं. १ क्षेत्रफलको हिसाबले सबैभन्दा सानो वडाको रुपमा रहेको छ । यस गाँउपालिकाको पूर्वमा भिमाद नगरपालिका, पश्चिममा विरुवा गाँउपालिका र चापाकोट नगरपालिका, उत्तरमा शुक्लागण्डकी नगरपालिका तथा दक्षिणमा चापाकोट नगरपालिका र भिमाद नगरपालिकाका सीमाना रहेका छन् ।

ता लका क्षेत्रफल र सिमाना

वडा नं.	१	२	३	४	५	६	७	जम्मा
क्षेत्रफल (वर्ग किमि)	७.९८	१६.३७	१३.१०	१४.०६	९.६०	१०.६७	१५.६९	८७.४७
प्रतिशत	९.१२	१८.७२	१४.९८	१६.०७	१०.९८	१२.२०	१७.९४	१००.००

यस गाउँपालिकाको करिव ६२.३१ प्रतिशत भु-भाग खेतियोग्य जमिनले ओगटेको छ । त्यस्तै गरी करिब २२.०६ प्रतिशत भु भाग जंगलले वगटेको छ भने करिब ७.७४ प्रतिशत भु भाग घाँसेमैदानले वगटेका छन् । यस गाउँपालिकाको भु उपयोगको अवस्था यसप्रकार रहेको छ।

भू-उपयोग	क्षेत्रफल (प्रतिसतमा)
खेति	६२.३१
जंगल	२२.०६
घाँसेमैदान	७.७४
अन्य	३.६९
जम्मा	१००

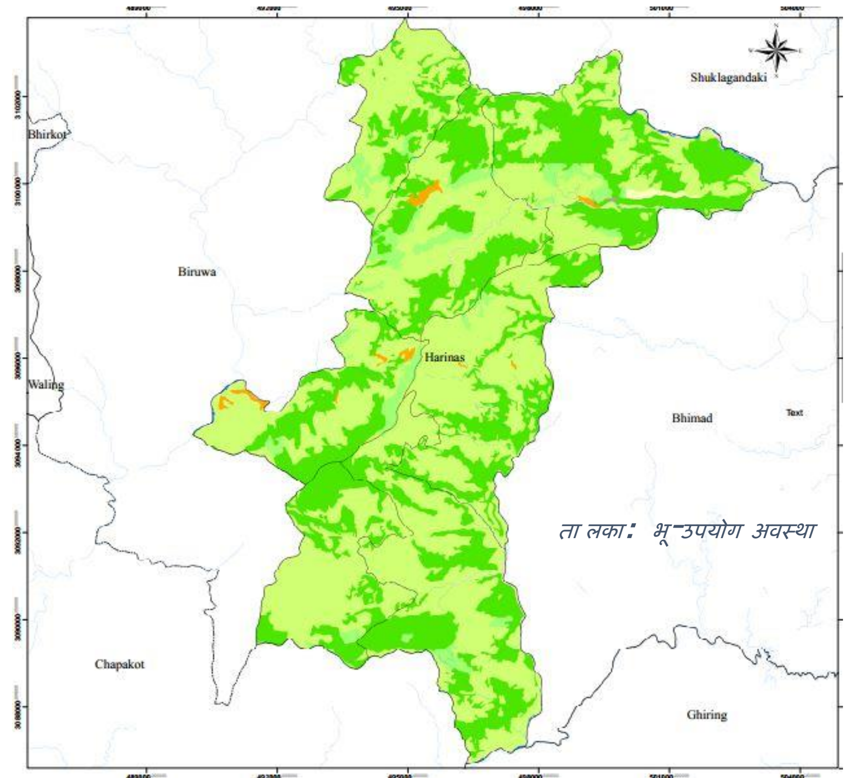

ता लका: भू-उपयोग अवस्था

स्रोत: नापि विभाग

२.१.२ जनसांख्यिक अवस्था :

हरिनास गाउँपालिकाको वडा नं. ४ मा सबैभन्दा बढी घरधुरी संख्या रहेको छ भने सबैभन्दा कम घरधुरी वडा नं. ५ मा रहेको छ। वडा नं. ४ मा सबैभन्दा बढी जनसंख्या छ भने वडा नं. ५ मा सबैभन्दा कम जनसंख्या रहेको छ। जनसंख्याको वर्तमान अवस्थालाई वडागत रुपमा देहायको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

ता लका 2 लङ्गको आधारमा जनसंख्या

वडा नं.	लिङ्ग			जम्मा	जम्मा घरधुरी	औसत घरधुरी नं.	लैङ्गिक अनुपात
	पुरूष	महिला	अन्य				
१	१,०८१	१,०५१	७	२,१३९	४४१	४.८५	१.०३
२	१,१२७	१,११५	०	२२४२	३७४	५.९९	१.०१
३	१,१५९	१,१२६	०	२,२८५	४१७	५.४८	१.०३
४	१,६०८	१,४८५	०	३,०९३	६५६	४.७१	१.०८
५	६६९	६४४	०	१,३१३	२९७	४.४२	१.०४
६	१,०९४	१,०२४	०	२,११८	४१९	५.०५	१.०७
७	९६६	८८६	०	१,८५२	३९१	४.७४	१.०९
जम्मा	**७,७०४**	**७,३३१**	**७**	**१५,०४२**	**२,९९५**	**५.०२**	**१.०५**

स्रोत : जिल्ला वस्तुगत विवरण स्याङ्जा, २०७१ र गाउँपार्श्वचित्र हरिनास, २०७४,२०७८

२०६८, २०७४ र २०७८ को जनसंख्या, घरधुरी संख्या, परिवार संख्या तथा लिङ्ग अनुपातको तथ्याङ्क तुलना गर्दा घरधुरी संख्या र जनसंख्या २०७४ मा भन्दा २०७८ मा घटेको देखियो । जनसंख्यासँग प्रत्यक्ष सम्बन्धित भएकोले नै परिवार संख्या तथा लिंग अनुपात पनि जनसंख्यकै प्रवृतिमा घट्ने तथा बढ्ने देखियो ।

ता लका 3 जनसङ्ख्याको तुलना

साल	घरधुरी संख्या	जनसंख्या	परिवार संख्या	लिङ्ग अनुपात
२०६८		१७,३७३		
२०७४	३३९४	२१,७८७	६.४२	१.०३
२०७८	२९९५	१५,०४२	५.०२	१.०५

हरिनास गाउँपालिका बहु भाषी तथा बहु धार्मिक गाउँपालिका हो र यहा विभिन्न भाषा भाषी तथा धर्म मान्ने मानिसहरु एक आपसमा मिलेर बसेका छन् । हरिनास गाउँपालिकाको जातीय विभाजन हेर्दा सबैभन्दा बढी (४१.९%) मगर जातीका मानिसहरु छन् भने नेवार दोस्रो स्थानमा पर्दछन् । अधिकांश

मानिसहरु (८०%) ले नेपाली भाषा बोल्छन् भने ६१.९% परिवार हिन्दू रहेका छन् । नगरमा बौद्धधर्म मान्नको संख्या पनि उल्लेखनीय नै रहेको छ ।

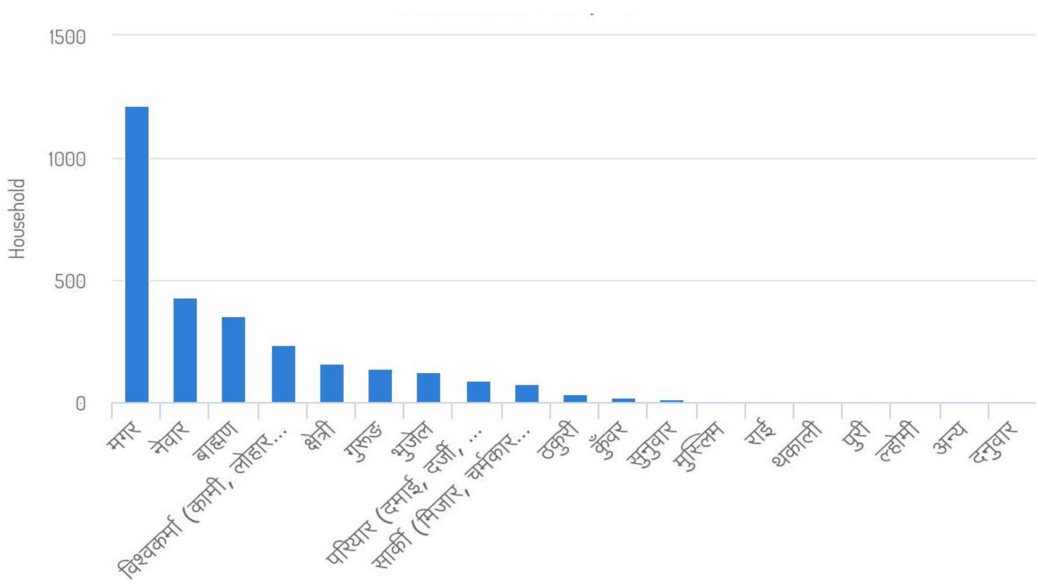

चत्र 2 जातजाती ववरण

ता लका 4 मातृभाषा ववरण

सि.नं.	मातृभाषा	पुरूष	महिला	अन्य	जम्मा	प्रतिसत
१	नेपाली	६,२११	५,८५६	१	१२,०६८	८०.२२९
२	मगर	१,२२७	१,२२०	०	२,४४७	१६.२६८
३	नेपालभाषा	२०२	१९६	०	३९८	२.६४६
४	गुरुङ	५६	४७	०	१०३	०.६८५
५	अन्य	४	४	३	११	०.०७३
६	मैथिली	२	५	०	७	०.०४७
७	थारु	०	०	२	२	०.०१३
८	तामाङ	०	१	१	२	०.०१३
९	राई	१	१	०	२	०.०१३
१०	डोटली	०	१	०	१	०.००७
११	उर्दु	१	०	०	१	०.००७
	जम्मा	७,७०४	७,३३१	७	१५,०४२	१००

ता लका 5 धर्मको आधारमा ववरण

वडा नं.	हिन्दु	बौद्ध	मुस्लिम	क्रिश्चियन / ईसाई	नास्तिक	अन्य	जम्मा
१	२,१२५	८	०	२	०	४	२,१३९
२	१,६१५	६१७	१	०	०	९	२,२४२
३	२,२८१	१	०	०	०	३	२,२८५
४	२,३०९	७६७	०	१७	०	०	३,०९३
५	१,२९९	१०	०	४	०	०	१,३१३
६	२,०७३	३५	०	७	३	०	२,११८
७	१,२८४	५४०	२७	१	०	०	१,८५२
जम्मा	१२,९८६	१,९७८	२८	३१	३	१६	१५,०४२

२.२ आर्थिक विकास अवस्था

हरिनास गाउँपालिकाको प्रमुख आर्थिक आधार कृषि नै हो । गाउँपालिकामा हाल सम्म खासै ठूलो औधोगिक प्रतिष्ठानहरुको स्थापना भएर गाउँपालिकाकै अर्थतन्त्रलाई टेवा पुर्‍याउन सकेको देखिंदैन । गाउँपालिकाबाट ठूलो संख्यामा युवाहरु बैदेशिक रोजगारीको लागि विदेश गएको र उनीहरुले पठाउने विप्रेषणले पनि हरिनास गाउँपालिकाको अर्थतन्त्रलाई महत्वपूर्ण योगदान पुर्‍याइरहेको छ ।

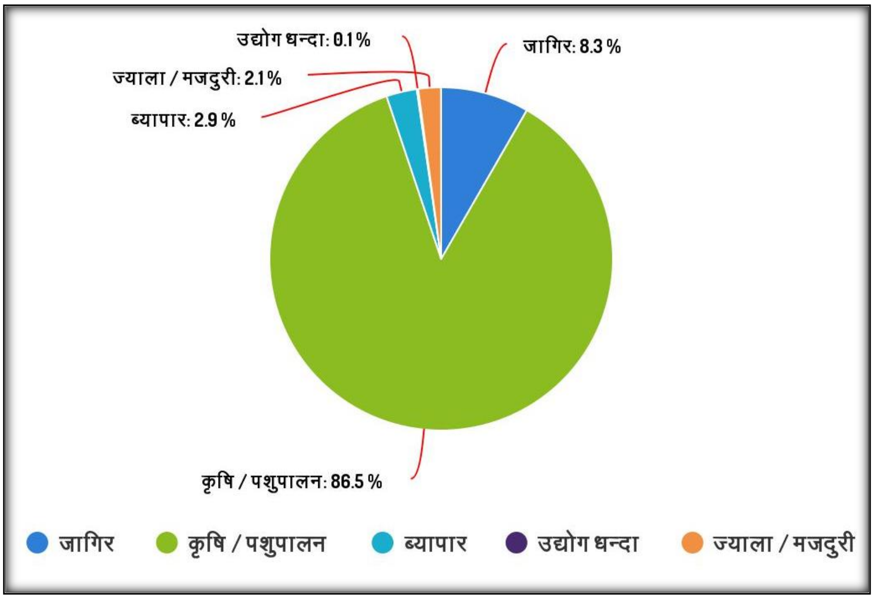

२.२.१ कृषि तथा खाद्य सुरक्षा

यस गाउँपालिकाको मुख्य पेशा कृषि हो । गाउँपालिकाका बहुसंख्यक घरधुरी जीवनयापनको लागि कृषिमा निर्भर छन् । यस गाउँपालिकामा धेरै थरीका अन्नबाली जस्तै धान, मकै, गहुँ, सुन्तला, कोदो, अदुवा, केराउ, बेसार, कुरिलो, आलु यहाँका मुख्य उत्पादन र सम्भावना हुन् ।

यस गाउँपालिकाको केही क्षेत्रमा खेतीपातीको लागि सिंचाइको उपलब्धता रहेको छ । यहाको मुख्य सिंचाइको स्रोत भनेको नहर वा कुलो हो । केही नहरबाट बर्षै भरी सिंचाइको सुबिधा छ भने कही नहरले मौसमी रुपमा मात्र सुविधा दिएको पाइन्छ ।

क्र सं	सिचाई योजनाको नाम	वडा	योजनाको प्रकार	कुलोको लम्बाई (अनुमानित)	श्रोत	सेवा दिने वस्तीहरु	जमिन (रोपनी)
१	मल्याङ कुलो	१	ग्राबीटि	१०००	खुदी खोला	धनबास, मल्याङ	५०
२	धारापानी कुलो	१	ग्राबीटि	२००	ठुलो धारा	धारापानी	३०
३	ढाडे खोला कुलो	१	ग्राबीटि	७०००	ढादे खोला	सामबोटे, अमलफेदी, अमलबोटे	६५
४	खाङ्ग्रे कुलो	१	ग्राबीटि	४५०	बेस डाँडा	खाङ्ग्रे खेत	१५
५	सङ्गुरे कुलो	१	ग्राबीटि	१५००	सुङ्गुरे खोला	सुङ्गुरे + टार	१५०
६	डाबे कुलो	१	ग्राबीटि	५००	जामुने खोला	डाबे	७५
७	सहरबोटे कुलो	१	ग्राबीटि	८००	खाङ्ग्रे खोला	सहरबोटे, खुट्टे	४०
८	ढाप डाँडा कुलो	१	ग्राबीटि	१००	दग्दी खोला	ढापडाँडा खेत, सिस्ने खोला, टारी	१५०
९	सेरादी कुलो	२	ग्राबीटि	३००	फेदी खोला	सेरो फाँट	२००
१०	जन्ते कटुवा कुलो	२	ग्राबीटि	३०००	जन्ते कुडुवा खोला	सेरो फाँट	५००
११	भयरथान कुलो	२	ग्राबीटि	१५०	धारापानी	भयरथान	५००
१२	ठाडो खोला कुलो	२	ग्राबीटि	३००	ठाडो खोला	ग्याब्दी खेत	५००
१३	सिमलगैरा कुलो	२	ग्राबीटि	१५०	सिमल गैरा	खहरे खेत	६५
१४	खहरे कुलो	२	ग्राबीटि	३००	खहरे खोला	खहरे फाँट	२००
१५	बर्खुम कुलो	२	ग्राबीटि	३००	बर्खुम खोला	बर्खुम फाँट	१५०
१६	चिसापानी सि योजना	२	ग्राबीटि	२०००	चिसापानी खोला	कुडुले फाँट	५००
१७	तारा सि योजना	२	ग्राबीटि	१५०	खरबिटे	खरबिटे खेत	१००
१८	मायाटारी कुलो	२	ग्राबीटि	३००	गोकुलधुके	मायाटारी	२००
१९	लहरेटारी कुलो	२	ग्राबीटि	३००	गोकुलधुके	लहरेबारी	३००
२०	तार फेदी कुलो	२	ग्राबीटि	३००	फेदी खोला	डिही खेत	१००
२१	आठबिसे बाँध कुलो	३	ग्राबीटि	१२००	चिसापानी खोला, फेदी खोला	चिसापानी फाँट, आठबिसे, ढुङ्गाने	२२५
२२	भुतेरह कुलो	३	ग्राबीटि	१५००	भुतेरह खोला	बिसिघर, स्याना कान्ला	१००
२३	लामा खेत कुलो	३	ग्राबीटि	७००	भुतेरह खोला	लामा खेत	१५०
२४	जोगीगाडे आरबोटे	३	ग्राबीटि	१३००	जोगीगाडे	आरबोटे	८५
२५	झौरी खेत	३	ग्राबीटि	६००	झौरी खेत बाँध	झौरीखेत	३५
२६	बासी खोला कुलो	३	ग्राबीटि	५००	बासी खोला	केराबारी	२५
२७	ढाडे खोला - टारा खेत कुलो	३	ग्राबीटि	१५००	सुङ्गुरे	टारा खेत	७००
२८	दग्दी खोला कुलो	३	ग्राबीटि	७००	दग्दी खोला	लामढुवाली, निम्बोटे	४०
२९	तलुवा वेशी कुलो (३ वटा)	४	ग्राबीटि	२०००	गोरु ढुङ्गे खोला	तलुवा वेशी	४००
३०	हिले खेत कुलो (३ वटा)	४	ग्राबीटि	१८००	रोदी खोला	हिले खेत	१००
३१	बरबोटे कुलो	४	ग्राबीटि	५००	बाँस पानी	बरबोटे	१००
३२	बोझाडी कुलो	४	ग्राबीटि	१५००	बोझाडी	बोझाडी खेत	२००
३३	फासुर्दी कुलो	४	ग्राबीटि	१००	फासुर्दी	फासुर्दी खेत	२०
३४	अम्बोट कुलो	५	ग्राबीटि	३०००	फेदि	अम्बोट फाँट	२१७
३५	बेल्टारी सि योजना	५	ग्राबीटि	२५००	छतिवन	आम्बोट (तल्लो, माथिल्लो)	१५०

क्र सं	सिचाई योजनाको नाम	वडा	योजनाको प्रकार	कुलोको लम्बाई (अनुमानित)	श्रोत	सेवा दिने वस्तीहरु	जमिन (रोपनी)
३६	ढाँड सि योजना	५	ग्राबीटि	१०००	ढाँड	ढाँड खेत	८७
३७	आम्बोटे सि योजना	५	ग्राबीटि	१०००	तल्लो ढाँड	आम्बोटे/कटिया फाँट	६०
३८	गोही खोला टारी सि योजना	५	ग्राबीटि	५००	गोही खोला	टारी खेत	४०
३९	गोही खोला भकभके सि योजना	५	ग्राबीटि	५००	गोही खोला	गोही खोला फाँट	६०
४०	मझुवाटारी कुलो	५	ग्राबीटि	५००	गोही खोला	मझुवाटारी	३२
४१	मझुवा कुलो	५	ग्राबीटि	१०००	खानी खोला	मझुवाटार	२००
४२	सयत्मा मनुवा कुलो	६	ग्राबीटि	७००	लाम्पाडी खोला	मनुवा, सयत्मा खेत	२००
४३	कतहरे कुलो	६	ग्राबीटि	५००	भालु खोला	कटहरे	१००
४४	नापुङ्गे ढुकुटी खुलो	६	ग्राबीटि	३००	नापुङ्गे	ढुकुटी, नापुङ्गे	२५
४५	टोप्पा कुलो	६	ग्राबीटि	३००	टोप्पा	चालिसे, टोप्पा	५०
४६	रौडी कुलो	६	ग्राबीटि	१०००	डाङडुङ्गे	रौडी, बेओंरे	५०
४७	लाम्पाडी कुलो	६	ग्राबीटि	३५०	लाम्पाडी खोला	मनुवा, लाम्पाडी खेत	८०
४८	कुर्लुङ कुलो	६	ग्राबीटि	२००	नम्तरसिङ खोला	कुर्लुङ खेत	५०
४९	बान्द्रेखोला कुलो	६	ग्राबीटि	४५०	बान्द्रे खोला	कुर्लुङ, नम्तरसिङ,लेउतारी खेत	९५
५०	ओम्जर खोला कुलो	६	ग्राबीटि	३५०	ओम्जर खोला	लेउतारी, बिरौटा खेत	५०
५१	दशमुरे कुलो	६	ग्राबीटि	१५०	ओम्जर खोला	दशमुरे खेत	१६
५२	तिसमुरे कुलो	६	ग्राबीटि	१५०	ओम्जर खोला	तिसमुरे खेत	३०
५३	कुर्लुङ कुलो	६	ग्राबीटि	१५	बान्द्रे खोला	कुर्लुङ खेत	२०
५४	सिस्ने खोला कुलो	६	ग्राबीटि	२००	सिस्ने खोला	खुट्टे खेत	४५
५५	खानीखोला माथ्लो टिमुरे कुलो	६	ग्राबीटि	२५०	खानी खोला	माथिल्लो टिमुरे	२०
५६	खानीखोला कुलो	६	ग्राबीटि	२००	खानी खोला	टिमुरे	४५
५७	खानीखोला कुलो	६	ग्राबीटि	३००	खानी खोला	खानीको खेत (कटहरे)	२०
५८	नेवा खर्क कुलो	६	ग्राबीटि	३००	माथ्लो सिमलधारा	नेवाखर्क	२०
५९	तल्लो स्वाराव कुलो	६	ग्राबीटि	३००	उडिनढुङ्गा	तल्लो स्वारा	२०
६०	चाँपटारी कुलो	६	ग्राबीटि	१५००	नेपर्याङ्दी	चाँपटारी	५९
६१	माथिल्लो चाँपटारी कुलो	६	ग्राबीटि	९००	टुक्दी	माथिल्लो चाँपटारी	५०
६२	सिमलधारा कुलो	६	ग्राबीटि	२००	सिमलधारा	पारी सुनार खेत	२०
६३	ढाडे कुलो	६	ग्राबीटि	३००	नापुङ्गे खोला	नापुङ्गे	२५
६४	सुखौरा - देवी डाँडा कुलो	७	ग्राबीटि	१७००	मिलिखोला, धन्दुर खोला	सुखौरा - देवी डाँडा	२३०
६५	भन्टारी सि योजना	७	ग्राबीटि	६००	भालु खोला	भन्टारी	२००
६६	भल्टारी सि योजना	७	ग्राबीटि	६००	सेते खोला	भल्टारी	१००
६७	चाँपगैरा सि योजना	७	ग्राबीटि	२००	चाप गैरा	तल्लो भल्टारी	१५०
६८	ज्यामिरे कुलो	७	ग्राबीटि	७००	डुडेरह	ज्यामिरे खेत	१००
६९	ढाबे कुलो	७	ग्राबीटि	६००	छयारछयारे	ढाबे	१५०
७०	बिरौटा - पारी बिरौटा कुलो	७	ग्राबीटि	५००	धन्दुरे खोला	बिरौटा	१५०

क्र सं	सिचाई योजनाको नाम	वडा	योजनाको प्रकार	कुलोको लम्बाई (अनुमानित)	श्रोत	सेवा दिने वस्तीहरु	जमिन (रोपनी)
७१	सिबिगाने कुलो	७	ग्राबीटि	८००	छरछरे	सिबिगाने	९०
७२	बिरौटा फौंदी कुलो	७	ग्राबीटि	६००	फौदी खोला	बिरौटा	४०
७३	असीभुरे फटही कुलो	७	ग्राबीटि	१५००	धन्दुरे खोला	पटही, भर्राबाटे	२००
७४	साँझे कुलो	७	ग्राबीटि	२५००	बाँध, फिलिम पानी	साँझे	३००
७५	बाँध खेत कुलो	७	ग्राबीटि	८००	बाँध, फिलिम पानी	बाँध खेत	२५०
७६	झब्रे कुलो	७	ग्राबीटि	४००	फौदी, खोइरे धारो	झब्रे खेत	६०
७७	डाँडा खेत कुलो	७	ग्राबीटि	१२००	फौदी	डाँडा खेत	१००
७८	भन्टारी (तल्लो) कुलो	७	ग्राबीटि	८००	बाउली खोला	भन्टारी	६०
७९	ठुलो कुलो	७	ग्राबीटि	१४००	डुहुरे खोला	कोइराले	८००
८०	बिरौटा सुखौरा कुलो	७	ग्राबीटि	५००	धन्दुरे खोला	पारी बिरौटा, फयर बोटे, सुखौरा	१५०
८१	बिरुवा कुलो	७	ग्राबीटि	३००	बाँध सुखौरे	बिरुवा	४०
८२	चुप्राङ्गे कट्टी कुलो	७	ग्राबीटि	४००	चिसापानी	चुप्राङ्गे - कट्टी	१६०
८३	जोर्ते कुलो	७	ग्राबीटि	१०००	डुँडे जोर्ते	डुँडेबाट अमेली	५००
८४	अम्बोटे कुलो	७	ग्राबीटि	६००	बुम्दी खोला	अम्बोटे	३००
८५	देवी थान कुलो	७	ग्राबीटि	१५०	सुखौरे खोला	देवीथान	८०
८६	सियाले खेत कुलो	७	ग्राबीटि	२००	सियाले खोला	सियाले	३०
८७	बिरौटा कुलो	७	ग्राबीटि	३००	कुमभे	बिरौटा	३०
८८	माथिल्लो धारादी कुलो	७	ग्राबीटि	१००	धारादी	धारादी खेत	७
८९	तल्लो धारादी कुलो	७	ग्राबीटि	१००	धारादी	धारादी	१०
९०	पाक्सेदी (माथिल्लो) कुलो	७	ग्राबीटि	२००	आले खोला	पाकसेदी (माथिल्लो)	८०
९१	पाक्सेदी कुलो	७	ग्राबीटि	२००	रिठ्ठे खोल्सा	पाकसेदी	१६०
९२	ढोके डाँडा - मिल्दी जमदार कुलो	७	ग्राबीटि	४००	सिल्दी खोला फिलिम पारी	ढोके डाँडा	१४
९३	देवीथान (माथिल्लो) कुलो	७	ग्राबीटि	१५०	सुखौरे	देविथान	८०
९४	चनौटे कुलो	७	ग्राबीटि	१५०	जामुने खोला	चनौटे	३००
९५	दारसिङ बाँध कुलो	७	ग्राबीटि	१२०	दारसिङ	बहोरे दुदै साहुनेटारी	१५०
९६	चाँसटारी खहरे कुलो	७	ग्राबीटि	१५०	खहरे खोला	चाँसटारी	८०
९७	बगुवा कुलो	७	ग्राबीटि	१५०	बगुवा, बुङ्दी खोला	बगुवा	१५०
९८	ओखलटारी कुलो	७	ग्राबीटि	३००	बुङ्दी खोला	ओखलटारी	९०
९९	मुर्कटा कुलो	७	ग्राबीटि	१५०	बुङ्दी खोला	मर्कटा	१५०
१००	खहरे कुलो	७	ग्राबीटि	२००	खहरे खोला	छयाब्दीकुना	१००
१०१	सुखौरा खहरे कुलो	७	ग्राबीटि	२००	सुखौरा खहरे खोला	कट्टी	९०
१०२	बुलिङ्गेटारी कुलो	७	ग्राबीटि	२५०	सुखौरा खहरे खोला	बुलिङ्गटारी	१२०
१०३	कुमालटारी कुलो	७	ग्राबीटि	८०	सुखौरा खोला	बुलिङ्गटारी	१००
१०४	सेरा कुलो	७	ग्राबीटि	१५०	सुखौरा खोला	सेरा	२५०

स्रोत: स्थलगत अध्ययन, २०७८

यस गाउँपालिकाको सबै जसो वडामा केहि संख्यामा व्यवसायिक रुपमा पशुपालन गरेको पाइन्छ । मुख्य रुपमा कुखुरा, बट्टई, कालिज, टर्कीपालन (पोल्ट्री व्यवसाय) अगाडि रहको छ । त्यसका साथै यस गाउँपालिकामा बाख्रा, बंगुर, गाई, भैंसी, माछा पालन गरेको पाइन्छ । व्यवसायिक रुपमा केहि पशुपालन गरेको रहे पनि यस गाउँपालिकाले सोचेजति आमदानी गर्न नसकेको देखिन्छ र धेरै पशुपालन भने निर्वाहमुखी मात्र रहेको छ ।

२.२.२ पर्यटन तथा संस्कृती

यो गाउँपालिका धर्म र संस्कृतीमा धेरै धनि छ । प्राकृतिक सौन्दर्यका हिसाबले पनि यस गाउँपालिकामा थुप्रै सम्भावना रहेको देखिन्छ । यस्ता धार्मिक तथा एतिहासिक स्थलको प्रचार प्रसार गरी पर्यटन विकासको माध्यमबाट गाउँपालिका तथा स्थानीयले आय आर्जन गर्न सक्ने सम्भावना देखिन्छ ।

यस गाउँपालिकाका धार्मिक तथा पर्यटकिय स्थलहरु:

क्र सं	पर्यटकीय क्षेत्रको नाम	वडा	ठेगना	प्रकार
१	चामुण्डा देवी मन्दिर	१	सालडाँडा तल्लो	मन्दिर
२	शिव मन्दिर	१	सालडाँडा हटियाए	मन्दिर
३	आहालडाँडा पिकनिक स्थल	१	आहलडाँडा, छेक्मा	पिकनिक स्थल
४	खैरीकोट डाँडा	१	खैरीकोट	पिकनिक स्थल
५	थानापती मन्दिर	१	खैरीकोट	मन्दिर
६	बुद्द गुम्बा	१	खैरीकोट	गुम्बा
७	अकला देवी मान्दिर	१	खैरीकोट	मन्दिर
८	खैरीकोट पिकनिक	१	खैरीकोट	पिकनिक स्थल
९	सत्य देवी मन्दिर	१	खैरीकोट	मन्दिर
१०	त्रिपुरेश्वर महादेव	२	गैस्वारा	मन्दिर
११	शिव मन्दिर	२	देउराली	मन्दिर
१२	शिव मन्दिर	२	चिसापानी	मन्दिर
१३	शिव मन्दिर	२	प्यारसिङ	मन्दिर
१४	चैते दशैं मेला	२	चिसापानी	मन्दिर
१५	साङ्गेपुर्णे मेला	२	प्यारसिङ	मेला
१६	खहरे कान्छी बजार मेला (शिव मन्दिर)	२	खहरे कान्छी बजार	मेला
१७	झर्सेल डाँडा पर्यटन स्थल	२	चिसापानी	पार्क
१८	धुपडाँडा पार्क	३	धुपडाँडा	पार्क
१९	कालिका मन्दिर	३	धुपडाँडा	मन्दिर
२०	थम्कि देवी मन्दिर	३	थाम्की	मन्दिर
२१	गोरखनाथ मन्दिर	३	रहाले टोल	मन्दिर
२२	काउरे देवी मन्दिर	३	बुलाम्दी	मन्दिर
२३	गुप्तेश्वर मन्दिर	३	ललही	मन्दिर
२४	भैरव कालिका	३	थाम्की देवी	मन्दिर
२५	माया छहरा देवी	३	सयौले, माया छहरा	मन्दिर
२६	धारापानी देवी मन्दिर	३	धारापानी, चुइकुना	मन्दिर
२७	लाटी बराही	३	वासी	मन्दिर
२८	काल भैरव मन्दिर	४	बराहडाँडा	मन्दिर
२९	देवी मन्दिर	४	चुलीडाँडा	मन्दिर

क्र सं	पर्यटकीय क्षेत्रको नाम	वडा	ठेगना	प्रकार
३०	बाजे - बराजु थान	४	गाउँ गाउँमा	धार्मिक
३१	शिव मन्दिर	४	धरमपानी	मन्दिर
३२	राष्ट्रिय बिभुति पार्क	४	चित्रे भन्ज्याङ	पार्क
३३	लखन पार्क	४	चुलीडाँडा	पार्क
३४	शिव मन्दिर	५	हरिनास जंगल	मन्दिर
३५	मनकामना मन्दिर	५	हरिनास जंगल	मन्दिर
३६	कालिका थान	५	आग्रीडाँडा	मन्दिर
३७	पुर्कोट	६	पुर्कोट	मन्दिर
३८	सतौचण्डी देवी मन्दिर	६	पुर्कोट	मन्दिर
३९	बगीरानी मन्दिर	६	बैरानी	मन्दिर
४०	नवचण्डी मन्दिर	६	दग्दी	मन्दिर
४१	शिव मन्दिर	६	हटिया	मन्दिर
४२	कोटकालिका मन्दिर (२वटा)	६	कोटथर, सिउँडीखर्क	मन्दिर
४३	इन्टर्नेट चौतारी	६	क्याक्मी	पार्क
४४	मण्डली थान	६	दग्दी	धार्मिक
४५	मण्डली थान	६	भालेढुङ्गा	धार्मिक
४६	मनसराढुङ्गा	६	ओम्जर	धार्मिक
४७	राक्से गुफा	६	पुर्कोट	गुफा
४८	वराही मन्दिर	६	सालघारी	मन्दिर
४९	चाँपस्वारा चमेरे गुफा	६	खानीखोला, चाँपस्वारा	गुफा, प्राकृतिक सौन्दर्य
५०	क्याक्मी चर्च	६	क्याक्मी	चर्च
५१	अकला देवी मान्दिर	७	कलस्यान	मन्दिर
५२	कालिका देवी मन्दिर	७	बैदीछाप	मन्दिर
५३	मनकामना मन्दिर	७	बैदीछाप	मन्दिर
५४	विष्णु देवी मन्दिर	७	मन्ज्याङ	मन्दिर
५५	बुद्द बिहार	७	बैदीछाप	गुम्बा
५६	रम्बा देवी मन्दिर	७	खन्तीछाप	मन्दिर
५७	भैरवथान मन्दिर	७	कुटुमसा	मन्दिर
५८	बरकातिया मदरसा	७	दोभान	मदरसा
५९	सोफिया जुम्मा मस्जिद	७	भाटडाँडा	मस्जिद

स्रोतः स्थलगत अध्ययन, २०७८

यस गाउँपालिका भित्र होटल, रेष्टुरेण्टको संख्या खासै छैन । पर्यटक वृद्धिका लागि यस्ता पूर्वाधारहरुको थपविकास गर्नु आवश्यक रहन्छ ।

२.२.३ बित्तिय सेवा तथा सहकारी

नगद कारोबारको व्यापक प्रयोगका कारण बित्तिय संस्थाको उपस्थिति अनिवार्य हुन जान्छ । सामान्यतया सहर बजारमा बैंकहरुले बित्तिय सेवा प्रदान गरीरहेका छन् भने ग्रामिण भेगमा सहकारी तथा लघुबित्त संस्थाहरुले बित्तिय सेवा प्रदान गरिरहेका छन् । यस गाउँपालिकामा रहेका बैंङ्क तथा वित्तिय संस्थाहरुको बिबरण यस प्रकार रहेको छ ।

क्र सं	बित्तिय संस्थाको नाम	वडा	ठेगना	पुंजी	सदस्य सं
१	मुनाल वचत तथा ऋण सहकारी संस्था	१	हटिया - सालडाँडा	१ करोड +	१७५
२	चिसापानी साना किसान सहकारी संस्था	२	चिसापानी	१ करोड +	६५०
३	चिसापानी वहुउद्देशिय सहकारी संस्था	२	चिसापानी	१० लाख	२५०
४	पुत्पुते खोला ग्रामिण विद्युत सहकारी संस्था	३	आठबिसे	५ करोड	५०० घरधुरी
५	कुमारी बैंक लि	४	चित्रे	क वर्ग	
६	देउराली वचत तथा ऋण सहकारी संस्था	४	चित्रे	२ करोड	७००
७	कालिका लघुबित्त वित्तिय संस्था	४	चित्रे		
८	गृहकोट वचत तथा ऋण सहकारी संस्था	४	गृहकोट	३० लाख	१००
९	क्याक्मी वचत तथा ऋण सहकारी संस्था	६	क्याक्मी	५ करोड	९५०
१०	हरिनास वचत तथा ऋण सहकारी संस्था	६	क्याक्मी	२।५करोड	८३
११	भैरव साना किसान कृषि सहकारी संस्था	६	क्याक्मी	६० लाख	२८२

स्रोत: स्थलगत अध्ययन, २०७८

२.३ सामाजिक विकासको अवस्था

२.३.१ स्वास्थ्य तथा पोषण :

यस गाउँपालिकाका वडा १, ५, ७ मा स्वास्थ्य चौकी उपलब्ध छैनन्। यस गाउँपालिकामा वडा २, ३, ४, ६ मा एक इक वटा स्वास्थ्य चौकी छन् भने वडा ३ चिसापानीमा १५ शैयाको अस्पताल निर्माणाधीन छ। भएका स्वास्थ्य चौकीमा पनि एक्सरे, एस सी टी सुविधा छैन। सबै ४ वटा स्वास्थ्य चौकीमा प्रयोगशाला ल्याब सेवा उपलब्ध छ भने चित्रे स्वास्थ्य चौकीमा प्रसुति सेवा उपलब्ध छैन्। त्यसै गरी, उपकरणहरुका अभावमा जटिल प्रकारका विरामीहरुलाई जिल्ला सदरमुकाम वा अन्य जिल्लासम्म पनि पुऱ्याउनु पर्ने वाध्यता रहेको छ। यसका अलवा स्वास्थ्य संस्थाहरुले खानेपानि, शौचालय, तारबार, प्रयोगशाला, तथा एम्बुलेन्स सेवाको अभाव जस्ता कैयौं समस्या झेल्नु परेको छ।

<u>यस गाउँपालिकामा रहेका स्वास्थ्य संस्थाहरुको बिबरण:</u>

क्र सं	स्वास्थ्य संस्थाको नाम	वडा	कर्मचारी सं	बर्थिङ्ग सेन्टर	ल्याब	भौतिक संरचना
१	सालडाँडा अस्थाई स्वास्थ्य ईकाई	१	१	छैन	छैन	भवन नभएको
२	चिसापानी स्वास्थ्य चौकी	२	७	छ	छ	पक्की
३	प्यारसिङ खोप केन्द्र	२	०	छैन	छैन	भवन नभएको
४	मग्याम चिसापानी स्वास्थ्य चौकी	३	६	छ	छ	पक्की
५	चिसापानी अस्पताल	३		छ	छ	पक्की निर्माणाधीन (१५ सैया)
६	चित्रे स्वास्थ्य चौकी	४	६	छैन	छ	पक्की
७	बराटु सामुदायिक स्वास्थ्य ईकाई	४	३	छैन	छैन	पक्की
८	कुलुङखोला सामुदायिक स्वास्थ्य ईकाई	४	१	छैन	छैन	भवन नभएको
९	सामुदायिक स्वास्थ्य ईकाई	५	२	छैन	छैन	पक्की
१०	इलाका स्वास्थ्य चौकी	६	६	छ	छ	पक्की

क्र सं	स्वास्थ्य संस्थाको नाम	वडा	कर्मचारी सं	बर्थिङ्ग सेन्टर	ल्याब	भौतिक संरचना
११	कोइराले सामुदायिक स्वास्थ्य केन्द्र	७	२	छैन	छैन	कच्ची
१२	स्वास्थ्य खोप केन्द्र	७	०	छैन	छैन	भवन नभएको

स्रोत: स्थलगत अध्ययन, २०७८

२.३.२ **शैक्षिक विकास :**

जिल्ला सदरमुकामको नजिक भइसकेको अवस्थामा पनि साक्षरता दर कम हुनु यस गाउँपालिकाको नकरात्मक पक्ष हो । तसर्थ यसतफ गाउँपालिकाको ध्यान केन्द्रित हुनु जरुरी देखिन्छ । यस गाउँपालिका भित्र भएका केही विद्यालय तथा बाल विकास केन्द्रको भवनहरु पक्की छैन । त्यस्तै केही बिद्यालयमा चर्पीको सुविधा तथा स्वच्छ खानेपानी को व्यवस्था रहको छैन । शिक्षकहरुको अभाव, खानेपानिको अभाव, प्रयोगशाला तथा पुस्तकालयको अभाव केही बिद्यालयका मुख्य समस्या हुन्।

यस गाउँपालिकामा रहेका विद्यालयहरुको विवरण:

क्र सं	विद्यालयको नाम	वडा	शिक्षक सं	विद्यार्थी सं	भौतिक संरचना
१	श्री आधारभुत मा वि	१	१६	१००	पक्की र ट्रस भवन
२	श्री भोज प्रकाश मा वि	१	१९	२५०	पक्की भवन
३	श्री थानापती आ वि	१	८	४१	पक्की र कच्ची भवन
४	Calyx English Boarding School	१	१२	९०	कच्ची र ट्रस भवन
५	श्री महिमा मा वि	२	२२	४०२	पक्की भवन
६	श्री जनकल्याण मा वि	२	१८	३४५	पक्की भवन
७	श्री नवदुर्गा आ वि	२	६	२०	कच्ची भवन
८	Friendship Public School	२	१६	२००	पक्की र ट्रस भवन
९	श्री कालिका आ वि	३	५	२२	कच्ची र ट्रस भवन
१०	श्री चन्द्रज्योति आ वि	३	३	२२	कच्ची र ट्रस भवन
११	श्री जनजागृति आ वि, बुम्दी	३	४	२२	कच्ची र ट्रस भवन
१२	श्री जनजागृति आ वि, छाक्रा	३	२	१७	कच्ची र ट्रस भवन
१३	श्री मातृभुमि मा वि	४	१९	३००	पक्की र कच्ची भवन
१४	श्री जनजागृति मा वि	४	१४	२२५	पक्की RCC भवन
१५	श्री सरस्वती आ वि	४	४	२५	पक्की भवन
१६	श्री बालज्योति आ वि	४	४	५५	पक्की र कच्ची भवन
१७	श्री मन आ वि	४	४	१८	कच्ची भवन
१८	श्री सुर्योदय आ वि	४	४	२५	कच्ची भवन
१९	श्री बालसुधार आ वि	४	४	६०	कच्ची भवन
२०	Village Garden English School	४	७	६०	कच्ची भवन
२१	श्री नवदुर्गा आ वि	५	२	११	पक्की भवन

क्र सं	विद्यालयको नाम	वडा	शिक्षक सं	विद्यार्थी सं	भौतिक संरचना
२२	Dibya Gyan Jyoti Englsih Boarding School	५	५	६३	पक्की र ट्रस भवन
२३	श्री कालिका देउराली मा वि	५	१५	१४२	पक्की र ट्रस भवन
२४	श्री जनकल्याण आ वि	५	२	१५	पक्की भवन
२५	श्री बलिकोट धारापानी आ वि	५	३	१९	पक्की भवन
२६	श्री शुक्रराज आ वि	५	२	१२	कच्ची र ट्रस भवन
२७	श्री पिताम्बर मा वि	६	२१	५००	पक्की भवन
२८	श्री गैराखोला आ वि	६	६	३०	पक्की भवन
२९	श्री देउराली आ वि	६	८	५९	पक्की र ट्रस भवन
३०	श्री भैरब कालिका आ वि	६	३	२०	कच्ची र ट्रस भवन
३१	श्री अमला भन्ज्याङ्ग मा वि	७	१४	११५	पक्की र ट्रस भवन
३२	श्री राधाकृष्ण आ वि	७			पक्की भवन
३३	श्री पोखरी भन्ज्याङ्ग आ वि	७	१४	६७	पक्की भवन
३४	श्री चण्डीकालिका आ वि	७	४	६०	पक्की र ट्रस भवन
३५	श्री सिद्ध आ वि	७			कच्ची र ट्रस भवन
३६	श्री देवी डाँडा आ वि	७	३	११	पक्की र कच्ची भवन

स्रोत: स्थलगत अध्ययन, २०७८

विद्यालयमा शौचालयको अवस्था

क्र. स.	विद्यालयको नाम	वडा नं.			शौचालयको किसिम				
			सामान्य सवैले प्रयोग गर्ने किसिमको	पिसाबघर सहितको (युरिनल)	शिक्षक शिक्षिकाका लागि भिन्दा भिन्दै भएको	छात्रा छात्रका लागि भिन्दा भिन्दै भएको	अपाङ्गका लागि भिन्दा भिन्दै भएको	फ्लस सहितको शौचालय भएको	शौचालय नभएका
१	श्री थानापति आधारभुत विद्यलय	१	✓		✓				
२	चन्द्र ज्योति आधारभुत विद्यलय	२	✓	✓	✓				
३	जन जाग्रिती आधारभुत विद्यलय	२	✓						
४	नव दुर्गा आधारभुत विद्यलय	२	✓		✓	✓		✓	
५	जनजाग्रीति आधारभुत विद्यलय	३	✓		✓				
६	कालिका आधारभुत विद्यलय	३	✓		✓				
७	बाल ज्योति आधारभुत विद्यलय	४	✓		✓				
८	बाल सुधार आधारभुत	४	✓		✓				

क.स.	विद्यालयको नाम	वडा नं.			शौचालयको किसिम				
			सामान्य सवैले प्रयोग गर्ने किसिमको	पिसाबघर सहितको (युरिनल)	शिक्षक शिक्षिकाका लागि भिन्दा भिन्दै भएको	छात्रा छात्रका लागि भिन्दा भिन्दै भएको	अपाङ्गका लागि भिन्दा भिन्दै भएको	फ्लस सहितको शौचालय भएको	शौचालय नभएका
	विद्यलय								
९	बाल सूर्योदय आधारभुत विद्यलय	४	✓						
१०	सरस्वाती आधारभुत विद्यलय	४	✓						
११	मन आधारभुत विद्यलय	४	✓						
१२	जन कल्याण आधारभुत विद्यलय	५	✓		✓				
१३	नव दुर्गा आधारभुत विद्यलय	५	✓	✓	✓				
१४	वालिकोट धारापानी आधारभुत विद्यलय	५	✓		✓				
१५	शुक्रराज आधारभुत विद्यलय	५	✓						
१६	भैरव कालिका आधारभुत विद्यलय	६	✓						
१७	गैराखोला आधारभुत विद्यलय	६	✓		✓				
१८	चण्डीकालिका आधारभुत विद्यलय	७			✓	✓			
२९	सिद्ध आधारभुत विद्यलय	७			✓	✓			
२०	कालिका देउराली आधारभुत विद्यलय	५	✓	✓	✓	✓			
२१	देउराली आधारभुत विद्यलय	६	✓		✓				
२२	पोखरी भञ्याङ्ग आधारभुत विद्यलय	७		✓		✓			
२३	राधा कृष्ण आधारभुत विद्यलय	७		✓	✓	✓			
२४	आधारभूत मा.वि.	१	✓	✓		✓			
२५	भोज प्रकाश मा.वि.	१	✓		✓	✓			
२६	जन कल्याण मा.वि.	२		✓	✓	✓			
२७	महिमा मा.वि.	२		✓	✓	✓			
२८	जनजाग्रीती मा.वि.	४			✓	✓			
२९	मातृभूमी मा.वि.	४	✓						
३०	पिताम्वर मा.वि.	६	✓						
३१	अमला भञ्याङ्ग मा.वि.	७		✓	✓	✓	✓		

स्रोतः संस्थागत सर्वेक्षण २०७५

तहगत शिक्षक विवरण

क्र.स.	तह	श्रेणी					दरबन्दीमा कार्यरत	अनुदानमा कार्यरत	जम्मा
		प्रथम	द्वितीय	तृतीय	अस्थायी	राहत			
१	प्रा.वि.		३४	३६	४६	९			१२५
२	नि.मा.वि.		५	११	११	८			३५
३	मा.वि.		२	७	६	४			१९
४	उ.मा.वि.						२	६	८
जम्मा			४१	५४	६३	२१	२	६	१८७

स्रोतः स्याङ्जा शैक्षिक दर्पण २०७४

२.३.३ खानेपानी तथा सरसफाइ

यस गाउँपालिका क्षेत्रमा रहेका कूल घरपरिवार मध्ये सबै भन्दा धेरैले ९१ प्रतिशत मुहानबाट पाइपमा आएको पानी प्रयोग गर्दछन् भने केहीले कुवा र पधेराको पानी प्रयोग गर्दै आएका छन् । सबै वडामा एक घर एक धारा आयोजनाले पानी वितरण भएतापनि केहि वस्तीमा अझै पाइपमा पानी घरघरमा पुगेको छैन । विभिन्न स्रोत अनुसार खानेपानी उपयोग गर्ने घरपरिवार सम्बन्धी विवरण देहाय बमोजिम रहेको छ ।

वडा नं.	पाइप धारा	ढाकिएको कुवा इनार	नढाकिएको कुवा इनार	मुलको पानी	खोलाको पानी	जम्मा घरपरिवार संख्या
१	३७८	१९	२	१९	०	४१८
२	३३२	१	१९	७	३	३६२
३	४०८	०	१०	२३	०	४४१
४	५७६	१	१०	७०	०	६५७
५	३२६	३	३०	९	०	३६८
६	५८४	२	१	६	१	५९४
७	५१०	०	३	४०	१	५५४
जम्मा	३११४	२६	७५	१७४	५	
प्रतिशत	९१।७५	०।७७	२।२१	५।१३	०।१५	

स्रोतः घरधुरी सर्वेक्षण २०७४

शौचालयको प्रयोगको अवस्थालाई हेर्दा ११६ वा ३.४२% घरपरिवारमा शौचालय नभएको, ३०४ वा ८.९६% घरपरिवारमा साधारण शौचालय, २,८३२ घरपरिवार वा ८३.४४% सेफ्टी ट्यांक, १४२ घरपरिवार वा ४.१८% गोवर ग्यास सहित शौचालय भएको अवस्था देखाउँछ । यस सम्बन्धी वडागत विवरण देहाय बमोजिम रहेको छ । गाउँपालिका र वडाकार्यालयहरुले शौचालयको निर्माणमा ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ ।

वडा नं.	शौचालय नभएको	साधारण	सेप्टिटेंक जडित	गोवर ग्यास सहित	जम्मा घरधुरी
१	६	८९	२६९	५४	४१८
२	१२	३६	३०८	६	३६२
३	२०	४२	३७६	३	४४१
४	२२	३९	५८०	१६	६५७
५	३२	४१	२९१	४	३६८
६	८	२१	५२७	३८	५९४
७	१६	३६	४८१	२१	५५४
जम्मा	११६	३०४	२८३२	१४२	
प्रतिशत	३.४२	८.९६	८३.४४	४.१८	

स्रोतः घरधुरी सर्वेक्षण २०७५

२.३.४ लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण

लैगिंक समानता तथा समजिक समावेशीकरणको मूल मर्म भनेको समान अधिकार, अवसर र समाजमा पछाडि परेका वर्ग तथा समुदाय र क्षेत्रलाई विकासको मूल प्रवाहमा प्रवाहीकरण गर्नु नै हो । लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणका लागि विभिन्न ऐन, नियम, रणनीति र कार्ययोजना कार्यान्वयनमा समेत आएका छन् । संविधानबाट नै उपरोक्त व्यवस्था कार्यान्वयनका लागि विभिन्न संवैधानिक आयोगहरूको व्यवस्था गरिएको छ । संविधानले ती आयोगहरूमा लक्षित वर्ग, लिंगको प्रतिनिधित्व रहनुपर्ने व्यवस्था गरेको छ। बहुसङ्ख्यक दलित, महिला, आदिवासी जनजाति, मधेसी, मुस्लिम लगायतका समूह/समुदाय विगतमा राज्यको संरचानाद्वारा नै पछाडि पारिएको हुँदा नेपालमा सकारात्मक उपाय र समावेशीकरण नीति र यसको मूलप्रवाहीकरणको सान्दर्भिकता रहेको छ । महिलालाई लैङ्गिक भेदभावबिना समान वंशीय, सुरक्षित मातृत्व र प्रजनन स्वास्थ्यको हक हुने, राज्यका सबै निकायमा महिला तथा लक्षित समूहले शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षामा सकारात्मक विभेदका आधारमा विशेष अवसर प्राप्त गर्ने, सम्पत्ति तथा पारिवारिक मामिलामा दम्पतीको समान हक हुने, संसद् लगायतका तीन वटै तहका निकायमा महिला तथा लक्षित समूह र वर्गको समुचित र समानुपातिक प्रतिनिधित्वको व्यवस्था संविधान र कानुनबाट नै सुनिश्चित गरिएको छ।

गाउँपालिका र नगरपालिकाको अध्यक्ष वा प्रमुख र उपाध्यक्ष वा उपप्रमुखमध्ये एक जना महिला हुनुपर्ने गाउँ कार्यपालिकामा चारजना तथा नगर कार्यपालिकामा पाँचजना महिला सदस्य रहने, त्यस्तै कार्यपालिकामा अल्पसंख्यक वा दलित गाउँपालिकामा दुई र नगरपालिकामा तीन जना महिलाको प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गरिएको छ । जिल्ला समन्वय समितिमा कम्तीमा तीनजना महिला रहने, गाउँपालिका र नगरपालिकाको प्रत्येक वडाबाट कम्तीमा दुईजना महिलाको प्रतिनिधित्व हुने गरी गाउँसभा र नगरसभाको गठन हुने, त्यस्तै स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले स्थानीय योजना बनाउँदा बाल मैत्री, लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण जस्ता अन्तर्सम्बन्धित विषयलाई ध्यान दिनुपर्ने व्यवस्था गरेको छ।

राष्ट्रले नै ज्येष्ठ नागरिक एवं अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुलाई विभिन्न अवसरहरु प्रदान गर्दै आएको छ । यही प्रणाली यस गाउँपालिकामा पनि अनुसरण गर्दै थप कार्यक्रमहरु ल्याई ज्येष्ठ नागरिक एवं अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको जिवनोत्थान गरी क्रान्ति ल्याउनु पर्ने देखिन्छ । गाउँपालिकाका अधिकांश भवनहरु अशक्त एवं अपाङ्गमैत्री नभएको हुँदा सो समस्याको समाधानका लागि विभिन्न नीति अपनाउनु पर्ने देखिन्छ।

२.३.५ युवा, खेलकुद तथा कला

यस गाउँपालिकाका युवाहरूको ठूलो संख्या वैदेशिक रोजगारी, आन्तरिक आप्रवासन, कृषि कर्ममा व्यस्त वा बेरोजगार छन् । अदक्ष युवाहरू सीपयुक्त शिक्षा प्राप्तिको अवसरको अभावमा न्यून ज्यालादर तथा सम्मानजनक रोजगारीको अवसरबाट वञ्चितीमा परी विदेशिनुपर्ने अवस्था सिर्जना भएको छ । उद्यमशीलता र सीपको कमीले युवाहरूको उत्पादकत्व अपेक्षाकृत न्यून रहेको छ । युवा जनसांख्यिक लाभको पर्याप्त सदुपयोग हुन सके युवालाई स्वदेशमा नै रोजगारी उपलब्ध गराउन सकेमा गाउँपालिकाको समग्र आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा योगदान पुग्न गई जीवनस्तरमा पर्याप्त सुधार आउन सक्ने देखिन्छ ।

यस गाउँपालिकाको क्षेत्रभित्र प्रशस्त खेल मैदान रहेको छ । चिसापानीमा भने बाषीक रुपमै भलिबल प्रतियोगिता भइरहेको छ । यस गाउँपालिका भित्रका खेलमैदानलाई स्तरोन्नती गर्न सके खेलकुदमा राम्रो सम्भावना रहेको देखिन्छ ।

२.४ पूर्वाधार तथा शहरी विकासको अवस्था

२.४.१ वस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माण

वर्तमान अवस्थामा गाउँपालिकाको भवन ब्यबस्थित छ । त्यसै गरी कतिपय वडा कार्यालयहरूको आफ्नो भवन नभई सेवा प्रवाहमा असर परिरहेको छ । साविकका सेवा केन्द्रहरू र वडा कार्यालयहरू संयोजन गरी एकीकृत रूपमा एकद्वार सेवा प्रवाह गर्नुपर्ने अवस्था सृजना हुन सकेको छैन । यसैगरी गाउँपालिकामा कार्यरत कर्मचारी तथा जनप्रतिनिधिलाई आवश्यक आवासको सुविधा नहुँदा सेवा प्रदान गर्न कठिनाई भइरहेको छ । त्यस्तै गरी सामुदायिक विद्यालयका शिक्षक, स्वास्थ्य संस्थाका कर्मचारी तथा अन्य सरकारी निकायका कर्मचारीलाई उचित आवासको व्यवस्था नभएको अवस्था छ ।

कुनै पनि ठाउँको सामाजिक र भौतिक विकासमा उक्त ठाउँमा हुने मानिसहरुको बसाईसराईले महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्दछ । कुनै पनि ठाउँमा भौतिक पूर्वाधार तथा आर्थिक संभावना राम्रो भए सो ठाउँमा बसाई सराई आउने मानिसहरुको संख्या बढी हुन्छ त्यसै गरी ठाउँमा यदि सामाजिक, आर्थिक तथा भौतिक पूर्वाधारको विकास राम्रो छैन भने त्यहाँका मानिसहरु पनि अन्यत्र बसाई सराई जाने सम्भावना बढी हुन्छ । गाउँपालिकाको जनसंख्याको विवरण हेर्दा २०७४ मा भन्दा २०७८ मा कुल जनसंख्या घट्नुको कारण गाउँपालिकाबाट बाहिरिने बसाईसराई हो भन्न सकिन्छ । यसको कारण गाउँपालिकामा भौतिक तथा आर्थिक पूर्वाधारहरुको विकास पूर्ण रुपले भै सकेको छैन भन्ने बुझ्न सकिन्छ ।

२.४.२ सडक, पुल तथा यातायात

यस गाउँपालिकामा करिब २८५ कि.मि सडक रहेको छ । हाल गाउँपालिकाको वडा न १ को पुष्प गाउँ, बरकुमारी टोल र ठाडा गाउँ बाहेक लगभग सबै टोल बस्तिमा सडक पुगेको छ । हाल भएका सडकहरु अधिकांस धुले छन् भने केहि राष्ट्रिय राजमार्गमा पर्ने सडक कालोपत्रे गरिएको छ । त्यस्तै गरि कतिपय भित्री सडकहरु ग्रावेल गरीएका छन् । हाल गाउँपालिकामा ३ बटा मोटरेबल र ५ वटा झोलुङ्गे पुलहरु रहेका छन् । त्यस्तै गरी कतिपय खोलाहरुमा पुल तथा कल्भर्टको अभावमा आवागमनमा अबरोध पुगिरहेको छ । हाल भएका सडकहरु साँघुरा, र वर्षभरी चल्न नसक्ने खालका छन् । यसका अलावा गाउँपालिकामा व्यवस्थित वसपार्कको प्रबन्ध छैन, सवारी साधनहरु सडकमा नै पार्किङ्ग गर्ने गरीएको छ । त्यस्तै गरी

आपतकालीन अवस्थामा उद्धार एवं राहत पुऱ्याउनको लागि आवश्यक पर्ने हेलिप्याडको प्रबन्ध गरीएको छैन ।

अहिलेको अवस्थामा जटिल स्वास्थ्य समस्या, रोजगारी, तथा उच्च शिक्षाको लागि करिब ३० कि.मि. दुरीमा रहेको सदरमुकाम पुतलीबजार र करिब २० कि.मि. दुरीमा रहेको भिमाद मुख्य गन्तव्य रहेको छ । यस गाउँपालिका बाट राजधानी काठमाण्डौ पुग्न करिब २०२ कि. मि. दुरी तय गर्नु पर्दछ । त्यस्तै गरि प्रदेश राजधानी पोखरा पुग्न भने करिब ५० कि. मि. तय गर्नु पर्दछ । राजधानी पुग्न तय गर्नुपर्ने लामो दुरीका कारण यस क्षेत्रका जनतालाई प्रशासनिक कामको लागि कठिनाई उत्पन्न हुने गरेको छ ।

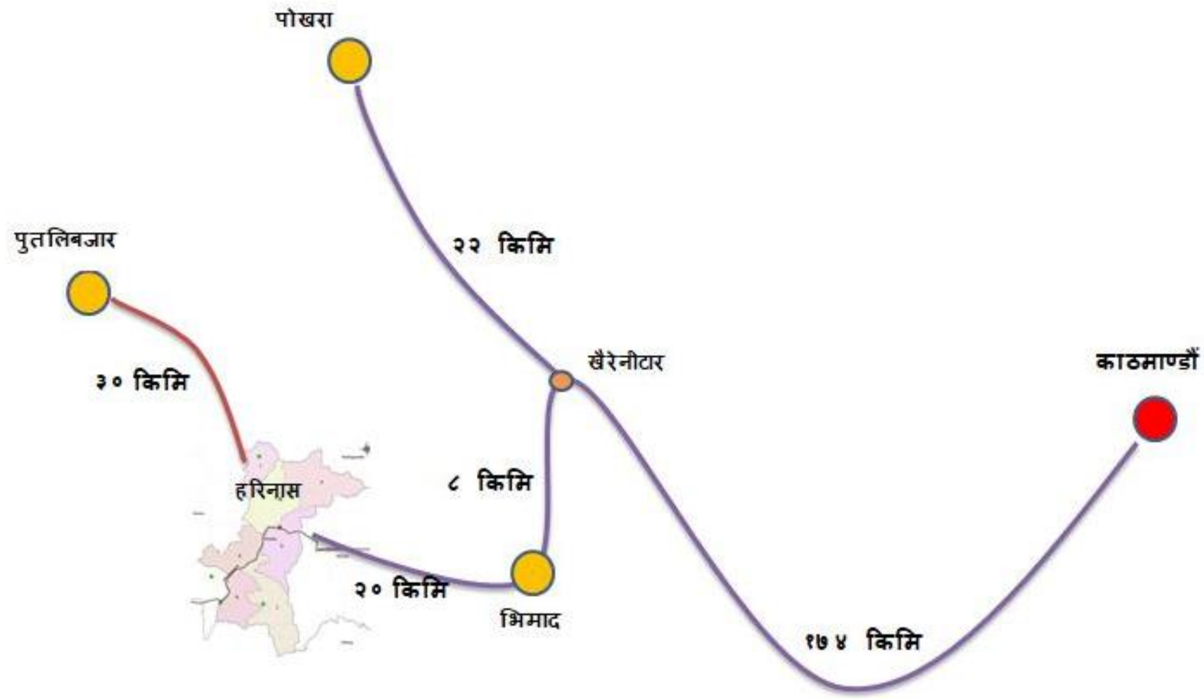

यस गाउँपालिकामा पालिका स्तरीय सार्वजनिक यातायात सेवा उपलब्ध छैन । गाउँपालिकाको बढ्दो जनसंख्या र बढ्दो आन्तरिक आवागमन ब्यबस्थापन गर्नका निमित्त ठुला सवारी साधनबाट सेवा उपलब्ध गराउनु पर्ने हुन्छ । त्यस्तै गरी सार्वजनिक सवारी साधनको अभावमा निजी सवारी साधनहरुको संख्या बढ्दो छ, जसले भबिश्यमा गाउँपालिका भित्र ट्राफिक जाम तथा सडक दुर्धटना जस्ता समस्या निम्ताउने देखिन्छ । लामो दुरीका लागि भने अधिकांस भिमाद र पुतलीबजार लक्षित रहेका छन् । गाउँपालिका भित्रका सार्वजनिक यातायातका रुटहरु यस प्रकार छन् ।

- चिसापानी - सालडाँडा - पुतलीबजार
- क्याक्मी - चित्रे - भिमाद
- चिन्नेबास - देउराली - चित्रे - भिमाद
- चिसापानी - साँखे – भिमाद

२.४.३ विद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जा

यस गाउँपालिकाको लगभग सबै स्थानमा बिधुत सेवा पुगिसकेको छ । हाल यस गाउँपालिकामा वैकल्पिक उर्जाको प्रयोग भइरहेको छ । गाउँपालिकामा प्रायजसो सबै घरपरिवारमा दाउरालाई खाना पकाउने मुख्य इन्धनको रुपमा उपयोग गर्ने गर्दछन् । ८४.० प्रतिशत वा २८५१ घरपरिवारमा दाउराको उपयोग हुने

गरेको देखिन्छ । अन्य घरपरिवार मध्ये एल पि ग्याँस ५४३ परिवारमा इन्धनको रुपमा उपयोग हुँदै आएको छ । यस सम्बन्धी विवरण देहाय बमोजिमको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

वडा नं.	दाउरा	एल पि ग्यास	दाउराको साथै एल पी ग्यास प्रयोग गर्ने	दाउराको साथै गोबर ग्यास	दाउराको साथै बिजुली
१	४०२	१६	३६	१३	५०
२	३५१	११	३१	०	३१
३	४३३	८	२९	१	२९
४	४६२	१९५	५१	३	१५१
५	३६४	४	१२	१	१२
६	३६०	२३४	९३	७०	१९३
७	४७९	७५	३२	९	५९
जम्मा	**२८५१**	**५४३**	**२८४**	**९७**	**५२५**
	८४।००	**१६।००**	**८।३७**	**२।८६**	**१५।४७**

स्रोतः घरधुरी सर्वेक्षण २०७५

यस क्षेत्रमा वत्तीको लागि उपयोग गरिने इन्धनको रुपमा विजुली, मट्टितेल, सोलार लगायतका रहेका छन् । जस मध्ये सबै भन्दा बढि ८२ प्रतिशत घरपरिवारले विद्युत उपयोग गर्ने गरेको देखिन्छ । यस सम्बन्धी अन्य विवरण देहाय बमोजिमको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

स्रोतः घरधुरी सर्वेक्षण २०७५

वडा नं.	बिजुली	मट्टीतेल	सोलार
१	४१८	०	०
२	३६१	१	०
३	४३९	१	१
४	६५२	४	१
५	३६५	३	०
६	४९१	२८	७५
७	८१	४३	४३०
जम्मा	**२८०७**	**८०**	**५०७**
	८२।७०	**२।३६**	**१४।९४**

२.५ वन, वातावरण तथा विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापनको अवस्था

२.५.१ वन तथा जैविक विविधता

यो गाउँपालिका पूर्ण रुपमा पहाडी क्षेत्रमा पर्ने भएकाले यहाँको जमिन भिरालो र उबडखाबड छ । यस गाउँपालिका को ६२ प्रतिसत जमिन नै वन जङ्गलले ढाकेको पाईन्छ । अझ भनौं हरिनास वन यहाँ पर्ने भएकाले नै यो ठाउँको नाम हरिनास गाउपालिका रहन गएको हो । वन जङ्गलको विवरण तल तालिकामा देखाइएको छ ।

क्र सं	नाम	वडा	क्र सं	नाम	वडा
१	सीसाखानी सा वन	१	१९	काराङ्चो गरा कवुलियति वन	४
२	ढाड सा वन	१	२०	गढीडाँडा कवुलियति वन	४
३	हल्ताछे - झात्रीथुम्का सा वन	१	२१	चुलीडाँडा कवुलियति वन	४
४	टापु सा वन	१	२२	गृहकोट डाँडा कवुलियति वन	४
५	भुतिया सा वन	१	२३	बोहडाँडा सा वन	५
६	सिस्नेखोला सा वन	१	२४	खहरे - भोर्लेबारी सा वन	५
७	नार्जे सा वन	२	२५	टापु सा वन	५
८	खहरे सा वन	२	२६	हरिनास वन	५
९	गिद्दे पोखरी सा वन	२	२७	आड्को सालघारी सा वन	६
१०	लेक ठुलो सा वन	३	२८	गहते सा वन	६
११	टापु सा वन	३	२९	हरिनास वन	६
१२	राम्चे - आठबिसे सा वन	३	३०	नम्तरसिङ सालघारी सा वन	६
१३	छाक्रा सा वन	३	३१	ढेङ्गाछाप - पुर्कोट सरकारी वन	६
१४	राम्चे - चिसापानी सा वन	४	३२	रानी सा वन	७
१५	ठाडेचौर सा वन	४	३३	मिरथुङ सा वन	७
१६	भुमरे सा वन	४	३४	देउराली - मिरथुङ सा वन	७
१७	धुसेनीपाखा सा वन	४	३५	कुलुङखोला सा वन	७
१८	हरिनास वन	४	३६	नाकेधार सा वन	७

स्रोतः स्थलगत अध्ययन, २०७८

२.५.२ महामारी तथा विपद् व्यवस्थापन

यस गाउँपालिकामा खासगरी पहिरो र आगोलागीको प्रकोप बढी भएरहेको पाइन्छ तर जनधनको क्षेति भने न्युन नै रहेको पाइन्छ । दमकलको सुबिधा नहुनाले आगो नियन्त्रणमा निकै कठिनाई पर्ने गरेको र पहाडी भुभाग रहेकाले पनि झनै समस्या रहेको पाइन्छ । पहाडी इलाका भएकै कारणले केही ठाउँमा पहिरोले घर, विद्यालय, खानेपानीका गारो चर्किने समस्या देखिन्छ । यस गाउँपालिकामा नदी कटान बाढी जस्ता समस्या भने छैन ।

२.६ सुशासन तथा संस्थागत व्यवस्था

२.६.१ सुशासन र सेवा प्रवाह

राज्यको पुनःसंरचना पश्चात् नयाँ गठन भएको गाउँपालिकाको संस्थागत विकास प्रयासको थालनी भएको छ । गाउँपालिकाको संगठन संरचनाको खाका निर्माण, जनशक्तिको व्यवस्था प्रमुख समस्याको रूपमा रहेको छ । सेवा प्रवाहको केन्द्रको रूपमा रहेका वडा कार्यालयहरूको भौतिक संरचना (भवन) र जनशक्तिको व्यवस्था, गाउँपालिकाको केन्द्रीय भवन, कर्मचारी, मेसिन औजारको व्यवस्था तत्कालका प्रमुख जिम्मेवारी हुन् । हालको संक्रमणकालीन अवस्थामा गाउँपालिकाभित्र रहेका सरकारी, गैरसरकारी निकाय र निजी क्षेत्रसँगको साझेदारी, समन्वय र सहकार्य गाउँपालिकाको लागि निकै चुनौतीको रूपमा रहेको छ ।

परिणाममुखी विकास तथा प्रभावकारी सेवा प्रवाह, स्थानीय शासनको प्रभावकारी सञ्चालनको लागि संस्थागत, क्षमता विकास तथा सुशासनको आवश्यकता पर्दछ । यसको अर्थ स्थानीय शासनको संस्थागत विकास तथा सुशासनबाट मात्र विकास गतिविधि तथा सेवा प्रवाहबाट अपेक्षित नतिजा हासिल गर्न सकिन्छ । आवधिक विकास योजना आफैंमा संस्थागत विकास तथा सुशासनको एक प्रमुख रणनीति भएको कारण संस्थागत, क्षमता विकास र सुशासनलाई यसभित्रको प्रमुख साधन तथा माध्यमको रूपमा लिइएको छ ।

२.६.२ सार्वजनिक भवन तथा अन्य पूर्वाधार

वर्तमान अवस्थामा गाउँपालिकाको भवन ब्यबस्थित छ । त्यसै गरी कतिपय वडा कार्यालयहरूको आफ्नो भवन नभई सेवा प्रवाहमा असर परिरहेको छ । साविकका सेवा केन्द्रहरू र वडा कार्यालयहरू संयोजन गरी एकीकृत रूपमा एकद्वार सेवा प्रवाह गर्नुपर्ने अवस्था सृजना हुन सकेको छैन । यसैगरी गाउँपालिकामा कार्यरत कर्मचारी तथा जनप्रतिनिधिलाई आवश्यक आवासको सुविधा नहुँदा सेवा प्रदान गर्न कठिनाई भइरहेको छ । त्यस्तै गरी सामुदायिक विद्यालयका शिक्षक, स्वास्थ्य संस्थाका कर्मचारी तथा अन्य सरकारी निकायका कर्मचारीलाई उचित आवासको व्यवस्था नभएको अवस्था छ ।

३ सोच तथा विकासको अवधारणा

३.१ पृष्ठभूमि

दीर्घकालीन सोच भनेको दूरदृष्टि हो । यो भविष्य वा दीर्घकालमा हासिल गर्न चाहेको विकासको आदर्श अवस्थाको परिकल्पना हो । आवधिक तथा रणनीतिक योजना तर्जुमाको सन्दर्भमा दीर्घकालीन सोच सामान्यतः २०-३० वर्षको लागि सोचेर तय गरिन्छ । यो विकास सम्भावना, विशेषता र स्थानीय बासिन्दाको चाहना र अपेक्षा दर्शाउने खालको हुनुपर्दछ । स्थानीय सरकारको दीर्घकालीन सोच तय गर्दा राष्ट्रिय र प्रदेशको सोच, स्थानीय तहको सम्भावना, विशेषता र प्राथमिकतालाई मध्यनजर गरी तयार गर्नुपर्दछ । यसले विकासको गन्तव्य पहिचान तथा तय गर्दछ । यसलाई स्पष्ट, आकर्षक र संक्षेपमा तयार गर्नु उपयुक्त हुन्छ । सोचलाई मुख्यतः विकास प्रयासहरूबाट प्राप्त हुने साध्यको रूपमा तय गरिनुपर्दछ । साध्यसँगै साधनलाई समावेश गर्न सकिन्छ ।

३.२ प्रमुख समस्या तथा चुनौती

यस गाउँपालिकाको विकासमा देखिएका प्रमुख समस्या तथा चुनौतीहरु यस प्रकार छन् ।

- युवा शक्ति पलायन भएका कारण आर्थिक गतिविधिका लागि प्रयाप्त जनशक्तिको आभाव भएको
- व्यवसायिक कृषि उत्पादनमा जान नसक्नु
- स्वास्थ्य सेवाका लागि सहज पहुँच नभएको
- उच्च शिक्षाका लागि सहज पहुँच नभएको
- साक्षरता दर न्युन रहेको
- अधिकांश सडकहरु धुले अवस्थामा रहेका
- गाउँपालिका स्तरिय सार्वजनिक यातायात नभएको
- पहिरो तथा आगोलागीले केही धनको क्षति हुने गरेको
- गाउँपालिकाको आन्तरिक आम्दानी न्युन रहेको
- आर्थिक पुर्वाधारको बिकास गर्न गाऊँपालिकाको मात्र प्रयास प्रयाप्त नहुने
- गाऊँपालिकाको जनसंख्या तिब्र रुपमा घट्दै जानसक्ने
- युवा जनशक्ति पलायन हुँदा पुर्वाधार बिकासमा ठुलो असर पर्नसक्ने
- पुर्वाधार बिकासका निमित्त ठुलो धनराशी खर्च गर्नु पर्ने
- उद्दार तथा राहत बितरणका लागि आवश्यक जनशक्तिको अभाव पर्नसक्ने
- कर्मचारी समायोजनबाट यस गाउँपालिकामा आवश्यकता भन्दा कम संख्यामा खटाइएको

३.३ प्रमुख सम्भावना तथा अवसर

यस गाउँपालिकाको विकासमा देखिएका प्रमुख सम्भावना तथा अवसरहरु यस प्रकार छन् ।

- धार्मिक पर्यटनको बिकासका लागि ठुलो संख्यामा मठ, मन्दिरहरु भएका
- वहुभाषा तथा वहुजातीको बसोबास रहेको
- ब्यबसायिक कृषिका लागि उपयुक्त हावापानि रहेको
- खुल्ला क्षेत्रहरु प्रसस्त रहेको र वातावरण प्रदुषित नरहेको
- सडक संजालसंग जोडिएको हुँदा धेरै अवसरहरु सृजना गर्ने
- सार्वजनिक यातायात संचालनमा रहेको
- गाउँपालिकालाई आत्मनिर्णयको आधिकार प्राप्त भएको
- शिक्षा, स्वास्थ्य संस्थाहरुको भौतिक संरचना निर्माणका लागि दातृ निकायको सहयोग भइरहेको/हुने
- बजारिकरण नभइसकेको क्षेत्रमा योजनाबद्ध ढंगबाट बस्ति बिकास गर्न सकिने
- गाऊँपालिका र वडा कार्यालयले दिने सेवाको बारेमा जनचेतना बिकशित भएको

३.४ गाउँपालिकाको दीर्घकालीन सोच

"कृषि, पर्यटन, शिक्षा, स्वास्थ्य र पुर्वाधार

भाषा, संस्कृति, पहिचान सहितको समृद्ध गाउँपालिकाको आधार"

३.५ लक्ष्य

कानुनी राज्यको अवधारणलाई सर्वोपरी मान्दै प्राकृतिक स्रोत साधनको समुचित प्रयोग मार्फत कृषि, वनपैदावर तथा पर्यटन क्षेत्रबाट आर्थिक बृद्धि हासिल गर्दै सबैको पहुँच सहितको पुर्वाधार निर्माण, सेवा तथा सुविधाको माध्यामबाट सामाजिक विकास गरि समृद्ध गाउँपालिका निर्माण गर्ने ।

३.६ उद्देश्य

१. प्राकृतिक श्रोतको समुचित प्रयोग गरि रोजगारी सृजना, कृषि उत्पादनमा बृद्धि, पर्यटन विकास र कृषि तथा वनपैदावर सम्बद्ध औद्योगिक क्षेत्र निर्माण सँगै सामाजिक तथा आर्थिक उन्नती हासिल गर्ने ।

२. विकास वजेटलाई भौतिक पुर्वाधार निर्माणमा खर्च गरि हरेक वस्तिहरुमा शिक्षा, स्वास्थ्य, संचार, यातायात, बिद्युत तथा खानेपानी सेवाको पहुच प्रभावकारी रुपमा पुर्याउने।

३. सञ्चार तथा सुचना प्रविधिको प्रयाग मार्फत प्राकृतिक प्रकोप क्षती न्युनिकरण, सेवा तथा सुविधाको पहुचमा बृद्धि तथा आर्थिक र प्रशासनिक पारदर्शिता कायम गर्ने।

४. योजनाबद्ध बस्ति विकासको अवधारणालाई आत्मसात गर्दै सोहिअनुरुप भु उपयोगको वर्गिकरण गरि लागु गर्न तत्परता देखाउने।

३.७ परिमाणात्मक लक्ष्य

आबधिक योजनाले लिएको परिमाणात्मक लक्ष्यहरु निम्न अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

क्र.सं	सूचक	हालको अवस्था	आवधिक योजनाको लक्ष्य	सुचनाको स्रोत
१	समग्र गाउँपालिकाको आर्थिक वृद्धिदर	७.० प्रतिशत	१० प्रतिशत	नेपालको आर्थिक सर्वेक्षण
२	कृषि क्षेत्रको वार्षिक औसत वृद्धिदर (प्रतिशत)	२.८०	४.००	नेपालको आर्थिक सर्वेक्षण
३	गैर कृषि क्षत्रको वार्षिक औसत वृद्धिदर (प्रतिशत)	७.१०	१०.००	नेपालको आर्थिक सर्वेक्षण
४	गरिवीको रेखामुनि रहेको जनसङ्ख्या (प्रतिशत)	१६.२	२	तथ्याङ्क बिभाग, नेपाल
५	औसत आयु	६९.४७	८०	नेपाल मानब बिकास प्रतिवेदन, २०१४
६	मातृ मृत्युदर (प्रतिलाख जीवित जन्ममा)	२३. ५	५	राष्ट्रिय योजना अयोग
७	खानेपानी सेवा पुगेको जनसङ्ख्या (प्रतिशत)	८५	९९	स्थलगत अध्ययन
८	साक्षरता दर	६५	९८	तथ्याङ्क बिभाग, नेपाल
९	सञ्चार सेवामा पहुँच (टेलिफोन, मोबाइलसमेत (प्रतिसय घनत्वमा))	७०	१००	स्थलगत अध्ययन
१०	विधुत् मा पहुँच प्राप्त जनसङ्ख्या (प्रतिशत)	९५	१००.	स्थलगत अध्ययन
११	ईन्टरनेट सेवामा पहुँच पुगेको जनसंख्या (३ जी र माथिल्लो गुणस्तरको सेवा)	५०.००%	८१.००%	स्थलगत अध्ययन
१२	सिँचाइ (कृषि योग्य जमिनको)	४६ %	१००० हे.	स्थलगत अध्ययन
१३	वन जङ्गलले ढाकेको क्षेत्र (प्रतिशत)	३०%	४०%	नापि बिभाग
१४	कालोपत्रे सडकको कुल लम्बाइ (कि.मि)	१०	३०	स्थलगत अध्ययन

३.८ रणनीति

गाउँपालिकाको परिकल्पना, निर्धारण गरेको धेय, लक्ष्य तथा उदेश्य पुरा गर्नको लागि निम्नानुसारको रणनीतिक दिशा निर्धारण गरिएको छ । यो रणनीतिक पत्र कार्यान्वय भए पछि गाउँपालिकाले काम गर्ने रणनीति देहाय अनुसार हुनेछ ।

३.८.१ सामाजिक परिचालन

टोल टोलमा टोलविकास संस्था गठन गरि सबै घरधुरीलाई टोल विकास संस्थामा आबद्ध गरि टोल, वडा र गाउँको विकासका लागि टोल विकास संस्था मार्फत सामाजिक परिचालनको कार्य गरिनेछ ।

३.८.२ आवश्यकता अनुसार स्थानीय कानुन निर्माण

सामाजिक परिचालन कार्यक्रम अन्तरगत टोल विकास संस्था स्तरबाट आवश्यक सूचना तथा जानकारी संकलन गरि कानुन निर्माणमा सामुदायको समेत सहभागिता सुनिश्चित गर्दै गाउँपालिकाको लागि आवश्यक कानुनहरु निर्माण गरि कानुनी शासनको प्रत्याभूति गरिनेछ ।

३.८.३ सहकारिता विकास

सहकारिताका माध्यमबाट दैनिक रुपमा जीवन धान्न आवश्यक पर्ने आम्दानी गर्नका लागि समुदायका सदस्यहरुलाई कृषि तथा गैर कृषि जन्य उद्यम, व्यवसायमा संलग्न गराइने छ । यसरी जीविकोपार्जनको सुनिश्चितता गराउनका लागि समुदायमा आधारीत संस्था गठन र परिचालन गरिनेछ भने यस प्रकारका संस्थाहरुलाई जिम्मेवार र सक्षम बनाउदै, विभिन्न समुदायका स¬साना समुहहरुलाई एकीकृत गरि आर्थिक विकासका लागि छरिएर रहेका स¬साना पूजी संकलन गर्दै एउटा वित्तीय संस्थाको रुपमा खडा गरि समुदाय स्तरमा परेका समस्याहरुलाई समाधान गर्नको लागि लघुवित्त कार्यक्रम मार्फत सहकारी संस्था संचालन गरिने छ ।

३.८.४ जनसहभागिता तथा साझेदारिता

विभिन्न कार्यक्रम सञ्चालन गर्नका लागि वा आयोजना सम्पन्न गर्नका लागि हरेक क्षेत्रको आवश्यकता पर्दछ यसलाई मनन गरि आयोजना सँग सम्बन्धित सबै क्षेत्र र समुदायको सहभागिता तथा साझेदारितामा काम गर्ने नीति अवलम्बन गरिने छ । योजना कार्यक्रम संचालनमा सहभागिताको र साझेदारीको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको कुरालाई गाउँपालिकाले सदैव मनन गर्नेछ ।

३.८.५ सार्वजनिक निजी साझेदारी

गाउँपालिकामा सञ्चालन हुने सेवा तथा नाफा मुखी कार्यक्रमका लागि निजी क्षेत्रसँगको साझेदारितामा कार्य गर्न सार्वजनिक निजी साझेदारीको रणनीति अख्तियार गरिनेछ ।

३.८.६ आन्तरिक व्यवस्थापन सुदृढीकरण

गाउँपालिकाको कार्यक्रमहरु सहजरुपमा सञ्चालन गर्नकालागि आन्तरिक रुपमा संस्थाको सुदृढीकरण र कार्यप्रणाली मजबुद बनाइनु पर्ने हुन्छ । आन्तरिक रुपमा व्यवस्थित संस्थाले मात्र आफ्नो कार्य समयमा गुणस्तरीय ढंगले सम्पन्न गर्न सक्ने भएकाले संस्थाको आन्तरिक व्यवस्थालाई सुदृढीकरण गरिनेछ ।

३.८.७ कर्मचारीको क्षमता अभिवृद्धि

कर्मचारीको क्षमता अभिवृद्धिका लागि नयाँ नयाँ प्रविधिको ज्ञान, सिपमूलक तालिम तथा सामाजिक परिचालन, समावेशीकरण, जस्ता तालिमहरुमा सहभागी गराउने साथै यस प्रकारका तालिमहरु सञ्चालन गरि क्षमता अभिवृद्धि गर्ने रणनीति अवलम्बन गरिनेछ ।

३.८.८ लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समवेशीकरण

समुदायमा छरिएर रहेका बस्तिहरुलाई विकासको मुलधारमा लिनको लागि उनीहरुलाई एक आपसमा आत्मीयताका साथै विकासमा एकजुट गराउने । समाज तथा समुदायमा विकृतिका रुपमा रहेको लैङ्गिक विभेदलाई हटाउने र सामाजिक मूल्य मान्यताका साथ समुदायलाई समावेशीकरण गराउने विभिन्न जातजाति, दलित, महिला, बालबालिका, असहाय र पिछडिएका वर्गहरुलाई समान रुपमा समान स्थान दिने काम गरिने छ ।

३.८.९ मानव अधिकारको प्रत्याभूति, संरक्षण र प्रवर्धन

पछाडि पारिएका वर्ग जातीहरुलाई उनीहरुको हकहितका लागि आफ्नो आवाज उठाउन सक्ने गरि क्षमता विकास गर्ने, राज्यका विभिन्न निकायहरुमा उनीहरुको पहुँचलाई सुनिश्चित गर्नका लागि सहयोग गर्ने, उनीहरुलाई आवश्यक ज्ञान, सीप तथा विकासको प्रत्याभूति दिलाउन आवश्यक सहयोग गर्नुका साथै अन्तराष्ट्रिय स्तरमा स्थापित न्यूनतम मानव अधिकारको सुनिश्चिता दिलाउन सहयोग गर्दै समान नागरिकको रुपमा अघि बढाउने ।

३.८.१० स्रोत परिचालनका लागि भगिनी सम्बन्ध स्थापना

गाउँपालिकाको स्रोत परिचालनका लागि राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय भगिनी सम्बन्ध कायम गरि त्यस्ता निकायबाट समेत गाउँको विकासका लागि साधन स्रोत परिचालन गरिनेछ ।

३.८.११ दिगो विकास

दैनिक रुपमा बढदै गएको वातावरण विनासलाई न्यूनीकरण गर्नका लागि समुदाय परिचालनको माध्यमबाट प्राकृतिक स्रोत र साधनको समुचित प्रयोग गर्ने र भावी सन्ततीका लागि समेत त्यस्ता स्रोत र साधनलाई सुरक्षित राख्नका लागि प्रोत्साहित गरिनेछ । प्राकृतिक हिसाबले पहाडी जिल्लाको रुपमा रहेको स्याङ्जा जिल्ला बेला बखत प्राकृतिक प्रकोपमा परिरहने भएकोले दिगो विकास मार्फत प्राकृतिक प्रकोप न्यूनीकरण तथा यसको लागि तत्कालिन राहत र पुनरस्थापनाका कार्यक्रमहरु सञ्चालन गरिनेछ ।

३.८.१२ राजश्व परिचालन मार्फत गाउँपालिकाको स्रोत वृद्धि

कानुनत गाउँपालिकाले संकलन गर्ने कर, दस्तुर, शुल्क स्थानीय कानुन निर्माण गरि संकलन गरिनेछ भने करको दायरा वृद्धि गरि स्थानीय स्रोत वृद्धिमा थप कार्य गरिनेछ । पर्यटकीय क्षेत्र तथा भौतिक पूर्वाधारको उपयोगमा सेवाशुल्क लिई स्थानीय स्रोतमा अभिवृद्धि गरिनेछ ।

३.८.१३ लघु उद्यम विकास कार्यक्रम

स्थानीय आर्थिक विकासका लागि स्थानीय स्रोत र साधनमा आधारित लघुउद्यमको विकासका लागि सामाजिक परिचालन मार्फत गठित टोल विकास संस्था मार्फत लघुउद्यम विकास कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

३.८.१४ बहुवर्षीय कार्यक्रम

क्रमागत तथा दुई वा दुई भन्दा बढी वडाहरुलाई समेटेर सन्चालन गर्नु पर्ने योजना र आयोजनाहरु गाउँपालिका स्तरबाट नै सन्चालन गरिने छ ।

३.८.१५ उपभोक्ता तथा ठेक्का प्रणालीको अबलम्बन

उपभोक्ताको क्षमताले भ्याउने प्रकृतिका योजना वाहेक प्रवधि र लागतको आधारमा रु. २५ लाख भन्दा माथिका योजनाहरु आवश्यकता अनुसार ठेक्का प्रणालिबाट समेत संचालित गरिने छ ।

३.८.१६ DPR तथा लागत इस्टिमेट पश्चात मात्र वजेट विनियोजन

भौतिक पूर्वाधार तथा निर्माण सम्बन्धिका कुनै पनि योजनामा पूर्व डिजाइन र लागत इस्टिमेट विना वजेट विनियोजन गरिने छैन । पूर्व डिजाइन र लागत इस्टिमेट पश्चात मात्र बजेट विनियोजन गरिने छ

३.९ प्राथमिकता

- **आर्थिक क्षेत्र**
- **सामाजिक क्षेत्र**
- **पुर्वाधार क्षेत्र**
- **वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्र**
- **संस्थागत विकास तथा सुशासन क्षेत्र**

४) आर्थिक क्षेत्र

४ आर्थिक क्षेत्र

४.१ विषय प्रवेश

नेपालको संविधानले स्थानीय स्तरमा आर्थिक विकासका लागि स्थानीय सरकारको भूमिकालाई विशेष महत्व दिएको छ । आर्थिक विकासको माध्यमबाट नै गाउँपालिकाबासीले आफनो जीवनस्तर सुधार गर्न सक्दछन् । स्थानीय जनताको आर्थिक समृद्धिका लागि गाउँपालिकाले गाउँपालिकाबासीको चाहना, माग र प्राथमिकतालाई सम्बोधन गर्दै स्थानीय क्षेत्रभित्र आर्थिक क्रियाकलापहरू बढाउनुपर्ने हुन्छ । खासगरी स्थानीय रूपमा उपलब्ध स्रोत र साधनहरू लाई प्रयोग र उपयोग गर्दै रोजगारी र आर्थिक वृद्धिको दिशामा अगाडि बढ्न सबल र आत्मनिर्भर स्थानीय अर्थतन्त्रको विकासलाई गति दिनु आवश्यक छ । गाउँपालिकाको विद्यमान भौगोलिक र ग्रामीण परिवेश एवं जीविकोपार्जनका लागि संघर्षशील र कर्मशील मानिसहरूको बाहुल्यता भएको मौजुदा स्थितिमा आर्थिक स्थितिमा सुधार गर्नका लागि आर्थिक विकासका कृयाकलापहरुको संचालन हुन अपरिहार्य देखिन्छ ।

आर्थिक विकास बिना कुनैपनि क्षेत्रको चौतर्फी विकासको सम्भव नहुने पक्ष यहाँ विवेचना गर्न आवश्यक छैन । विषेश गरी गरिवीको कारण हाम्रो जस्तो मुलुकमा नागरिकहरूवाट चौतर्फी विकासको निम्ति अति कम कर राज्यलाई योगदान गरी रहेको अवस्था छ र यस्तो रकम यो गाउँपालिका त अझ निकै कम रहेको छ । गाउँपालिकाको आर्थिक विकासको प्रमुख अग्रणी क्षेत्र भनी कृषि र पर्यटनलाई लिईएको छ ।

यसरी अग्रणी क्षेत्रको पहिचान गर्नु त्यति सजिलो कार्य होइन अझ त्योभन्दा पनि कठिन कार्य यसलाई सवल र सुढृढ पार्दै यसको भूमिकालाई व्यापक र योगदान मूलक बनाउँदै लैजानु हो । किनभने अग्रणी क्षेत्रको पहिचान गर्दैमा यो स्वतः स्फूर्त रुपमा विकास हुँदै जाने प्रक्रिया होइन त्यसको लागि आवश्यक पूर्वाधारहरूको निर्माण लगानी र नीति नियमको तर्जुमा एवम् कार्यान्वयन उत्तिकै आवश्यक हुन आउँछ । उदाहरणको लागि गाउँपालिकाको अग्रणी क्षेत्रको विकासबाट आशातित योगदानको अपेक्षा गर्ने हो भने कृषि उद्योगको विकासको लागि ठोस योजना र पूर्वाधार निर्माणको लागि आवश्यक लगानी गर्दै जानु पर्दछ त्यसपश्चात मात्र यसले गाउँपालिकाको आर्थिक विकासमा प्रत्यक्ष रुपले योगदान गर्न सक्दछ । तसर्थ, अग्रणी क्षेत्र तोक्ने तर लगानी योजनाले कुनै सरोकार नगर्ने हो भने लगानी कार्यक्रम एकातिर अग्रणी क्षेत्र अर्कोतिर हुन पुग्दछ । फेरी यो लगानी कुनै एक वर्षको लागि मात्र नभएर धेरै वर्षसम्म पनि जान सक्दछ जवसम्म अर्थव्यवस्थामा अन्य क्षेत्र पनि सोही अनुपातमा विकास नभएमा अर्को शव्दमा कृषि उद्योगको विकास केही वर्ष पछि एउटा विन्दुमा आएर स्थिर भएमा र अर्को नयाँ आर्थिक क्षेत्रले त्यो भन्दा वढी गाउँपालिकाको विकासमा सम्भावना देखाएमा त्यस्ता नयाँ क्षेत्रलाई अग्रणी क्षेत्रको रुपमा अंगिकार गरी अगाडि बढ्न सकिन्छ र बढ्नु पर्दछ ।

कुनै पनि गाउँपालिकाको आर्थिक विकासमा दिगो हिसावले एउटै अग्रणी क्षेत्रले निरन्तरता नपाउन पनि सक्दछ तसर्थ सर्वसम्मत अग्रणी क्षेत्रको कार्यान्वयन पक्षको निरन्तर अनुगमन र प्रगति समीक्षा गर्दै जानु पर्दछ । अर्थात् लगानी गरिएको अनुपातमा प्रतिफल प्रत्यक्ष वा परोक्ष रुपले तत्काल वा केही वर्षपछि सम्मको लागि भएन भने वा हुने स्थिति नरहेमा त्यस्ता अग्रणी क्षेत्रमा लगानी गरिराख्नुको औचित्य हुदैन । यसै पक्षलाई मध्य नजर गरी गाउँपालिकाको अग्रणी क्षेत्रलाई मूर्तरुप दिन आवश्यक नीति, कार्यक्रम तथा योजनाहरूको पहिचान गरी त्यस्ता योजनाहरू यस आर्थिक विकासमा प्रस्ताव गरिएका छन् । आर्थिक विकास भन्नाले ठूला खालका उद्योग तथा अर्थजन्य क्रियाकलापहरू मात्र भन्ने वुझन हुन्न र गाउँपालिकामा हुने गरेका र सम्भावना भएका अन्य सानातिना आर्थिक गतिविधीहरू जसमा वहुसङ्ख्यक

स्थानीयबासीहरू सहभागी रहेका छन् यस्ता स्थानीय आर्थिक विकास योजना तथा कार्यक्रमहरूलाई समेत यस योजनामा समावेश गरेका छन् ।

गाउँपालिका क्षेत्रभित्र आर्थिक उत्पादन तथा आयमा द्रुततर वृद्धि गरी सोको न्यायपूर्ण वितरणमार्फत गरिबी निवारणमा योगदान पुऱ्याउन विपन्न बर्गको आर्थिक स्तरमा सुधा र मानव संसाधनको गुणात्मक विकास जस्ता कार्यहरूबाट गाउँपालिकाको अर्थतन्त्रलाई समृद्ध गर्नुपर्ने हुन्छ । गाउँपालिकाको आर्थिक वृद्धि सँगसँगै आयको वितरणमा समानता कायम हुन सकेमा नै सामाजिक न्यायमा आधारित समतामूलक तथा लोककल्याणकारी समाजको स्थापना गरी वास्तविक आर्थिक विकास हासिल गर्न सम्भव हुनेछ । यसका लागि गाउँपालिका क्षेत्रभित्र आयमूलक रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना गरी जनसाङ्ख्यिक लाभांशको अधिकतम उपयोग गर्ने सक्षमताको आवश्यकता छ ।

४.२ कृषि तथा पशुपन्छी

४.२.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले प्रत्येक नागरिकलाई खाद्यवस्तुको अभावमा जीवन जोखिममा पर्ने अवस्थाबाट सुरक्षित हुने र कानुनबमोजिम खाद्य सम्प्रभुताको हकको यवस्था गरेको छ । यसैगरी कृषि तथा पशुपालन, कृषि उत्पादन व्यवस्थापन, पशु स्वास्थ्य, कृषि प्रसारको व्यवस्थापन, सञ्चालन र नियन्त्रणको एकल जिम्मेवारीसमेत स्थानीय तहको हुने गरी निर्धारण गरिनुका साथै संविधान प्रदत्त जिम्मेवारीलाई स्थानीय सरकार सञ्चालन एनले विस्तृतीकरणसमेत गरी स्थानीय तहको काम, कर्तव्य र अधिकारमा समावेश गरेको छ ।

गाउँपालिकाको मुख्य रोजगारी र जीविकोपार्जनको रूपमा कृषि क्षेत्र रहेको छ । कृषि क्षेत्रअन्तर्गत अन्न बाली, नगदे बाली, तरकारी खेती र पशुपन्छी पालनलाई लिइएको छ । यसैगरी कृषि कार्यहरूसँग माछापालन, माहुरीपालन र वनजन्य क्षेत्र पनि आबद्ध रहेको पाइन्छ । समग्रमा यस गाउँपालिकाको कृषि क्षेत्र बढी अनुपातमा निर्वाहमुखी रहेको छ ।

४.२.२ समस्या तथा चुनौती

- कृषि उत्पादनका लागि आवश्यक सिचाँईका लागि प्रयाप्त पानिका स्रोतहरु नभएका
- व्यवसायिक कृषि उत्पादनमा जान नसक्नु
- चिस्यान केन्द्र नहुनु
- बैंक तथा वित्तिय संस्थाले कृषिमा गर्ने लगानी न्युन रहेको
- उत्पादित वस्तुहरुले बजारमा उपयुक्त मुल्य नपाएको
- बसाई सराईका कारण जनशक्तिको आभाव हुन सक्ने

४.२.३ संभावना तथा अवसर

- अधिकांश भुभाग कृषि योग्य भएको
- ब्यबसायिक रुपमा कृषि तथा पशुपालन फर्महरु संचालनमा आएको
- उत्पादित बस्तुहरुलाइ स्थानिय स्तरमा केही मात्रामा बजार उपलब्ध भएको
- ब्यबसायिक कृषिका लागि उपयुक्त हावापानि रहेको

- कृषि तथा पशुपालनका प्रसस्त सम्भावना रहेको
- माछापालनलाई व्यवसायीक रुपमा प्रवर्धन गरी आर्थिक अवस्था सुधार गर्न सकिने
- अधिकांस परिवारका सदस्यहरु बैदेशिक रोजगारीमा गएको हुनाले उक्त आम्दानीलाई कृषि र पशुपालनमा लगानि गर्न सकिने
- धेरै वडामा सहकारी स्थापना भएको हुनाले उक्त पुजि स्थानिय स्तरमै परिचालन गरी व्यबसाय संचालन गर्न सकिने

४.२.४ सोच

खाद्य सम्प्रभुता र खाद्य तथा पोषण सुरक्षाको प्रत्याभूति ।

४.२.५ उद्देश्य

उद्देश्य १) स्थानीय सम्भाव्यताको आधारमा कृषि, उद्योग क्षेत्रको उत्पादन र उत्पादकत्व बढाई गाउँपालिकाको आर्थिक विकासमा योगदान पुर्याउनु।

४.२.६ रणनीति

क्र सं	रणनीति
१.१	स्थानिय सम्भाव्यताका आधारमा उत्पादनयोग्य नगदेबाली तथा पशुपालनमा आधुनिक प्रविधिको प्रयोग गरी कृषकहरुलाई प्राविधिक तथा व्यावसायिक क्षेत्रमा दक्ष बनाउने
१.२	तरकारी, अन्नबाली दलहन, तेलहनबाली तथा पशुपालनलाई प्रमुख आयआर्जनको स्रोतका रुपमा विकास गर्ने
१.३	विपन्न कृषकहरुको पहिचान गरी अनुदानको व्यवस्था गर्ने
१.४	कृषि तथा पशुपालन स्वास्थ्य सेवाको थालनी गर्ने
१.५	फलफुल तथा तरकारी खेतीलाई संस्थागत रुपमा विकास गर्ने
१.६	कृषि प्रदर्शनीजस्ता कार्यक्रम गरी कृषिको प्रचारप्रसार एवम् उत्थान गर्ने
१.७	प्रत्यक वडामा कृषि उपज संकलन केन्द्र स्थापना र व्यवस्थित हाटबजारको थालनी गर्ने
१.८	समुह एवम् सहकारी मार्फत बजार व्यवस्थापन गर्ने

४.२.७ प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना (कृषि तथा पशुपन्छी) :

उद्देश्य नं	रणनीति नं	क्र. स.	कार्यक्रम तथा आयोजना	हालको अवस्था	लक्ष्य	समय सिमा					अनुमानित लागत	सहयोगी निकाय	कैफियत
						आ.व. ०७९/८०	आ.व. ०८०/८१	आ.व. ०८१/८२	आ.व. ०८२/८३	आ.व. ०८३/८४			
१	१.१	१	ब्यबसायिक कृषि तालिम	केही	बार्षिक १ कार्यक्रम, हरेक वडामा	✓	✓	✓	✓	✓	३,५००,०००	संघिय, प्रदेश सरकार	
		२	उच्च भूभागमा कृषि प्रयोजनको लागि प्लास्टिक पाइपको वितरण	केही	नियमित	✓	✓	✓			३,०००,०००	संघीय सरकार/प्रदेश सरकार	
		३	मल र किटनासक औषधिको वितरण	केही	नियमित	✓	✓	✓	✓	✓	५,०००,०००	संघीय सरकार/प्रदेश सरकार	
		४	सुलभ कृषि उपकरणको बितरण	केही	३० कृषक समुह (हरेक वडामा)	✓	✓	✓	✓	✓	१०,५००,०००	प्रदेश सरकार / निजि क्षेत्र	
		५	बाँदर, दुम्सी र मृग जस्ता जनावर धपाउने संयन्त्र एवं तालिमको व्यवस्था	नभएको	ब्यबस्थित गर्ने	✓	✓	✓	✓	✓	७५०,०००		
		६	नस्ल सुधार	केही	नियमित	✓	✓	✓	✓	✓	१,०००,०००	संघीय सरकार/ प्रदेश सरकार	
	१.२	७	बिउ बिजन र बिरुवाको वितरण	केही	आवश्यकता अनुसार	✓	✓	✓	✓	✓	२,५००,०००	संघीय सरकार/ प्रदेश सरकार	

उद्देश्य नं	रणनीति नं	क्र. स.	कार्यक्रम तथा आयोजना	हालको अवस्था	लक्ष्य	समय सिमा					अनुमानित लागत	सहयोगी निकाय	कैफियत
						आ.व. ०७९/८०	आ.व. ०८०/८१	आ.व. ०८१/८२	आ.व. ०८२/८३	आ.व. ०८३/८४			
		८	उन्नत जातको बाख्राको पाठा वितरण	नभएको	१००	✓	✓	✓	✓	✓	१,०००,०००	संघीय सरकार/ प्रदेश सरकार	
		९	उन्नत जातको सुँगुरको पाठा वितरण	नभएको	१५०	✓	✓	✓	✓	✓	१,५००,०००	संघीय सरकार/ प्रदेश सरकार	
		१०	मौरी पालनका लागि घार बितरण	नभएको	५० कृषक	✓	✓	✓			१,५००,०००	संघिय सरकार / निजि क्षेत्र	
		११	कृषि उत्पादनको बिक्रेतासंग सहकार्य	--	सुरुवात गर्ने	✓	✓	✓	✓	✓	-	निजि क्षेत्र	
		१२	माछा पालन व्यवसाय सहजिकरण तथा बजारिकरण	अब्यब स्थित	ब्यबस्थित गर्ने	✓	✓	✓	✓	✓	२००,०००	संघिय सरकार / निजि क्षेत्र	
		१३	कुखुरा, हाँस, बट्टाई जन्य व्यवसाय सहजिकरण तथा बजारिकरण	अब्यब स्थित	ब्यबस्थित गर्ने	✓	✓	✓	✓	✓	५,०००,०००	संघिय सरकार / निजि क्षेत्र	
	१.३	१४	वित्तीय संस्थाहरुको सहकार्यमा कृषि ऋण (विशेष गरि गरिबीको रेखा मुनि भएका कृषकहरुका लागि)	केही	सुरुवात गर्ने	✓	✓	✓	✓	✓	-	बित्तिय संस्था	प्रशास निक सहजता को भूमिका
	१.४	१५	कृषि तथा पशु सेवा केन्द्रको स्थापना एवं व्यवस्थित गर्ने	नभएको	सवै वडामा	✓	✓	✓	✓	✓	२१,०००,०००		
		१६	माटो परीक्षणको व्यवस्था (हरेक वडामा कृषि तथा पशु सेवा केन्द्रको भवनमा)	नभएको	१	✓	✓				५,०४०,०००	निजि क्षेत्र	

उद्देश्य नं	रणनीति नं	क्र. स.	कार्यक्रम तथा आयोजना	हालको अवस्था	लक्ष्य	समय सिमा					अनुमानित लागत	सहयोगी निकाय	कैफियत
						आ.व. ०७९/८०	आ.व. ०८०/८१	आ.व. ०८१/८२	आ.व. ०८२/८३	आ.व. ०८३/८४			
		१७	एक वडा एक कृषि प्राबिधिक	नभएको	७		✓	✓	✓	✓	८,४००,०००	संघीय सरकार	
	१.५	१८	सुन्तला पकेट क्षेत्रको बिकास	सुरुवात भएको	ब्यबस्थित गर्ने	✓	✓	✓	✓	✓	३,०००,०००	संघिय सरकार/निजि क्षेत्र	
		१९	तरकारी पकेट क्षेत्रको बिकास	नभएको	सुरुवात गर्ने	✓	✓	✓	✓	✓	४,०००,०००	संघिय सरकार/निजि क्षेत्र	
	१.६	२०	कृषिमा निर्भर ग्रामीण औद्योगिक क्षेत्रको स्थापना	नभएको	निर्माण गर्ने		✓	✓	✓	✓	१७,५००,०००	संघिय सरकार / निजि क्षेत्र	
	१.७	२१	हाट बजारको स्थापना	अब्यब स्थित	ब्यबस्थित गर्ने	✓	✓	✓	✓	✓	५००,०००	निजि क्षेत्र	
		२२	कृषि उत्पादन संकलन केन्द्र (हरेक वडामा कृषि तथा पशु सेवा केन्द्रको भवनमा)	केही	७	✓	✓				३,५००,०००	निजि क्षेत्र	
		२३	दुध संकलन केन्द्रको स्थापना (हरेक वडा केन्द्रमा)	अब्यब स्थित	७		✓	✓	✓		२१,०००,०००	निजि क्षेत्र	
		२४	चिस्यान केन्द्र (Cold Store) को स्थापना	नभएको	१		✓	✓	✓	✓	१०,५००,०००	संघिय सरकार / निजि क्षेत्र	
	१.८	२५	कृषि सहकारीको बिकास	केही	७	✓	✓	✓	✓	✓	–	निजि क्षेत्र	
		२६	नविनतम कृषिका लागि सहयोग	नभएको	१०	✓	✓	✓	✓	✓	३,०००,०००	संघीय सरकार/ प्रदेश सरकार	

४.३ सिंचाइ

४.३.१ पृष्ठभूमिः

अधिकांश जनसंख्या कृषि पेसामा निर्भर रहेको यस गाउँपालिकामा कृषिको उत्पादन, उत्पादकत्व वृद्धिदर बालीको विविधिकरण गर्न सिंचाइ सुविधाले ठूलो महत्व राख्दछ । सीमित क्षेत्र र बढ्दो जनसङ्ख्याका कारण कृषि उत्पादकत्व बढाउन सिँचाइको राम्रो व्यवस्था हुनु अपरिहार्य भएकोले सिँचाइ पूर्वाधारको विकासको साथै सम्पन्न सिँचाइ प्रणालीहरूको व्यवस्थापन सुदृढ एवम् प्रभावकारी बनाउन योजनाबद्ध ढङ्गबाट प्रयास भइरहेको छ ।

४.३.२ समस्या तथा चुनौती

- सिंचाईको लागि विद्युतीकरण नभएको
- सिंचाई कुलोहरु पक्की नभएको
- पानिका स्रोतको आभावका कारण खेतियोग्य जमिनमा सिचाईको व्यबस्था हुन नसकेको
- सिंचाईको अभावका कारण ऊत्पादन कमी हुन गएेको

४.३.३ संभावना तथा अवसर

- सिंचाई योजनाले वडामा सुविधा दिईरहेको ।
- सिंचाईको पहुँच बढाउन सके कृषिमा राम्रो सम्भावना रहेको ।

४.३.४ सोच

सम्पूर्ण कृषियोग्य भूमिमा बाह्रै महिना सिँचाइ सुविधा ।

४.३.५ उद्देश्य

उद्देश्य १) कृषियोग्य भूमिमा भरपर्दो र दिगो सिँचाइ सेवामार्फत कृषि उत्पादकत्व तथा उत्पादन वृद्धिमा सहयोग गर्ने ।

४.३.६ रणनीतिः

क्र सं	रणनीति
१.१	वैज्ञानिक ढंगले सिचाइ गर्नका लागि एकिकृत सिचाइ योजना तयार गर्ने
१.२	हाल रहेका सिचाइ कुलो एवम् अन्य पुर्वाधारको मर्मत संभार गरि नयाँ सिचाइ पुर्वाधार निर्माण गर्ने
१.३	सिचाइ सम्भावना रहेका खेतीयोग्य जमिन पहिचान गरी कृषकहरुलाई सहज तरिकाले सिंचाइ सुविधा उपलब्ध गराउने
१.४	स्रोत कम भएका ठाउँमा थोपा सिचाइ तथा प्लास्टिक पोखरीको व्यवस्थापन गर्ने

४.३.७ प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना (सिँचाइ)

उद्देश्य नं	रणनीति नं	क. स.	कार्यक्रम तथा आयोजना	हालको अवस्था	लक्ष्य	समय सिमा					अनुमानित लागत	सहयोगी निकाय	कैफियत
						आ.व. ०७९/८०	आ.व. ०८०/८१	आ.व. ०८१/८२	आ.व. ०८२/८३	आ.व. ०८३/८४			
१	१.१	१	नयाँ एकिकृत सिंचाई योजनाको सम्भाब्यता अध्ययन र निर्माण	- -	१	✓	✓				५,०००,०००	संघीय सरकार	
	१.२	२	विद्यमान सिंचाई कुलोहरुको स्तरोन्नति तथा मर्मत सम्भार	सिंचाई कुलोहरु अव्यवस्थित/ पानी अपर्याप्त	७३ किमि	✓	✓	✓	✓	✓	१५,०००,०००	- -	
	१.३	३	सिंचाई अभाव भएका खेतीयोग्य जमीनमा सिंचाई विस्तार	खेती योग्य जमीनको ४३ % सिंचित	१००० हे.	✓	✓	✓			३०,०००,०००	प्रदेश सरकार	
	१.४	४	सिंचाईको लागि आकाशे पानी संकलन गर्न प्लास्टिक पोखरी निर्माण	- -	५०		✓	✓	✓	✓	१०,०००,०००	प्रदेश सरकार	
		५	सुख्खा क्षेत्रमा थोपा सिंचाई सञ्चालन गर्न अनुदान	- -	५० किसान		✓	✓	✓	✓	२५,०००,०००	"	

४.४ पर्यटन, सँस्कृति तथा सम्पदा

४.४.१ पृष्ठभूमिः

आर्थिक विकासको एक महत्वपूर्ण पक्ष सेवा हो जसमा पर्यटन अग्रणी पर्दछ । यस गाउँपालिकाले प्राकृतिक, सांस्कृतिक, धार्मिक, ऐतिहासिक र पर्या-पर्यटनलाई प्रवर्द्धन गर्दै आयमूलक रोजगारीका अवसरहरू सृजना गर्न सक्दछ । नेपाल एक बहुसंस्कृत, बहु धार्मिक र बहुजातीको बसोवास भएको देश हो । नेपालको संविधान २०७२ ले हरेक नागरिकलाई आफ्नो भाषा, धर्म र संस्कृतिको अनुशरण गर्ने र जगेर्ना गर्ने अधिकार दिएको छ । यसका साथै हरेक नागरिकलाई आफुले रोजेको धर्म र संस्कृति निर्वाध रुपमा अपनाउने अधिकार पनि प्रदान गरेको छ । यस गाउँपालिका धार्मिक एबं साँस्कृतिक हिसावले निकै धनी भएको कारणले धार्मिक पर्यटनको रुपमा विकास गर्न सक्ने अवसर छ । यहाँको भेषभुषा, परम्परा, बाजागाजा र नाचगानले थुप्रै आन्तरिक र बाह्य पर्यटक भित्राउने क्षमता राख्छन् । तर विकासको क्रमसँगै पुराना परम्परा र संस्कृतिहरु नाश भइरहेका छन् । अहिलेको नयाँ पुस्ताको आफ्नो धर्म एवं संस्कृतिको अपनन्व लिन नसक्नु विडम्बना हो । त्यसैं गरी आधुनिकीकरण सँगै पश्चिम संस्कृति हाम्रो पुरातन संस्कृतिमाथि हावि हुन थालेको छ । यसै गरी विभिन्न लोभ एवं प्रलोभनमा पारी धर्म परिवर्तन गराउने प्रवृति पनि मौलाएको छ ।

४.४.२ समस्या तथा चुनौती

- पर्यटकिय क्षेत्रहरु बिकास गर्न नसक्नु
- धार्मिक तथा पर्यटकीय क्षेत्रहरुको बिकास संरक्षणको कमी हुनु
- आन्तरिक तथा बाह्य पर्यटकका लगि आवस्यक खाने तथा बस्ने ब्यबस्था नभएको
- बसाई सराईका कारण जनशक्तिको आभाव हुन सक्ने
- पर्यटन पुर्वाधार तयार गर्न ठुलो धनराशी खर्च हुने

४.४.३ संभावना तथा अवसर

- मन्दिरको प्रवर्धन गरी गाऊँपालिकालाई राष्ट्रिय स्तरमा चिनाउन सकिने र धार्मिक पर्यटनको बिकास गर्न सकिने
- धार्मिक पर्यटनको बिकासका लागि ठुलो संख्यामा मठ, मन्दिरहरु भएका

४.४.४ सोच

बहुल संस्कृति एवम् सम्पदाहरूको संरक्षण, संवर्द्धन र सांस्कृतिक सुसम्बन्धमा आधारित समाजको निर्माण ।

४.४.५ उद्देश्य

उद्देश्य १) यस गाउँपालिकामा रहेको धार्मिक सहिष्णुतालाई कायम राखी मौलिक परम्परा, संस्कृति, प्राकृतिक, कृषि, धार्मिक र सांस्कृतिक र ऐतिहासिक पर्यटनलाई प्रवर्द्धन गर्दै आन्तरिक व्यवसाय र रोजगारी प्रवर्द्धन गर्नु ।

४.४.६ रणनीतिः

क्र सं	रणनीति
१.१	वैज्ञानिक ढंगले पर्यटन व्यवसाय गर्नका लागि एकिकृत पर्यटन गुरुयोजना तयार गर्ने
१.२	गाउँपालिकाको धर्म, सँस्कृती र परमपराको जानकारी दिने गरी सुचना प्रणाली तयार गर्ने
१.३	स्थानीय जनतालाई पर्यटनको अधिक लाभ दिलाउनका लागि होमस्टे, स्थानीय पर्यटकीय छेत्रको सौन्दर्यीकरण, सरसफाइ, अतिथि सत्कार सम्बन्धी सहभागितामुलक कार्यक्रमहरु गर्ने
१.४	पर्यटन बिकासका लागि विभिन्न पुर्वाधार विकास गर्ने र धार्मिक, साँस्कृतिक तथा पुरातात्विक स्थलहरुको सम्वर्ध्दन गर्ने
१.५	गाउँवासीहरुको संयुक्त लगानीमा मनोरन्जन पर्यटन प्रवर्ध्दन गर्ने

४.४.७ प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना (पर्यटन, सँस्कृति तथा सम्पदा):

उद्देश्य नं	रणनीति नं	क. स.	कार्यक्रम तथा आयोजना	हालको अवस्था	लक्ष्य	समय सिमा					अनुमानित लागत	सहयोगी निकाय
						आ.व. ०७९/८०	आ.व. ०८०/८१	आ.व. ०८१/८२	आ.व. ०८२/८३	आ.व. ०८३/८४		
१	१.१	१	पर्यटन बिकास गुरुयोजना निर्माण	नभएको	निर्माण गर्ने	✓					१,०००,०००	प्रदेश सरकार
		२	संस्कृति विकास योजनाको तजुर्मा	नभएको	१		✓	✓			१,०००,०००	प्रदेश सरकार
	१.२	३	पर्यटन क्षेत्रको विस्तृत प्रोफाइल निर्माण	- -	गाउँ पर्यटन प्रोफाइल	✓	✓				१,०००,०००	प्रदेश सरकार
		४	पर्यटन प्रबर्द्धन एवं सूचना प्रणालीको विकास	नभएको	सुरुवात गर्ने	✓	✓				५००,०००	निजि क्षेत्र
		५	गाउँपालिकाको भित्रका पर्यटकीय गन्तव्य समेटेर डकुमेन्ट्रि निर्माण	नभएको	१		✓	✓			१,०००,०००	निजि क्षेत्र
	१.३	६	निजि सरकारी साझेदारीको नीति निर्माण	नभएको	निर्माण गर्ने	✓	✓				-	निजि क्षेत्र
		७	पर्यटन व्यबस्थापन समितिको गठन	नभएको	गठन गर्ने	✓					-	
		८	केन्द्र सरकार, प्रदेश सरकार, गैर सरकारी संस्था र अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी संस्था संग समन्वय	केही	नियमित	✓	✓	✓	✓	✓	-	
		९	धार्मीक क्षेत्रमा बृक्षारोपण		सबै धार्मीक क्षेत्रहरु (४७)	✓	✓	✓	✓	✓	२,३५०,०००	प्रदेश सरकार
		१०	सांस्कृतिक प्रशिक्षण	नभएको	बार्षिक २ कार्यक्रम		✓	✓	✓	✓	१,०००,०००	प्रदेश सरकार/समुदाय

उद्देश्य नं	रणनीति नं	क्र. स.	कार्यक्रम तथा आयोजना	हालको अवस्था	लक्ष्य	समय सिमा					अनुमानित लागत	सहयोगी निकाय
						आ.व. ०७९/८०	आ.व. ०८०/८१	आ.व. ०८१/८२	आ.व. ०८२/८३	आ.व. ०८३/८४		
		११	पर्यटन क्षेत्रमा लगानी गर्न निजी क्षेत्रलाई आह्वान तथा पर्यटनकर्मीसँग निरन्तर समन्वय बैठक तथा अन्तर्क्रिया कार्यक्रम	- -	हरेक वर्ष १ बैठक	✓	✓	✓	✓	✓	२५०,०००	निजि क्षेत्र
		१२	बिद्यालयमा मातृभाषा कक्षाको संचालन	नभएको	सुरुवात गर्ने	✓	✓	✓	✓	✓	८,२५०,०००	प्रदेश सरकार/समुदाय
	१.४	१३	गापा कार्यालय नजिक देवीथानमा viewdeck platform निर्माण	नभएको	१	✓	✓				२,०००,०००	प्रदेश सरकार
		१४	वडा ७, दोभानमा viewdeck platform निर्माण	नभएको	१	✓	✓				२,०००,०००	प्रदेश सरकार
		१५	मुस्लिम समुदायलाई कब्रस्थानको व्यवस्था	नभएको	२ स्थानमा	✓	✓	✓			२,०००,०००	समुदाय
		१६	घाटहरुको सुधार तथा व्यवस्थापन	सामान्य	हरेक वडामा धाट निर्माण गर्ने		✓	✓	✓	✓	१,४००,०००	समुदाय
		१७	धार्मिकस्थल, मठ मन्दिर, गुम्वा तथा चैत्यहरुको पुनर्निमाण तथा मर्मत संभार	केही	सबै	✓	✓	✓	✓	✓	५०,०००,०००	संघिय र प्रदेश सरकार
		१८	एक पिकनिक स्पटको निर्माण	अव्यबस्थित	१	✓	✓	✓			७५०,०००	प्रदेश सरकार
		१९	पर्यटकिय पोखरीहरुको निर्माण	केही	७		✓	✓	✓	✓	७,०००,०००	प्रदेश सरकार
		२०	गाउँपालिका स्तरिय बाल उद्यान निर्माण	नभएको	१			✓	✓	✓	५,०००,०००	प्रदेश सरकार
		२१	संग्राहलयको स्थापना	नभएको	१			✓	✓	✓	५,०००,०००	निजि क्षेत्र

उद्देश्य नं	रणनीति नं	क. स.	कार्यक्रम तथा आयोजना	हालको अवस्था	लक्ष्य	समय सिमा					अनुमानित लागत	सहयोगी निकाय
						आ.व. ०७९/८०	आ.व. ०८०/८१	आ.व. ०८१/८२	आ.व. ०८२/८३	आ.व. ०८३/८४		
		२२	विभिन्न स्थानमा प्रतीक्षालय निर्माण गर्ने		१५ स्थानमा	✓	✓	✓			१५,000,000	समुदाय
		२३	स्थानीय संस्कृति तथा धार्मिक आस्थामा खलल पुर्याउने कार्यहरुको अनुगमन एवं निरीक्षण	केहि	नियमित	✓	✓	✓	✓	✓	२,५00,000	नेपाल प्रहरी/ सशस्त्र प्रहरी
	१.५	२४	सांस्कृतिक महोत्सवको आयोजना	नभएको	बार्षिक १ कार्यक्रम	✓	✓	✓	✓	✓	२,५00,000	निजि क्षेत्र

४.४.८ अपेक्षित उपलब्धि

यस गाउँपालिकाको धार्मिक एवं साँस्कृतिक महत्वका स्थलहरुको प्रवर्दन भइ आन्तरिक पर्यटनको विकास हुनेछ । साथै गाउँपालिका भित्रका संरचनाहरु परम्परागत शैली झल्किने खालका हुनेछन् । सांस्कृतिक समावेशीकरण तथा पुरातात्विक एवम् ऐतिहासिक महत्वका सम्पदाहरूको संरक्षण, पुनर्निर्माण एवम् जीर्णोद्वार भएको हुनेछ र त्यसैगरी धार्मिक-सांस्कृतिक पर्यटनको विकास भएको, विभिन्न भाषा धर्म, सांस्कृतिक सम्पदाहरू, परम्पराहरू तथा साहित्य, कला, रीतिरिवाजहरूको संरक्षण र प्रचारप्रसार भएको र प्रतिलिपि अधिकारको संरक्षण भएको हुनेछ ।

४.५ उद्योग, व्यापार, व्यावसाय, रोजगारी तथा आपूर्ति

४.५.१ पृष्ठभूमिः

गाउँपालिकाको आर्थिक समृद्धिमा उद्योग, कलकारखाना र प्राकृतिक स्रोतहरुको समुचित प्रयोग महत्वपूर्ण हुन्छ । परम्परागत कृषि प्रणाली माथिको अध्याधिक निर्भरतालाई कम गर्न कृषि क्षेत्रको व्यवसायिकरणका साथ साथै साना तथा मझौला उद्योगहरुको विकास हुन सकेमा नै गाउँपालिकाको आर्थिक समृद्धिमा उल्लेख्य सफलता हासिल गर्न सकिन्छ ।

४.५.२ समस्या तथा चुनौती

- व्यवसायिक कृषि उत्पादनमा जान नसक्नु
- बैंकहरुको पहुँच सबै क्षेत्रमा नपुगेको
- बैंक तथा वित्तिय संस्थाले कृषिमा गर्ने लगानी न्युन रहेको
- उत्पादित वस्तुहरुले बजारमा उपयुक्त मुल्य नपाएको
- धेरै रोजगारी सृजना गर्ने खालका ठुला कलकारखाना स्थापना गर्न नसकेको
- युवा शक्ति पलायन भएका कारण आर्थिक गतिविधिका लागि प्रयाप्त जनशक्तिको आभाव भएको
- लघु तथा घरेलु उधोगहरु न्युन भएको
- आन्तरिक तथा बाह्य पर्यटकका लगि आवस्यक खाने तथा बस्ने ब्यबस्था नभएको
- गाउँपालिका भित्र उल्लेख्य संख्यामा बजारहरु उपलव्ध नभएको
- आर्थिक पुर्वाधारको बिकास गर्न ठुलो धनराशीको खर्च गर्नुपर्ने
- आर्थिक पुर्वाधारको बिकास गर्न गाऊँपालिकाको मात्र प्रयास प्रयाप्त नहुने
- बसाई सराईका कारण जनशक्तिको आभाव हुन सक्ने

४.५.३ संभावना तथा अवसर

- अधिकांश भुभाग कृषि योग्य भएको

- ब्यबसायिक रुपमा कृषि तथा पशुपालन फर्महरु संचालनमा आएको
- उत्पादित बस्तुहरुलाइ स्थानिय स्तरमा केही मात्रामा बजार उपलब्ध भएको
- केही वडामा सहकारी स्थापना भएको
- गाउँपालिकामा बैंक स्थापना भएको
- स्थानिय स्तरमा केहि संख्यामा लघु उद्योगहरु संचालनमा रहेका
- उत्पादित वस्तुहरु बजारसम्म पुर्याउनका लागि आवश्यक सडकमार्ग रहेको
- ब्यबसायिक कृषिका लागि उपयुक्त हावापानि रहेको
- सडक संजालसंग जोडिएकाले उत्पादित सामाग्री बजार पुर्याउन सहज हुने
- छिमेकी गाऊँपालिका तथा नगरपालिकासंग समन्वय गरी रोजगारको सृजना गर्न सकिने
- माछापालनलाई व्यवसायीक रुपमा प्रवर्धन गरी आर्थिक अवस्था सुधार गर्न सकिने
- अधिकांस परिवारका सदस्यहरु बैदेशिक रोजगारीमा गएको हुनाले उक्त आम्दानीलाई कृषि र पशुपालनमा लगानि गर्न सकिने
- धेरै वडामा सहकारी स्थापना भएको हुनाले उक्त पुजि स्थानिय स्तरमै परिचालन गरी ब्यबसाय संचालन गर्न सकिने

४.५.४ **सोच**

अर्थतन्त्रमा उद्योग क्षेत्रको योगदानमा वृद्धि गरी आर्थिक रूपान्तरण र सुदृढ अर्थतन्त्रको निर्माण ।

४.५.५ **उद्देश्य**

उद्देश्य १) गाउँपालिकाको आम्दानी वृद्धि गर्नु तथा खर्चलाई मितव्ययी, प्रभावकारी, नियमित र औचित्यपूर्ण बनाउनु ।

४.५.६ **रणनीतिः**

क्र सं	**रणनीति**
१.१	औधोगिक एवम् वाणिज्य निती, योजना तथा गुरुयोजना तयार गर्ने
१.२	उद्दम विकासका लागि स्थानीय स्तरमा नै वित्तिय व्यवस्थापन तथा क्षमता विकास गरी रोजगारी सृजना गर्ने
१.३	गाउँपालिकामा स्थानीय स्रोत साधनहरुमा आधारित लघु, घरेलु तथा साना स्तरका उद्योगहरुको प्रवर्ध्दन गर्ने
१.४	स्थानीय उत्पादनको बजारीकरणमा सहजिकरण गर्ने एवम् आपूर्ती सहज गर्ने

४.५.७ प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना (उद्योग, व्यापार, व्यावसाय, रोजगारी तथा आपूर्ति)

उद्देश्य नं	रणनीति नं	क. स.	कार्यक्रम तथा आयोजना	हालको अवस्था	लक्ष्य	समय सिमा					अनुमानित बजेट	सहयोगी निकाय
						आ.व. ०७९/८०	आ.व. ०८०/८१	आ.व. ०८१/८२	आ.व. ०८२/८३	आ.व. ०८३/८४		
१	१.१	१	गाउँपालिकाको औद्योगिक नीति निर्माण	नभएको	निर्माण गर्ने	✓	✓				२,०००,०००	
		२	होमस्टे विकास नीति निर्माण	नभएको	निर्माण गर्ने	✓					१००,०००	प्रदेश सरकार
		३	होटल तथा रेस्टुरेन्ट नीति निर्माण	नभएको	निर्माण गर्ने	✓					१००,०००	प्रदेश सरकार
	१.२	४	वार्षिक सीपमूलक तालीम	नभएको	१०० जना	✓	✓	✓	✓	✓	२५,०००,०००	निजि क्षेत्र
		५	बजारीकरण सम्बन्धी तालीम तथा सहजीकरण	नभएको	५	✓	✓	✓	✓	✓	७५०,०००	
		६	सहकारी दर्ता/नवीकरण र नियमन	सुरुवात भएको	नियमित	✓	✓	✓	✓	✓	१५०,०००	
		७	सहकारी सम्बद्ध तालिम तथा अभिमुखीकरण	नभएको	हरेक वर्ष एक कार्यक्रम	✓	✓	✓	✓	✓	१५०,०००	निजि क्षेत्र
		८	सामाजिक सुरक्षा (केन्द्रीय सरकारबाट अनुदान प्राप्त नहुने गरिबीका रेखामुनी भएका परिवारका लागि समेत)	केन्द्रिय सरकारबाट मात्र प्राप्त	थप गर्ने	✓	✓	✓	✓	✓	१०,०००,०००	संघिय सरकार
		९	महिला उद्यमशीलता प्रवर्द्धन तथा वित्तीय पहुँच अभिवृद्धि	- -	१००	✓	✓	✓	✓	✓	१,०००,०००	"

उद्देश्य नं	रणनीति नं	क्र. स.	कार्यक्रम तथा आयोजना	हालको अवस्था	लक्ष्य	समय सिमा					अनुमानित बजेट	सहयोगी निकाय
						आ.व. ०७९/८०	आ.व. ०८०/८१	आ.व. ०८१/८२	आ.व. ०८२/८३	आ.व. ०८३/८४		
		१०	कृषिजन्य उत्पादन प्रशोधन उद्योगलाई सहुलियत	- -	१०		✓	✓	✓	✓	१,०००,०००	प्रदेश सरकार
		११	स्थानीय संस्कृति झल्काउने परम्परागत पोशाक उत्पादनका लागि अनुदान	नभएको	सुरुवात गर्ने		✓	✓	✓	✓	५,०००,०००	
		१२	सहुलियत ऋण र लगानीमा पहुँच अभिवृद्धि	- -	१५०		✓	✓	✓	✓	७,५००,०००	“
		१३	पूर्वाधार विकासमा सहकारी तथा गाँउपालिका साझेदारी कार्यक्रम सञ्चालन	नभएको	हरेक वर्ष एक कार्यक्रम		✓	✓	✓		१,०००,०००	
		१४	युवा उद्यमशीलता विकास सम्बन्धी संघीय सरकारको कार्यक्रममा सहभागी अभिवृद्धि गर्न युवा स्वरोजगार सहायता डेस्क स्थापना	नभएको	१ हेल्प डेस्क		✓				१००,०००	प्रदेश सरकार
		१५	लगानी सम्मेलन	नभएको	१			✓			१००,०००	प्रदेश सरकार
	१.३	१६	घरेलु तथा साना उद्योग प्रशिक्षण केन्द्रको स्थापना र सञ्चालन	- -	१		✓	✓			५,०००,०००	संघीय सरकार, प्रदेश सरकार
	१.४	१७	आयात तथा निर्यात अनुगमन गर्न डेस्क संचालन	- -	१			✓	✓	✓	२००,०००	- -
		१८	व्यवसायिक भवन (commercial complex) को निर्माण	नभएको	निर्माण गर्ने		✓	✓			३०,०००,०००	प्रदेश सरकार

४.६ आर्थिक क्षेत्र मा प्रक्षेपित लगानी

यस आवधिक बिकास योजनामा आथिक क्षेत्रमा उल्लेख गरिएका सम्पुर्ण योजना तथा कार्यक्रमहरु पुरा गर्न करिब ४१ करोड ८५ लाख ४० हजार रुपैया आवश्यक पर्ने देखिन्छ। आथिक क्षेत्र सम्बद्ध कार्यहरूमा निजी क्षेत्र, गैरसरकारी क्षेत्र र समुदायको लगानी एवं सहभागिता रहने अपेक्षा गरिएको छ।

५) सामाजिक क्षेत्र

५ सामाजिक क्षेत्र

५.१ विषय प्रवेश

गाउँपालिकाको समग्र विकासको लागि भौतिक विकास योजनाको साथसाथै सामाजिक विकास योजनाको तर्जुमा एवम् यसको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न नितान्त आवश्यक हुन्छ । यस्ता योजनाले गाउँपालिकावासीहरूको सामाजिक पक्षमा गुणात्मक सुधार गर्नुको साथै नागरीकहरूको आधारभूत आवश्यक्ता पुरागर्न मद्दत गर्दछ । यस गाउँपालिकाको सामाजिक विकास योजना अन्तर्गत शिक्षा, स्वास्थ्य र लक्षित वर्ग (महिला, वालवालिका, जेष्ठ नागरीक, दलित, आदिवासी जनजाति, मुस्लिम वर्ग आदि) सँग सम्वन्धित समस्याहरूको पहिचान गरी यी समस्याहरूलाई सम्वोधन गर्न सामाजिक विकास योजना तर्जुमा गरिएको छ ।

५.२ स्वास्थ्य तथा पोषण

५.२.१ पृष्ठभूमि

संविधानले प्रत्येक नागरिकलाई राज्यबाट आधारभूत स्वास्थ्य सेवा निःशुल्क प्राप्त गर्ने एवम् स्वास्थ्य सेवामा समान पहुँचको विषयलाई मौलिक हकको रूपमा प्रत्याभूत गरेको छ । नागरिकलाई स्वस्थ बनाउन राज्यले स्वास्थ्य क्षेत्रमा लगानी अभिवृद्धि गर्ने एवम् गुणस्तरीय, सहज, सुलभ स्वास्थ्य सेवामा समान पहुँच सुनिश्चित गर्दै सबैको स्वस्थ जीवन प्रत्याभूत गरी दिगो विकास सुनिश्चित गर्नुपर्ने दायित्व पनि संविधानबाटै निर्देशित छ । विगतमा स्वास्थ्य क्षेत्रमा देखिएको दक्ष प्राविधिक जनशक्तिको कमीलाई व्यवस्थापन गरी आधारभूत स्वास्थ्य सेवा र सुविधामा पहुँच बढाइनेछ । वडास्तरमा रहेका स्वास्थ्य चौकीहरूबाट रोग लाग्न नदिने गरी प्रर्वद्धनात्मक तथा सचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनुका साथै गाउँपालिका अवस्थित अस्पतालबाट उपचारात्मक सेवा सहज उपलब्ध गराइने व्यवस्था मिलाइने छ ।

५.२.२ समस्या तथा चुनौती

- सबै वडामा स्वास्थ्य चौकी नभएको र भएका स्वास्थ्य चौकीमा पनि अत्यावश्यक सेवाहरु नभएको
- एम्बुलेन्सको सहज पहुँच नभएको
- आवश्यक औषधीहरुको अभाव रहेको
- आयुर्वेद औषधालय नभएको
- सबै घरधुरीमा शौचालय नभएको । केहि वडा कार्यालयमा समेत शौचालय उपलब्ध नभएको ।
- सबै स्वास्थ्य चौकीमा बर्थिङ्ग सेन्टर नभएको
- स्वास्थ्य संस्थाहरुमा दरबन्दी आनुसारको जनशक्ति नभएको
- खानेपानि को अभावका कारण सरसफाई कायम गर्न नसक्नु
- शौचालय, ढल निकास सरसफाईको ज्ञान मा कमी
- धामी झाँक्रीको विश्वास बढी गर्नु र आधुनिक चिकित्सा पद्दतिमा न्यून विश्वास तथा पहुँच हुनु

- पौष्टिक आहारा उपभोगको कमी
- विपन्न नागरिकलाई औषधि उपचारमा सहयोग पुर्याउन नसक्नु

५.२.३ संभावना तथा अवसर

- गाउँपालिकामा १५ शैयाको अस्पताल निर्माणाधीन अवस्थामा रहेको
- ४ वटा स्वास्थ्य चौकी रहेको
- ३ वटा स्वास्थ्य चौकीमा प्रसुती सेवा रहेको
- सबै स्वास्थ्य चौकीमा खोप सेवा उपलब्ध रहेको
- शिक्षा, स्वास्थ्य संस्थाहरुको भौतिक संरचना निर्माणका लागि दातृ निकायको सहयोग भइरहेको/हुने
- स्वास्थ्य संस्थामा आवश्यक औषधिहरु केन्द्रिय सरकारले निशूल्क प्रदान गर्ने
- नेपाल सरकारले सबै जनताको स्वास्थ्य बिमा गराउने निति लिएको

५.२.४ सोच

गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा सबै गाउँपालिकावासीको पहुँचमार्फत स्वस्थ र सबल नागरिक विकास ।

५.२.५ उद्देश्यहरू

- उद्देश्य १) आधारभूत तथा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा र बहुक्षेत्रीय पोषण कार्यक्रमबाट सबै नागरिकको सुस्वास्थ्य अभिवृद्धि तथा जोखिम न्यूनीकरण गर्ने ।

५.२.६ रणनीतिहरू

क्र सं	रणनीति
१.१	आधारभूत स्वास्थ्य सेवालाई सहज र गुणस्तरीय बनाउने
१.२	सरकारबाट अनुदानमा वितरण हुने औषधीहरुलाई व्यवस्थित तथा पारदर्शी रुपमा वितरण गर्ने
१.३	स्वास्थ्य, पोषण र सरसफाई सम्बन्धी क्षमता अभिवृध्दि गर्ने
१.४	विपन्न एवम् लछित वर्गका निम्ति विषेश स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रम ल्याउने
१.५	आपतकालिन स्वास्थ्य सेवाको पहुँच बढाउने
१.६	स्वास्थ्य कर्मचारीको क्षमता वृध्दि गर्ने

५.२.७ मुख्य कार्यक्रम तथा आयोजना (स्वास्थ्य तथा पोषण) :

उद्देश्य नं	रणनीति नं	क्र. स.	कार्यक्रम तथा आयोजना	हालको अवस्था	लक्ष्य	समय सिमा					अनुमानित बजेट	सहयोगी निकाय
						आ.व. ०७९/८०	आ.व. ०८०/८१	आ.व. ०८१/८२	आ.व. ०८२/८३	आ.व. ०८३/८४		
१	१.१	१	स्वास्थ्य जांच कार्यक्रम	- -	हरेक ३ महिना, हरेक वडा	✓	✓	✓	✓	✓	११,२००,०००	संघीय सरकार, प्रदेश सरकार र निजी अस्पताल
		२	नियमित खोप कार्यक्रम	भइरहेको	नियमित (त्रैमासिक)	✓	✓	✓	✓	✓	१,२५०,०००	संघीय सरकार र प्रदेश सरकार
		३	स्वास्थ्य चौकी नभएका वडामा स्वास्थ्य चौकी निर्माण	४	७	✓	✓	✓	✓	✓	४५,०००,०००	संघीय सरकार र प्रदेश सरकार
		४	स्वास्थ्य संस्थाहरूको संस्थागत क्षमता, पूर्वाधार र उपकरण विस्तार		१०	✓	✓	✓	✓	✓	१५,०००,०००	संघीय सरकार, प्रदेश सरकार, गै.स.स
		५	स्वास्थ्य संस्थाहरूमा सुद्ध खानेपानी र प्लम्बिङको व्यवस्था	अव्यवस्थित	१०	✓	✓	✓	✓	✓	१०,०००,०००	
		६	आधारभूत प्रजनन् स्वास्थ्य सेवा विस्तार	४	१०	✓	✓	✓	✓		२४,०००,०००	“

उद्देश्य नं	रणनीति नं	क्र.स.	कार्यक्रम तथा आयोजना	हालको अवस्था	लक्ष्य	समय सिमा आ.व. ०७९/८०	आ.व. ०८०/८१	आ.व. ०८१/८२	आ.व. ०८२/८३	आ.व. ०८३/८४	अनुमानित बजेट	सहयोगी निकाय
		७	स्वास्थ्य संस्थाहरुमा स्वास्थ्यकर्मीको दरबन्दी	अपुग	१४ कर्मचारी थप	✓	✓	✓	✓	✓	१६,८००,०००	संघीय सरकार, प्रदेश सरकार, गै.स.स
	१.२	८	अत्यावश्यक औसधिको वितरण (दिर्घरोगि, बालबालिका, जेस्ठ नागरिक तथा गरिबीको रेखामुनि भएका नागरिकको लागि)	केही	सबै दिर्घरोगि, बालबालिका, जेस्ठ नागरिक तथा गरिबीको रेखामुनि भएका नागरिक	✓	✓	✓	✓	✓	१,०००,०००	संघीय सरकार र प्रदेश सरकार
	१.३	९	गाउँपालिका स्तरीय सरसफाई कार्यक्रम	केही	त्रैमासिक	✓	✓	✓	✓	✓	१,०००,०००	समुदाय
		१०	नवजात शिशु र आमाको लागि पोषण युक्त आहारको व्यवस्था	भएरहेको	नियमित	✓	✓	✓	✓	✓	२,५००,०००	संघिय, प्रदेश सरकार, गै.स.स

उद्देश्य नं	रणनीति नं	क्र. स.	कार्यक्रम तथा आयोजना	हालको अवस्था	लक्ष्य	समय सिमा					अनुमानित बजेट	सहयोगी निकाय
						आ.व. ०७९/८०	आ.व. ०८०/८१	आ.व. ०८१/८२	आ.व. ०८२/८३	आ.व. ०८३/८४		
		११	सुधारिएको चुलो कार्यक्रम	- -	५० प्रतिशत घरधूरी		✓	✓			२,०००,०००	प्रदेश सरकार र गै.स.स
		१२	सरुवा रोगको बारेमा जनचेतना कार्यक्रम	नभएको	बार्षिक २ कार्यक्रम	✓	✓	✓	✓	✓	५००,०००	प्रदेश सरकार र गै.स.स
	१.४	१३	बिपन्न नागरिक उपचार कार्यक्रम	- -	५० लाखको कोष	✓	✓	✓	✓	✓	२५,०००,०००	संघीय सरकार र प्रदेश सरकार
		१४	कम आय भएका गर्भवती महिलाको लागि पोषण युक्त आहारको व्यवस्था	नभएको	५०० महिला	✓	✓	✓	✓	✓	२,५००,०००	संघिय, प्रदेश सरकार, गै.स.स
	१.५	१५	एमबुलेन्सको व्यबस्था	नभएको	१ वटा	✓	✓				२,६००,०००	प्रदेश सरकार, गै. स. स.
	१.६	१६	प्रत्येक स्वास्थ्य चौकीमा स्वास्थ्य कर्मीलाई आवासको व्यवस्था	- -	७			✓	✓	✓	३५,०००,०००	प्रदेश सरकारर गै.स.स

५.३ शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रवर्तन

५.३.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले शिक्षासम्बन्धी हकलाई मौलिक हकका रूपमा प्रत्याभूत गरेको छ । राज्यका निर्देशक सिद्धान्तले सबै नागरिकलाई शिक्षाको अवसर उपलब्ध गराउनु राज्यको दायित्वमा समावेश गरेको छ । उक्त हक र सिद्धान्तलाई व्यवहारमा उतार्न गाउँपालिकाले आफ्नो शिक्षा नीति तर्जुमा गरी कार्यान्यनमा ल्याइसकेको छ । यसै सिलसिलामा दिगो विकासका लक्ष्यअनुरूप समावेशी र समन्यायमा आधारित शिक्षा प्रदान गर्न गुणस्तरीय रूपमा शिक्षा क्षेत्रको विकास गरिने लक्ष्य राखिएको छ ।

५.३.२ समस्या तथा चुनौती

- सबै विद्यालयहरुमा पर्याप्त कक्षाकोठाको अभाव रहेको
- प्राविधिक विद्यालय नरहेको
- उच्च शिक्षा विद्यालय नभएको
- विद्यालयहरुको भौतिक संरचनाको अवस्था नाजुक रहेको
- बिद्यालयमा बिद्यार्थी संख्या घट्दै गएको
- साक्षरता दर न्युन रहेको
- बिद्यालयमा खानेपानि, तारबार, शौचालय, पुस्तकालय, प्रयोगशाला जस्ता सुबिधाहरुको आभाव रहेको
- बिद्यालयमा बिषय शिक्षकको आभाव रहेको
- गरिब, जहेन्दार विधार्थिलाई प्राबिधीक शिक्षाको लागि पर्याप्त छात्रबृतिको सुबिधा प्रदान गर्न नसक्नु
- अहिलेको प्रबृति अनुसार सकृय जनशक्ति पलायन हुदै जाने र निश्कृय जनशक्ति गाऊँपालिकामा रहिरहने

५.३.३ संभावना तथा अवसर

- गाउँपालिकामा ४ वटा मा वि रहेका
- विद्यालयको गुणस्तर वृद्धि गरी नजिकका नगरपालिका तथा गाऊँपालिकाका विद्यार्थी आकर्षित गर्न सकिने
- गाऊँपालिका भित्रै प्राबिधिक जनशक्ति उत्पादन गरी आवश्यक जनशक्ति केहि मात्रामा उपलब्ध हुने
- शिक्षा, स्वास्थ्य संस्थाहरुको भौतिक संरचना निर्माणका लागि दातृ निकायको सहयोग भइरहेको/हुने
- नेपाल सरकारले माध्यामिक तह सम्मको शिक्षालाई निशुल्क बनाएको
- छात्राहारुको शिक्षाका लागि प्रदेश सरकारले अनुदान प्रदान गरिरहेको, गर्ने

५.३.४ सोच

शिक्षामा सबैको पहुँच र गुणस्तर अभिवृद्धि गरी प्रतिस्पर्धी, उद्यमी र नवप्रवर्तनशील मानव पुँजीको विकासबाट आर्थिक सामाजिक रूपान्तरण ।

५.३.५ उद्देश्यहरू

- उद्देश्य १) सवै तहको शिक्षालाई गुणस्तरीय, सीपमूलक, रोजगारमुखी र समसामयिक बनाउदै शैक्षिक पद्धतिलाई समान पहुँचको सिर्जनात्मक, प्रयोगात्मक, व्यावहारिक र प्रविधिमैत्री बनाउनु

५.३.६ रणनीतिहरू

क्र सं	रणनीति
१.१	गाउँपालिकामा नि शुल्क तथा अनिवार्य आधारभुत तथा नि शुल्क गुणस्तरीय माध्यमिक शिक्षामा समतामुलक र सहज पहुँच सुनिश्चित गर्ने
१.२	विध्यार्थीहरुको संख्याका आधारमा प्रविधिमैत्री, अपानगमैत्री पुर्वाधार विकास गर्ने
१.३	शिक्षक एवम् विद्यार्थीका क्रियाकलाप तथा उपलब्धिका आधारमा मुल्यांकन, पुरस्कार र दण्ड व्यवस्था गर्ने
१.४	शिक्षक एवम् कर्मचारीको छमता विकास गर्ने

५.३.७ प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना (शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रवर्तन)

उद्देश्य नं	रणनीति नं	क्र. स.	कार्यक्रम तथा आयोजना	हालको अवस्था	लक्ष्य	समय सिमा					अनुमानित बजेट	सहयोगी निकाय
						आ.व. ०७९/८०	आ.व. ०८०/८१	आ.व. ०८१/८२	आ.व. ०८२/८३	आ.व. ०८३/८४		
१	१.१	१	आर्थिक रुपले कमजोर विद्यार्थीहरुको लागि सहयोग	- -	बार्षिक ५० विद्यार्थी	✓	✓	✓	✓	✓	७,५००,०००	निजि क्षेत्र
		२	प्रौढ शिक्षा	निष्कृय	सुरुवात गर्ने	✓	✓	✓	✓	✓	१,०००,०००	प्रदेश सरकार र गै.स.स
		३	विद्यालयहरुमा न्यूनतम पठनपाठन सामग्री वितरण	.....	३३	✓	✓	✓	✓	✓	३,९६०,०००	संघिय सरकार र प्रदेश सरकार
		४	देवी डाँडा आवि को दर्ता प्रक्रियामा सहज	असहज	सहज	✓					-	
		५	वडाको मुख्य बिद्धालयलाइ आवसिय बिद्धालयको रुपमा रुपान्तरण गर्ने	नभएको	७		✓	✓	✓	✓	४२,०००,०००	शि.वि.
		६	गाउँपालिका स्तरीय पाठ्यक्रम निर्माण गर्ने	नभएको	निर्माण गर्ने	✓					३००,०००	
		७	पुर्व प्रथामिक विधार्थीका लागि खेलौना तथा खाजा	नभएको	माध्यामिक बिद्यालय			✓	✓	✓	१,०००,०००	शि. वि.र गै.स.स
	१.२	८	विद्यालयहरुमा अपुग कक्षाकोठा थप	- -	सबै बिध्यालय	✓	✓	✓	✓	✓	१६५,०००,०००	संघिय सरकार र प्रदेश सरकार

उद्देश्य नं	रणनीति नं	क्र. स.	कार्यक्रम तथा आयोजना	हालको अवस्था	लक्ष्य	समय सिमा					अनुमानित बजेट	सहयोगी निकाय
						आ.व. ०७९/८०	आ.व. ०८०/८१	आ.व. ०८१/८२	आ.व. ०८२/८३	आ.व. ०८३/८४		
		९	शौचालय सहितका पक्की भवन निर्माण	- -	११	✓	✓	✓			५५,०००,०००	शि. वि.र गै.स.स
		१०	विद्यालयको कम्याउण्ड, Gate, बालमैत्री घेरावार	- -	३३	✓	✓	✓	✓	✓	९,९००,०००	शि. वि.र गै.स.स
		११	सफा खानेपानीको प्रबन्ध	अव्यवस्थित	३३	✓	✓	✓			१६,५००,०००	शि. वि.र गै.स.स
		१२	Internet सहितको ICT शिक्षा, web-portal, website, e-library	- -	सबै माध्यामिक विद्यालय		✓	✓	✓		३,२००,०००	साझेदार संघ संस्था
		१३	अर्घेली ढवामा विद्यालय निर्माण	नभएको	१		✓	✓			२,०००,०००	प्रदेश सरकार
		१४	भोज प्रकाश मावि मा सभाहल निर्माण	नभएको	१		✓				१,५००,०००	शि. वि.
		१५	विद्यालयमा बिजुली wiring को व्यवस्था	अव्यवस्थित	३३	✓	✓	✓			६६०,०००	
		१६	हिले खेतमा प्राबिधिक विद्यालयको निर्माण	नभएको	१	✓	✓	✓	✓	✓	५०,०००,०००	शि. वि. र निजि क्षेत्र
		१७	स्नातक तहको बहुमुखी क्याम्पस निर्माण	नभएको	१		✓	✓			२०,०००,०००	संधिय सरकार र प्रदेश सरकार
		१८	माध्यामिक विद्यालयमा विज्ञान प्रयोगशाला स्थापना	.....	माध्यामिक विद्यालय	✓	✓				४,०००,०००	शि. वि.र गै.स.स

उद्देश्य नं	रणनीति नं	क्र. स.	कार्यक्रम तथा आयोजना	हालको अवस्था	लक्ष्य	समय सिमा					अनुमानित बजेट	सहयोगी निकाय
						आ.व. ०७९/८०	आ.व. ०८०/८१	आ.व. ०८१/८२	आ.व. ०८२/८३	आ.व. ०८३/८४		
		१९	सम्पूर्ण विद्यालयमा पुस्तकालय व्यवस्थापन	अव्यवस्थित	३३	✓	✓	✓			६,६००,०००	शि. वि.र गै.स.स
		२०	खेलमैदान व्यवस्थापन तथा विकास	अव्यवस्थित	३३		✓	✓	✓		६,६००,०००	शि. वि.र गै.स.स
		२१	थानापती आवि मा Access Road को निर्माण	अव्यवस्थित	व्यवस्थित	✓	✓				५००,०००	
	१.३	२२	प्राथमिक र माध्यामिक स्थरमा सर्वउत्कृष्ट विद्यार्थीलाइ सम्मान तथा पुरस्कार वितरण	- -	१ छात्रा, १ छात्र	✓	✓	✓	✓	✓	२००,०००	निजि क्षेत्र
		२३	विद्यालय प्रशासन अनुमगन एवं मूल्यांकन	- -	नियमित	✓	✓	✓	✓	✓	५००,०००	
	१.४	२४	शिक्षक शिक्षिकालाई तालीम	केहि	हरक वर्ष दुइ पटक	✓	✓	✓	✓	✓	१,२००,०००	शि.वि.
		२५	मोडल विद्यालय छनौट तथा पुरस्कार उत्कृष्ट शिक्षक/शिक्षिका छनौट तथा पुरस्कार	नभएको	बार्षिक १	✓	✓	✓	✓	✓	७५०,०००	शि.वि.
		२६	औषधी उपचारको लागि शिक्षक कर्मचारीको कल्याण कोष	नभएको	१	✓	✓	✓	✓	✓	१०,०००,०००	शि.वि.
		२७	विद्यालय merge, Inactive grade घटाउने गरी कार्यक्रम निर्माण	- -	नियमित	✓	✓	✓	✓	✓	- -	शि.वि.

उद्देश्य नं	रणनीति नं	क्र. स.	कार्यक्रम तथा आयोजना	हालको अवस्था	लक्ष्य	समय सिमा					अनुमानित बजेट	सहयोगी निकाय
						आ.व. ०७९/८०	आ.व. ०८०/८१	आ.व. ०८१/८२	आ.व. ०८२/८३	आ.व. ०८३/८४		
		२८	बिद्यालयमा बिषय शिक्षकको व्यबस्था	प्रयाप्त नभएको	सबै आधारभुत (१-८) र माध्यामिक बिद्यालय	✓	✓	✓			- -	
		२९	सबै बिद्यालयमा विधुतीय हाजिरीको व्यवस्था	- -	३३	✓	✓				१,६५०,०००	गै.स.स

५.४ खानेपानी तथा सरसफाइ

५.४.१ पृष्ठभूमि

खानेपानी तथा सरसफाई सेवा आधारभूत मानव अधिकारको रूपमा स्थापित छ। खानेपानीको पहुँचलाई नेपालको संविधानमा मौलिक हकको रूपमा नै व्याख्या भएबाट यस क्षेत्रमा थप जोड दिनु आवश्यक भएको छ। खानेपानीको विस्तार र गुणस्तर वृद्धि गर्ने, सहरी र अर्धसहरी खानेपानी प्रणालीको निर्माण तथा सुदृढीकरणका साथै सतह स्रोतबाट पानीको आपूर्ति नपुग भएको अवस्थामा वर्षात्को पानी सङ्कलन गर्ने पद्धति विकास गर्नु आवश्यक छ। खानेपानीको स्रोतको संरक्षण र उचित उपयोग गर्ने र गाउँपालिकालाई खुला दिसापिसाबमुक्त क्षेत्रको घोषणा गरी वातावरणीय सरसफाइमा विशेष जोड दिइएको छ। यी सबै प्रयासबाट खानेपानी तथा सरसफाइ क्षेत्रको दिगो विकास लक्ष्य हासिल गर्ने अपेक्षा गरिएको छ।

५.४.२ समस्या तथा चुनौती

- वातावरणीय प्रभाव, जलवायु परिवर्तन, बढ्दो सहरीकरण र अव्यवस्थित बस्ती विकासका कारण खानेपानीका स्रोतहरू सुक्दै जानु र स्रोत प्रदूषित हुनु।
- स्वास्थ्यलाई खानेपानी तथा सरसफाइ सुविधाको अभिन्न अङ्गका रूपमा लैजान नसक्नु,
- निर्माणाधिन आयोजनाहरू समयमै सम्पन्न गर्न नसक्नु।
- बढ्दो बसाईसराईका कारण सहरी बस्तीमा ढल निकास व्यवस्थिता गरी नदीनाला, पोखरी आदिको संरक्षण र स्वच्च्छता कायम गर्न कठिनाय हुनु।
- खानेपानी तथा सरसफाइका क्षेत्रमा संलग्न सरोकारवालाहरूबीच प्रभावकारी समन्वय हुन नसक्नु।

५.४.३ संभावना तथा अवसर

- खानेपानी तथा सरसफाइ सेवाको जिम्मेवारी गाउँपालिकामा रहनु।
- पानी तथा सरसफाइ सेवा एवं संरचनाको विकास तथा विस्तारमा स्थानिय सरकार, बिकास, साझेदार, अन्तराष्ट्रिय गैरसरकारी संस्था गैरसरकारी संस्था तथा उपभोक्त समितिहरू र नागरिकको सहभागिता बढ्दै जानु।
- स्वास्थ्य, खानेपानी र सरसफाइलाई स्थानीय तहले समन्वयात्मक रूपमा कार्यान्वयन गर्न सक्ने अवस्था , सरसफाइ कार्यक्रम सामाजिक अभियानको रूपमा सञ्चालन हुनु।

५.४.४ सोच

भरपर्दो, गुणस्तरीय र सर्वसुलभ खानेपानी तथा सरसफाइ सेवाबाट नागरिकको स्वास्थ्य तथा जीवनशैलीमा सुधार।

५.४.५ उद्देश्य

उद्देश्य १) सबै नागरिकलाई आधारभूत स्वच्छ खानेपानी र सरसफाई सुलभ ढंगबाट उपलब्ध भएको हुनु।

५.४.६ रणनीति

क्र सं	रणनीति
१.१	नागरिक सहभागिताका खानेपानी योजना निर्माण गरी सबै घरधुरीलाई खानेपानीको व्यवस्था गर्ने
१.२	वर्तमान पालिकामा रहेका खानेपानीका स्रोतहरु एवं आयोजनाहरुको भौतिक स्तरोन्नती गरी व्यवस्थापनमा सुधार ल्याउने
१.३	गाउँपालिकाका हरेक घरधुरीमा चर्पीका सेप्टिक ट्याङ्कको व्यवस्था गरी सार्वजनिक सरसफाईमा ध्यान दिने
१.४	विद्यालयका छात्रालाई विषेश सरसफाईबारे कार्यक्रम गर्ने

५.४.७ प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना (खानेपानी तथा सरसफाइ)

उद्देश्य नं	रणनीति नं	क्र. स.	कार्यक्रम तथा आयोजना	हालको अवस्था	लक्ष्य	समय सिमा					अनुमानित बजेट	सहयोगी निकाय
						आ.व. ०७९/८०	आ.व. ०८०/८१	आ.व. ०८१/८२	आ.व. ०८२/८३	आ.व. ०८३/८४		
१	१.१	१	खानेपानी आयोजना निर्माण क) चिसापानी स्कुलटोल खानेपानी आयोजना (वडा न २) ख) बराही मन्दिर कुवा खानेपानी आयोजना (वडा न २) ग) झङझङखोला लिफ्टिङ खानेपानी आयोजना (वडा न ४) घ)ढुङ्गेठाँटी लिफ्टिङ खानेपानी आयोजना (वडा न ४) ङ) धरमपानी खानेपानी आयोजना (वडा न ४) च) कटहरे खानेपानी आयोजना (वडा न ६) छ) बेसीटोल फेदीखोला टोल खानेपानी आयोजना (वडा न ७) ज) मनहरे कमौसा खानेपानी आयोजना (वडा न ७)	- -	८	✓	✓	✓	✓		२४,०००,०००	खा.स.डि .का
	१.२	२	हाल भएका खानेपानी योजनाहरुको स्तर उन्नती (पाईपलाइन मर्मत, सार्वजनिक धारा निर्माण, एक घर एक धारा)	- -	सबै	✓	✓	✓	✓	✓	९५,०००,०००	खा.स.डि .का
		३	खानेपानीको मिटर जडान	नभएको	६० प्रतिशत घरधूरी		✓	✓	✓		३,०६०,०००	खा.स.डि .का
		४	सार्वजनिक भवनहरुमा आकासे पानि संकलनको व्यवस्था	नभएको	सबै			✓	✓	✓	१२,०००,०००	खा.स.डि .का
	१.३	५	हरेक घरमा सेप्टी ट्यांक सहितको चर्पीको ब्यवस्था	केही	९५ प्रतिशत	✓	✓	✓	✓	✓	७५०,०००,०००	संघिय/ प्रदेश सरकार/गै. स.स
		६	मुख्य स्थानहरुमा सार्वजनिक शौचालय निर्माण	- -	१०			✓	✓	✓	२५,०००,०००	निजि क्षेत्र

उद्देश्य नं	रणनीति नं	क्र. स.	कार्यक्रम तथा आयोजना	हालको अवस्था	लक्ष्य	समय सिमा					अनुमानित बजेट	सहयोगी निकाय
						आ.व. ०७९/८०	आ.व. ०८०/८१	आ.व. ०८१/८२	आ.व. ०८२/८३	आ.व. ०८३/८४		
	१.४	७	स्कुले किशोरीहरुलाई स्यानिटरी प्याड वितरण कार्यक्रम	नभएको	बार्षिक ७ वडामा कार्यक्रम		✓	✓	✓	✓	५६०,०००	गै.स.स
		८	किशोरी तथा महिलाहरुलाई स्यानिटरी प्याड बनाउने तालिम	नभएको	बार्षिक ७ वडामा कार्यक्रम	✓	✓	✓	✓	✓	१,२२५,०००	गै.स.स

५.५ महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग

५.५.१ पृष्ठभूमि

महिला बालबालिका तथा समाजमा पछाडि परेको वर्ग तथा समुदायको आर्थिक, सामाजिक विकास र सशक्तीकरणका लागि संविधानमा महिला, बालबालिका, दलित पिछडिएको र विपन्न बर्गको हक प्रत्याभूत गरिएको छ । लैगिंक समानता तथा समाजिक समावेशीकरणको मूल मर्म भनेको समान अधिकार, अवसर र समाजमा पछाडि परेका वर्ग तथा समुदाय र क्षेत्रलाई विकासको मूल प्रवाहमा प्रवाहीकरण गर्नु नै हो । लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणका लागि विभिन्न ऐन, नियम, रणनीति र कार्ययोजना कार्यान्वयनमा समेत आएका छन् । संविधानबाट नै उपरोक्त व्यवस्था कार्यान्वयनका लागि विभिन्न संवैधानिक आयोगहरूको व्यवस्था गरिएको छ । संविधानले ती आयोगहरूमा लक्षित वर्ग, लिंगको प्रतिनिधित्व रहनुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । बहुसङ्ख्यक दलित, महिला, आदिवासी जनजाति, मधेसी, मुस्लिम लगायतका समूह/समुदाय विगतमा राज्यको संरचानाद्वारा नै पछाडि पारिएको हुँदा नेपालमा सकारात्मक उपाय र समावेशीकरण नीति र यसको मूलप्रवाहीकरणको सान्दर्भिकता रहेको छ । महिलालाई लैङ्गिक भेदभावबिना समान वंशीय, सुरक्षित मातृत्व र प्रजनन स्वास्थ्यको हक हुने, राज्यका सबै निकायमा महिला तथा लक्षित समूहले शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षामा सकारात्मक विभेदका आधारमा विशेष अवसर प्राप्त गर्ने, सम्पत्ति तथा पारिवारिक मामिलामा दम्पतीको समान हक हुने, संसद् लगायतका तीन वटै तहका निकायमा महिला तथा लक्षित समूह र वर्गको समुचित र समानुपातिक प्रतिनिधित्वको व्यवस्था संविधान र कानुनबाट नै सुनिश्चित गरिएको छ ।

गाउँपालिका र नगरपालिकाको अध्यक्ष वा प्रमुख र उपाध्यक्ष वा उपप्रमुखमध्ये एक जना महिला हुनुपर्ने गाउँ कार्यपालिकामा चारजना तथा नगर कार्यपालिकामा पाँचजना महिला सदस्य रहने, त्यस्तै कार्यपालिकामा अल्पसंख्यक वा दलित गाउँपालिकामा दुई र नगरपालिकामा तीन जना महिलाको प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गरिएको छ । जिल्ला समन्वय समितिमा कम्तीमा तीनजना महिला रहने, गाउँपालिका र नगरपालिकाको प्रत्येक वडाबाट कम्तीमा दुईजना महिलाको प्रतिनिधित्व हुने गरी गाउँसभा र नगरसभाको गठन हुने, त्यस्तै स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले स्थानीय योजना बनाउँदा बाल मैत्री, लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण जस्ता अन्तर्सम्बन्धित विषयलाई ध्यान दिनुपर्ने व्यवस्था गरेको छ ।

राष्ट्रले नै ज्येष्ठ नागरिक एवं अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुलाई विभिन्न अवसरहरु प्रदान गर्दै आएको छ । यही प्रणाली यस गाउँपालिकामा पनि अनुसरण गर्दै थप कार्यक्रमहरु ल्याई ज्येष्ठ नागरिक एवं अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको जिवनोत्थान गरी क्रान्ति ल्याउनु पर्ने देखिन्छ । गाउँपालिकाका अधिकांश भवनहरु अशक्त एवं अपाङ्गमैत्री नभएको हुँदा सो समस्याको समाधानका लागि विभिन्न नीति अपनाउनु पर्ने देखिन्छ ।

५.५.२ समस्या तथा चुनौती

- दाइजोप्रथाको विकृति कायम रहेको
- सबै स्वास्थ्य चौकीमा बर्थिङ्ग सेन्टर नभएको
- लैंगिक विभेद कायम हुनु

- धामी झाँक्रीको विश्वास बढी गर्नु र आधुनिक चिकित्सा पद्दतिमा न्यून विश्वास तथा पहुँच हुनु
- कूसंस्कारहरु छोड्न नसक्नु
- बाल,अपाङ्ग तथा वृद्ध नागरिक मैत्री क्रियाकलाप गर्न नसक्नु
- पौष्टिक आहारा उपभोगको कमी
- बहुविबाहको प्रचालन अझै केहि अस्तित्वमा रहनु
- श्रम शोषण र ज्यालामा विभेद कायमै रहनु
- यौन शोषण यदाकदा रहनु
- मदिरा सेवनबाट समाजमा विकृति तथा गरिबी छाएका
- गरिब, जहेन्दार विधार्थिलाई प्राबिधीक शिक्षाको लागि पर्याप्त छात्रबृतिको सुबिधा प्रदान गर्न नसक्नु
- विपन्न नागरिकलाई औषधि उपचारमा सहयोग पुर्याउन नसक्नु
- गरिविको रेखामुनिको जनसंख्यालाई माथि उठाउन लक्षित कार्य सञ्चालन गर्न नसक्नु

५.५.३ संभावना तथा अवसर

- वहुभाषा तथा वहुजातीको बसोबास रहेको
- छुवाछुतको न्यूनीकरण हुदै गऐको
- महिला समुहको गठन र परिचालन भएको
- समूह स्तरमा सचेतीकरणका माध्यमबाट हिंसा न्यूनीकरण हुदै गएको
- बिकास निर्माण प्रकृयामा महिला सहभागिता बढ्दै गएको
- छात्राहरुको शिक्षाका लागि प्रदेश सरकारले अनुदान प्रदान गरिरहेको, गर्ने
- बढ्दो आधुनिकरण र ईन्टरनेटको पहुँचको कारण जनतामा आफै जनचेतना बृद्धि हुने

५.५.४ सोच

आधारभूत सामाजिक संरक्षणका सेवा सुविधाहरूमा सबै नागरिकहरूको पहुँचबाट समतामूलक समाज निर्माण

५.५.५ उद्देश्य

उद्देश्य १) महिला, दलित, ज्येष्ठ नागरिक, अपांगता भएका व्यक्ति, सीमान्तकृत समुदाय तथा अति विपन्न र जोखिममा रहेको वर्गलाई आर्थिक, सामाजिक तथा राजनीतिक सशक्तीकरणका माध्यमद्वारा विकासको मूल प्रवाहमा ल्याई लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणलाई सुनिश्चित गर्दै समाजमा समानता तथा सामाजिक न्याय र सुरक्षा कायम गर्नु ।

५.५.६ रणनीतिहरू

क्र सं	रणनीति
१.१	महिला शसक्तिकरण गरी गाउँपालिकाको विकासमा मुल प्रवाहिकरण गर्ने
१.२	गाउँपालिकालाई कुरिती र अन्धविश्वास मुक्त पालिकाको रुपमा विकास गर्ने
१.३	गाउँपालिकामा बाल अधिकार एवं बाल संरछणको सचेतना फैलाउँदै वालमैत्री पालिकाको विकास गर्ने
१.४	जेष्ठ नागरिक मैत्री पुर्वाधार विकास गर्ने
१.५	पालिकाका सार्वजनिक भौतिक संरचनाहरुलाई अपांगमैत्री बनाउने

५.५.७ प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना (महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग)

उद्देश्य नं	रणनीति नं	क्र. स.	कार्यक्रम तथा आयोजना	हालको अवस्था	लक्ष्य	समय सिमा					अनुमानित बजेट	सहयोगी निकाय
						आ.व. ०७९/८०	आ.व. ०८०/८१	आ.व. ०८१/८२	आ.व. ०८२/८३	आ.व. ०८३/८४		
१	१.१	१	महिला स्वरोजगार कार्यक्रम	- -	१०० महिला	✓	✓	✓	✓	✓	५०,०००,०००	संघिय, प्रदेश सरकार
		२	किशोरीहरुलाई आत्मसुरक्षा तालिम	नभएको	सबै माध्यामिक विद्यालयमा बार्षिक १ कार्यक्रम	✓	✓	✓	✓	✓	२,०००,०००	नेपाल प्रहरी, सशस्त्र प्रहरी, गै.स.स
		३	लैंगिक समानता कार्यक्रम (तालिम, गोस्टी, सेमिनार र जनचेतनामुलक कार्यक्रम गरि लैंगिक असमानता हटाउने)	केही	नियमित	✓	✓	✓	✓	✓	५००,०००	संघिय, प्रदेश सरकार,गै.स.स
		४	महिला सिप बिकास केन्द्रको स्थापना	- -	सबै वडा		✓	✓	✓	✓	७,०००,०००	संघिय, प्रदेश सरकार, गै.स.स
	१.२	५	दाइजो प्रथा निरुत्साहन कार्यक्रम (अनुगमन तथा दण्ड जरीवाना)	केही	लागु गर्ने			✓	✓	✓	१५०,०००	संघिय, प्रदेश सरकार, गै.स.स
	१.३	६	५ बर्ष भन्दा मुनिका बालबालिकालाई निशुल्क औषधिको व्यवस्था	नभएको	सुरुवात गर्ने	✓	✓	✓	✓	✓	२,५००,०००	स्वास्थ्य विभाग

उद्देश्य नं	रणनीति नं	क्र. स.	कार्यक्रम तथा आयोजना	हालको अवस्था	लक्ष्य	समय सिमा					अनुमानित बजेट	सहयोगी निकाय
						आ.व. ०७९/८०	आ.व. ०८०/८१	आ.व. ०८१/८२	आ.व. ०८२/८३	आ.व. ०८३/८४		
		७	बाल सुरक्षा एवं बाल बिवाह रोकथाम	केही	बार्षिक ४ कार्यक्रम	✓	✓	✓	✓	✓	१,०००,०००	संघिय, प्रदेश सरकार, गै.स.स
		८	बाल संजाल गठन र बाल विकास कार्यक्रम	केही	हरेक टोल			✓	✓	✓	५००,०००	गै.स.स
	१.४	९	बृद्ध वृद्धा एवं अपाङ्गता भएका नागरिक संरक्षण नीति निर्माण	नभएको	नीति निर्माण र कार्यन्वयन	✓	✓				५००,०००	प्रदेश सरकार
		१०	बृद्ध बृद्धाको लागि मनोरञ्जन स्थलको निर्माण	नभएको	७		✓	✓	✓	✓	२१,०००,०००	संघिय/ प्रदेश सरकार/गै.स.स
		११	बृद्धास्रमको निर्माण	नभएको	१			✓	✓	✓	१०,०००,०००	संघिय/ प्रदेश सरकार/गै.स.स
	१.५	१२	सार्बजनिक भवनहरु अपाङ्गमैत्री बनाउने	केही	सम्पुर्ण सार्बजनिक भवनहरु	✓	✓	✓			३०,०००,०००	संघिय/ प्रदेश सरकार

५.६ युवा तथा खेलकुद

५.६.१ पृष्ठभुमी

नेपालमा १६ देखि ४० वर्षसम्मको उमेर समूहका युवाहरूको संख्या कुल जनसंख्याको एक तिहाई भन्दा बढी रहेको छ । यस गाउँपालिकामा युवाहरूको जनसंख्या राष्ट्रिय औसतअनुसार नै रहेको छ । यस गाउँपालिकामा फुटबल, भलिबल, ब्याडमिन्टन, एथ्लेटिक्स लगायतका खेलकुदहरू सञ्चालन भइरहेका छन् । गाउँपालिकामा विद्यमान युवा जनसंख्याको बाहुल्यतालाई उत्पादनशील एवं सृजनशील कार्यमा लगाउन सके गाउँपालिकाको सम्पूर्ण विकासमा सहयोग पुग्न सक्दछ । गाउँपालिकाले युवा बाहुल्यताको वर्तमान जनसांख्यिक लाभलाई गाउँपालिका क्षेत्र विकासमा क्रियाशील गराउन नीति प्रतिपादन गरी तदअनुसार विभिन्न क्रियाकलापहरूमा संलग्न गराउन सक्ने अवसर सृजना भएको छ । यसबाट कृषि, गैरकृषि तथा सेवा क्षेत्रको उत्पादनशील कार्यमा युवाको संलग्नता वृद्धि गराउन सकिन्छ ।

यस गाउँपालिकाका युवाहरूको ठूलो संख्या वैदेशिक रोजगारी, आन्तरिक आप्रवासन, कृषि कर्ममा व्यस्त वा बेरोजगार छन् । अदक्ष युवाहरू सीपयुक्त शिक्षा प्राप्तिको अवसरको अभावमा न्यून ज्यालादर तथा सम्मानजनक रोजगारीको अवसरबाट वञ्चितीमा परी विदेशिनुपर्ने अवस्था सिर्जना भएको छ । उद्यमशीलता र सीपको कमीले युवाहरूको उत्पादकत्व अपेक्षाकृत न्यून रहेको छ । युवा जनसांख्यिक लाभको पर्याप्त सदुपयोग हुन सके युवालाई स्वदेशमा नै रोजगारी उपलब्ध गराउन सकेमा गाउँपालिकाको समग्र आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा योगदान पुग्न गई जीवनस्तरमा पर्याप्त सुधार आउन सक्ने देखिन्छ ।

५.६.२ सोच

विकासमा युवा सहभागिताबाट समृद्ध गाउँपालिका निर्माण र खेलकुदका माध्यमबाट गाउँपालिका एकताको सुदृढीकरण एवम् राष्ट्रिय क्षेत्रमा गाउँपालिका सम्मान अभिवृद्धि ।

५.६.३ उद्धेश्य

- उद्देश्य १) युवा उद्यमशीलता, युवा स्वरोजगार, युवा सृजनशीलतालाई प्रवर्द्धन गरी आर्थिक समृद्धि, प्रविधि आविष्कार गरी गाउँपालिकाको पहिचान विस्तार गर्नु ।

५.६.४ रणनितिहरु

क्र सं	रणनीति
१.१	युवाका सिप विकास गरी रोजगारका लागि दछ बनाउने
१.२	गाउँपालिकाका युवाको खेलकुद विकास गर्ने
१.३	युवा एवं खेलकुद सम्बन्धि पुर्वाधार निर्माण गर्ने

५.६.५ प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना (युवा तथा खेलकुद)

उद्देश्य नं	रणनीति नं	क्र. स.	कार्यक्रम तथा आयोजना	हालको अवस्था	लक्ष्य	समय सिमा					अनुमानित बजेट	सहयोगी निकाय
						आ.व. ०७९/८०	आ.व. ०८०/८१	आ.व. ०८१/८२	आ.व. ०८२/८३	आ.व. ०८३/८४		
१	१.१	१	युवा स्वरोजगार कार्यक्रम	केन्द्रिय सरकारबाट संचालन भइरहेको	१५० युवा	✓	✓	✓	✓	✓	७५,०००,०००	संघिय/ प्रदेश सरकार
		२	वैदेशिक रोजगारिमा जानेहरुको लागि सिप विकास तथा मनोवैज्ञानिक तालिम र प्रशिक्षण	नभएको	बार्षिक २ कार्यक्रम	✓	✓	✓	✓	✓	५००,०००	निजि क्षेत्र
	१.२	३	गाउँपालिकालाई प्रतिनिधित्व गरि बिबिध खेलकुदमा सहभागी हुनको लागि अनुदान	नभएको	१०	✓	✓	✓	✓	✓	१,०००,०००	निजि क्षेत्र
		६	खेल महोत्सवको आयोजना	केही	बार्षिक १ कार्यक्रम	✓	✓	✓	✓	✓	३,०००,०००	निजि क्षेत्र
		४	खेलकुद बिकासको लागि प्रशिक्षकको व्यबस्था	नभएको	सुरुबात गर्ने		✓	✓	✓	✓	१,२००,०००	निजि क्षेत्र
	१.३	५	खेलमैदानको निर्माण	अव्यबस्थित	७ (हरेक वडामा)	✓	✓	✓	✓		७,०००,०००	संघिय/ प्रदेश सरकार
		७	जिल्लास्तरको रंगशाला निर्माण	नभएको	निर्माण गर्ने (१)			✓	✓	✓	५००,०००,०००	संघिय/ प्रदेश सरकार/निजि क्षेत्र

५.७ सामाजिक क्षेत्र प्रक्षेपित लगानी

यस आवधिक बिकास योजनामा सामाजिक क्षेत्रमा उल्लेख गरिएका सम्पुर्ण योजना तथा कार्यक्रमहरु पुरा गर्न करिब २ अर्ब २३ करोड ५ लाख ६५ हजार रुपैया आवश्यक पर्ने देखिन्छ । सामाजिक क्षेत्र सम्बद्ध कार्यहरूमा निजी क्षेत्र, गैरसरकारी क्षेत्र र समुदायको लगानी एवं सहभागिता रहने अपेक्षा गरिएको छ ।

६) पूर्वाधार क्षेत्र

६ पूर्वाधार क्षेत्र

६.१ विषय प्रवेश

गाउँपालिकाको आर्थिक सामाजिक विकासमा पूर्वाधार विकास अपरिहार्य हुन्छ । नेपालको संविधान र स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले स्थानीय तहमा सिर्जना गरिने स्थानीय भौतिक तथा सामाजिक पूर्वाधार जस्तै- स्थानीय सडक, ग्रामीण सडक, कृषि सडक र ती सडकमा पर्ने पुल, पुलेसा तथा झोलुंगे पुल, खानेपानी, सिंचाइ, वैकल्पिक ऊर्जा, १०० मे.वा. सम्मका लघु तथा साना जलविद्युत्, विद्यालय, स्वास्थ्य चौकी, केन्द्र, अस्पताल तथा सामुदायिक भवन, कार्यालय भवन र आवास तथा बस्ती विकास, हाटबजार जस्ता पूर्वाधारको निर्माणको कार्य जिम्मेवारीसमेत प्रदान गरेको छ । यसले गाउँपालिकाको समग्र विकासलाई गतिशील बनाउनका साथै आर्थिक सामाजिक अवसरहरूलाई रूपान्तरण गर्दै समृद्धि हांसिल गर्न सहयोग पुऱ्याउँछ ।

भौतिक पूर्वाधारको सुविधा जस्तैः सडक, ढल, विधुत, सञ्चार, खानेपानी, सडक यातायात आदिको विकास एवं विस्तार बिना आर्थिक एवं सामाजिक लगायत अन्य कुनैपनि क्षेत्रको विकास कठिन मात्र होइन प्राय असम्भव नै हुन्छ । तसर्थ, उपलब्ध सिमित साधन तथा स्रोतहरूको लगानी अन्य क्षेत्रमा जस्तै आधारभूत पूर्वाधार सेवा तथा सुविधाको निर्माण एवं विस्तारमा पनि खर्च गर्दै जाने संस्कृतिको विकास हुनु अत्यावश्यक छ । तुलनात्मक हिसावले अन्य क्षेत्रहरूमा हुने लगानी भन्दा सडक, ढल, विद्युत, खानेपानी आदिमा हुने लगानीको राशि गाउँपालिकाहरूको आय श्रोतले धान्न नसक्ने स्थिति भएको हुँदा यसको लागि केन्द्रीय निकाय वा दातृ निकायहरूसँग लगानीको लागि गुहार्नु स्वाभाविक छ । धेरै गाउँपालिकाहरूमा आर्थिक विकासको गति ढिला हुनुमा धेरै हदसम्म पूर्वाधार सेवा सुविधा जिम्मेवार रहेको छ भन्नुमा अत्युक्ति नहोला । यस गाउँपालिकाको भौतिक पूर्वाधार विकास योजना अन्तरगत प्रस्तावित योजनाहरू तर्कपद्ध पद्दतिमा तल विवेचना गरिएको छ ।

६.२ बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माण

६.२.१ पृष्ठभूमि

स्थानीय सरकारको रूपमा रहेको गाउँपालिकालाई शिक्षा, स्वास्थ्य जस्ता आवश्यक सेवा प्रवाहका साथै सामुदायिक कार्यका निमित्तसमेत आधारभूत भवन तथा पूर्वाधार आवश्यक हुन्छ । यसैगरी गाउँपालिका क्षेत्रको आधारभूत पूर्वाधारका अन्य क्षेत्रमा पार्क तथा मनोरञ्जन स्थल, पर्यटन पूर्वाधार, खेलकुद मैदान, सामुदायिक भवनलगायतका अन्य पूर्वाधारहरूसमेत आवश्यक पर्दछन् ।

गाउँपालिकाको भौतिक विकास त्यस गाउँपालिकामा विद्यमान तथा भविष्यमा विस्तार हुने पूर्वाधारको सुविधाले निर्धारण गर्ने गर्दछ । गाउँपालिका विकास आवधिक योजनाले परिकल्पना गरेको पूर्वाधार विकासको स्वरूपलाई मूर्तरूप दिन गाउँपालिकाका बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माणको विस्तार एवम् स्तारोन्नती, मर्मत सम्भार र सुधार गर्दै जानु नितान्त आवश्यक हुन्छ । यसले आर्थिक क्रियाकलापलाई वृद्धि गर्नका साथै कृषि, उद्योग, पर्यटन, व्यापार, व्यवसाय, जलविद्युत्, शिक्षा, स्वास्थ्य जस्ता आधारभूत सेवा सुविधामा नागरिकको पहुँच बढाउनका साथै सेवा प्रवाह गर्नसमेत सहयोग पुऱ्याउँदछ ।

६.२.२ **सोच**

वैज्ञानिक बस्ती बिकासका मार्फत आर्थिक सामाजिक एकीकरण र आर्थिक समृद्धि ।

६.२.३ **उद्देश्य**

उद्देश्य १) गाउँपालिकामा वैज्ञानिक बस्ती बिकास गरि अव्यवस्थित बजारिकरण नियन्त्रण गर्ने ।

६.२.४ **रणनीति**

क्र सं	**रणनीति**
१.१	भवन मापदण्ड ऐन र भवन संहिता लागु गर्ने
१.२	सार्वजनिक भवन पुर्वाधार विकास गर्ने
१.३	प्रविधिको प्रोग गरी वस्ती विकासमा सहजिकरण गर्ने
१.४	जग्गा एकिकरण तथा विकास र एकिकृत वस्ती विकास कार्यक्रम ल्याइने

६.२.५ प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना (बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माण)

उद्देश्य नं	रणनीति नं	क्र. स.	कार्यक्रम तथा आयोजना	हालको अवस्था	लक्ष्य	समय सिमा					अनुमानित बजेट	सहयोगी निकाय
						आ.व. ०७९/८०	आ.व. ०८०/८१	आ.व. ०८१/८२	आ.व. ०८२/८३	आ.व. ०८३/८४		
१	१.१	१	भवन निर्माण आचार संहिता लागु गर्ने	निर्माण भएको	अद्याबधिक गरी लागु गर्ने	✓					-	
		२	जोखिम संवेदनशील भूउपयोग क्षेत्रको नक्शाङ्कन तथा भूउपयोग गुरुयोजना निर्माण	नभएको	१	✓	✓				२,०००,०००	गै.स.स
	१.२	३	वडा कार्यालय भवनहरुको निर्माण वडा ४, ५, ६, ७	व्यबस्थित नभएको	नयाँ निर्माण	✓	✓	✓	✓	✓	२०,०००,०००	संघिय र प्रदेश सरकार
		४	वडा कार्यालय भवनहरुको स्तर उन्नति	व्यबस्थित नभएको खण्डमा	३			✓			१००,०००	संघिय र प्रदेश सरकार
		५	गाउपलिकाभित्र कार्यरत कर्मचारी तथा शिक्षकहरुको लागि आवासको निर्माण	नभएको	२		✓	✓	✓	✓	६,०००,०००	संघिय, प्रदेश सरकार, निजि क्षेत्र
		६	सामुदायिक भवनको निर्माण	केही	७			✓	✓	✓	३५,०००,०००	गै.स.स
		७	गाउपलिका स्तरिय बहुउदेश्यीय हलको निर्माण	नभएको	१	✓	✓	✓	✓	✓	१०,०००,०००	गै.स.स
	१.३	८	जियोस्पासियल मेट्रिक प्रणालीमा आधारित घर नम्बर	नभएको	१	✓	✓	✓	✓	✓	१,०००,०००	गै.स.स
	१.४	९	जग्गा एकीकरण तथा वस्ती विकास गुरुयोजना निर्माण	नभएको	१	✓	✓	✓	✓	✓	२,०००,०००	गै.स.स

६.३ सडक, पुल तथा यातायात पूर्वाधार

६.३.१ पृष्ठभूमि

गाउँपालिकाको भौतिक विकास धेरै हदसम्म त्यस गाउँपालिकामा विद्यमान तथा भविष्यमा विस्तार हुने यातायात पूर्वाधारको सुविधाले निर्धारण गर्ने गर्दछ । गाउँपालिका विकास आवधिक योजनाले परिकल्पना गरेको पूर्वाधार विकासको स्वरूपलाई मूर्तरूप दिन गाउँपालिका सडकहरूको निर्माण, विस्तार एवम् स्तारोन्नती, मर्मत सम्भार र सुधार गर्दै जानु नितान्त आवश्यक हुन्छ । यसले आर्थिक क्रियाकलापलाई वृद्धि गर्नका साथै कृषि, उद्योग, पर्यटन, व्यापार, व्यवसाय, जलविद्युत्, शिक्षा, स्वास्थ्य जस्ता आधारभूत सेवा सुविधामा नागरिकको पहुँच बढाउनका साथै सेवा प्रवाह गर्नसमेत सहयोग पुऱ्याउँदछ ।

६.३.२ समस्या तथा चुनौती

- अधिकांश सडकहरु धुले अवस्थामा रहेका
- सडकहरुमा ढल तथा नालीको उचित प्रवन्ध नभएको
- सार्वजनिक यातायात भरपर्दो र सर्वसुलभ नभएको
- पुर्वाधार बिकासका निमित्त ठुलो धनराशी खर्च गर्नु पर्ने
- सडक पुर्वाधार बिकासका लागि सहज भौगोलिक बनोट नरहेको
- खोला तथा नदीहरु रहेकाले धेरै संख्यामा पुल पुलेसा निर्माण गर्नुपर्ने
- पहिरोका कारण भौतिक पुर्वाधारमा ठुलो क्षति पुग्ने
- युवा जनशक्ति पलायन हुँदा पुर्वाधार बिकासमा ठुलो असर पर्ने
- बस्तिहरु छरीएर रहेकाले सबै बस्तिहरुमा समान रुपमा पुर्वाधार बिकास गर्न कठिन हुने

६.३.३ संभावना तथा अवसर

- पुल पुलेसाहरु निर्माण भएका
- केही मात्रामा सडकहरु ग्राभेल भएका
- सार्वजनिक यातायात संचालनमा रहेको
- सडक संजालसंग जोडिएको हुँदा धेरै अवसरहरु सृजना गर्ने
- जिल्ला सदरमुकामसंग नजिक रहेको
- ठुला कलकारखाना स्थापना गर्न सकिने
- निर्माण सामाग्रीहरु सुपथ मुल्यमा उपलब्ध हुने

६.३.४ सोच

सडक यातायातको विकासमार्फत आर्थिक सामाजिक एकीकरण, र आर्थिक समृद्धि ।

६.३.५ उद्देश्य

उद्देश्य १) हरेक टोल वस्तीबाट वढीमा ३० मिनेट को दरीमा सडक सुविधा पुऱ्याउने । गाउँपालिकाका सडकको स्तरउन्नती गरी आन्तरीक आवागमन सहज बनाउने ।

६.३.६ रणनीति

क्र सं	रणनीति
१.१	गाउँपालिकाको आर्थिक र सामाजिक गतिविधिलाई सन्तुलित, समावेशी एवं गतिशील बनाउनका लागि सुदृढ सडक सन्जाल निर्माण गर्ने
१.२	गाउँपालिका भित्र बनेका सडकको नियमित मर्मत संभार गर्दै सुरछित यातायात प्रत्याभुत गर्ने
१.३	गाउँपालिका भित्रका पुल पुलेसालाई मर्मत संभार गरी आवस्यक नयाँ पुल कल्भर्ट निर्माण गर्ने
१.४	गाउँपालिका भित्र चल्ने सबैखाले यातायातका साधनको व्यवस्थापन गर्ने

६.३.७ प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना (यातायात पूर्वाधार)

उद्देश्य नं	रणनीति नं	क्र.स.	कार्यक्रम तथा आयोजना	हालको अवस्था	लक्ष्य	समय सिमा					अनुमानित बजेट	सहयोगी निकाय
						आ.व. ०७९/८०	आ.व. ०८०/८१	आ.व. ०८१/८२	आ.व. ०८२/८३	आ.व. ०८३/८४		
सडक सञ्जालीकरण												
१	१.१	१	गाउँपालिका कार्यालय र वडा कार्यालय जोड्ने सम्पुर्ण सडकहरु कालोपत्रे गर्ने	ग्राभेल र कच्ची सडक	३० कि मि कालोपत्रे	✓	✓				१८०,०००,०००	प्रदेश, संघीय सरकार
		२	मुख्य बस्ती जोड्ने सडक स्तरोन्नती	अधिकांस सडक धुले	५० कि मि ग्राभेल	✓	✓				२२५,०००,०००	प्रदेश, संघीय सरकार
		३	बस्ती जोड्ने नयाँ ट्राक निर्माण	——	४० किमि		✓	✓	✓		१६०,०००,०००	- -
		४	बस्ती जोड्ने सडकहरुको स्तरोन्नती	——	५० कि मि कालोपत्रे			✓	✓	✓	११०,०००,०००	- -
		५	छिमेकी नगरपालिका र गाउँपालिका जोड्ने सडक स्तरोन्नती	ग्राभेल र कच्ची सडक	२० कि मि कालोपत्रे		✓	✓	✓		८२,०००,०००	प्रदेश, संघीय सरकार
		६	थामकी देवीमा पैदलमार्गको निर्माण	नभएको	सहज मार्ग बनाउने		✓	✓			५०,०००	
	१.२	७	वायो इन्जिनियरिङ प्रविधीले सडक किनारको संरछण	- -	५० कि मि		✓	✓	✓		२५,०००,०००	प्रदेश, संघीय सरकार

उद्देश्य नं	रणनीति नं	क्र. स.	कार्यक्रम तथा आयोजना	हालको अवस्था	लक्ष्य	समय सिमा					अनुमानित बजेट	सहयोगी निकाय
						आ.व. ०७९/८०	आ.व. ०८०/८१	आ.व. ०८१/८२	आ.व. ०८२/८३	आ.व. ०८३/८४		
मोटरेवल तथा झोलुङ्गे पुल निर्माण तथा मर्मत												
१	१.३	१	**मोटरेवल पुल निर्माण**	३	३०		✓	✓	✓	✓	१,६६६,२८५,७१४	प्रदेश, संघीय सरकार
			दग्दी खोला पुल (वडा १)									
			सेते खोला पुल (वडा १)									
			खाङ्ग्रे खोला पुल (वडा १)									
			जारेकाटर पुल (वडा १)									
			रन्ताले खोला पुल (वडा १)									
			चिसापानी ईप्रका पुल (वडा २)									
			टारा खोला पुल (वडा २)									
			बर्खुम - धरादी पुल (वडा २)									
			फेदी खोला पुल - २ (वडा २)									
			बस्कर पुल (वडा ३)									
			बुम्दी - पिपलघाट पुल (वडा ३)									
			दग्दी खोला मो पुल (वडा ३)									
			भुङ्गाने पुल (वडा ३)									
			ढाड खोला पुल (वडा ३)									
			टारा खोला पुल (वडा ३)									
			गोरढुङ्गे पुल (वडा ४)									
			घैटे (खानी खोला) पुल (वडा ६)									
			विर्ताबगर (खानी खोला) पुल (वडा ६)									

उद्देश्य नं	रणनीति नं	क्र. स.	कार्यक्रम तथा आयोजना	हालको अवस्था	लक्ष्य	समय सिमा					अनुमानित बजेट	सहयोगी निकाय
						आ.व. ०७९/८०	आ.व. ०८०/८१	आ.व. ०८१/८२	आ.व. ०८२/८३	आ.व. ०८३/८४		
			सेरा (सेरा खोला) पुल (वडा ६)									
			दोभान पुल (वडा ७)									
			सुखौरा खोला पुल (वडा ७)									
			सेरा खोला पुल (वडा ७)									
			कालिमाटी पुल (वडा ७)									
			सियाले खोला पुल (वडा ७)									
			कुलुङ खोला, आम्बोटे (वडा ७)									
			धुन्दुर सुखौरा पुल (वडा ७)									
			अर्घेली - बगैँचा पुल (वडा ७)									
		२	**साबिकका मोटरेवल पुल मर्मत**	मर्मत नभएको	३	✓	✓	✓	✓	✓	१,५००,०००	प्रदेश, संघीय सरकार
			फेदी खोला पुल (वडा २)									
			चिसापानी पुल (वडा २)									
			फेदी खोला पुल (वडा ३)									
		३	**साबिकका कल्भर्ट मर्मत**	मर्मत नभएको	१५	✓	✓	✓	✓	✓	७,५००,०००	
		४	**नया कल्भर्ट निर्माण**		१०	✓	✓	✓	✓	✓	६,०००,०००	स्थानीय पूर्वाधार तथा कृषि सडक विकास विभाग

उद्देश्य नं	रणनीति नं	क्र. स.	कार्यक्रम तथा आयोजना	हालको अवस्था	लक्ष्य	समय सिमा आ.व. ०७९/८०	आ.व. ०८०/८१	आ.व. ०८१/८२	आ.व. ०८२/८३	आ.व. ०८३/८४	अनुमानित बजेट	सहयोगी निकाय
		५	**नया झोलुङ्गे पुल निर्माण**	५	१८		✓	✓	✓	✓	३२,५००,०००	स्थानीय पूर्वाधार तथा कृषि सडक विकास विभाग
			सुङ्गुरे खोला झो पुल (वडा १)									
			तारा - दुम्सेदी झो पुल (वडा २)									
			बुम्दी - बलाम्दी झो पुल (वडा २)									
			पिपलघाट झो पुल (वडा ३)									
			भुङ्गाने झो पुल (वडा ३)									
			टारा खोला झो पुल (वडा ३)									
			सिरौले - करङस्वारा झो पुल (वडा ४)									
			गाइखर्क - क्याक्मी झो पुल (वडा ५)									
			रातडाँडा - हेल्थपोस्ट झो पुल (वडा ६)									
			क्याक्मी स्वास्थ्य चौकी - वडा न ५ झो पुल (वडा ६)									
			चानसिङ - कुलुङ खोला झो पुल (वडा ७)									
			सियाले खोला झो पुल (वडा ७)									
			कुर्लुङ खोला, गौडे खोला झो पुल (वडा ७)									
		६	**साबिकका झोलुङ्गे पुल मर्मत**	मर्मत नभएको	५	✓	✓	✓	✓	✓	१,५००,०००	प्रदेश, संघीय सरकार
			दग्दी खोला झो पुल (वडा १)									
			ढकालटारी झो पुल (वडा ७)									

उद्देश्य नं	रणनीति नं	क. स.	कार्यक्रम तथा आयोजना	हालको अवस्था	लक्ष्य	समय सिमा					अनुमानित बजेट	सहयोगी निकाय
						आ.व. ०७९/८०	आ.व. ०८०/८१	आ.व. ०८१/८२	आ.व. ०८२/८३	आ.व. ०८३/८४		
			अल्को सिमल झो पुल (वडा ७)									
			दोभान सिमल झो पुल (वडा ७)									
			कुर्लुङ खोला झो पुल (वडा ७)									
सार्वजनिक यातायात सम्बन्धी												
१	१.४	१	गाउँपालिका केन्द्रमा बसपार्क निर्माण	नभएको	१	✓	✓	✓			१०,०००,०००	प्रदेश, संघीय सरकार
		२	बस स्टप निर्माण (सेढ सहित)	नभएको	१४		✓	✓	✓	✓	७,०००,०००	प्रदेश, संघीय सरकार
		३	गा पा स्तरिय हेलिप्याड निर्माण	नभएको	१		✓	✓	✓		२,५००,०००	प्रदेश, संघीय सरकार

६.४ जलश्रोत, विद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जा

६.४.१ पृष्ठभूमिः

गाउँपालिकाको आधुनिकीकरण तथा पूर्वाधार विकास तथा उद्यम व्यवसायको विस्तारमा ऊर्जाको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ। यसमा ऊर्जाका सम्भाव्य विभिन्न स्रोतहरू जस्तै- बायोग्यास, सौर्य ऊर्जा, लघु जलविद्युत् तथा राष्ट्रिय ग्रिड प्रणाली रहेका छन्। गाउँपालिकामा विद्युत्/ऊर्जाको आपूर्तिद्वारा उद्योग व्यापार, व्यवसाय प्रवर्द्धनका साथै दैनिक जनजीबनलाई सहज बनाउन सहयोग पुग्दछ। ऊर्जाको सहज उपलब्धता र प्रयोगले दाउरा र ग्यासको बचत हुन गई वातावरणीय योगदान पुऱ्याउनका साथै आयात प्रतिस्थापन गर्नसमेत मद्दत पुग्ने हुन्छ।

६.४.२ समस्या तथा चुनौती

- हाल गाउँपालिकामा जडान गरिएको बिद्धुत प्रसारण लाइन भरपर्दो नभएको

६.४.३ संभावना तथा अवसर

- सम्पुर्ण वडाहरुमा बिद्धुत सेवा पुगेको
- ऊर्जाको सहज उपलब्धता र प्रयोगले दाउरा र ग्यासको बचत हुन गई वातावरणीय योगदान पुग्ने

६.४.४ सोच

उर्जा क्षेत्रकोको तीव्र विकासमार्फत गाउँपालिकाको दिगो विकास र समृद्धि।

६.४.५ उद्देश्य

उद्देश्य १) ऊर्जा सुरक्षासहितको विकासबाट विद्युत्मा आत्मनिर्भरता हासिल गरी आर्थिक तथा सामाजिक समुन्नतिमा योगदान पुऱ्याउने।

६.४.६ रणनीतिः

क्र सं	रणनीति
१.१	हरेक वस्तीमा राष्ट्रिय प्रशारण लाइनको व्यवस्था गर्दै बिद्युत सेवा भरपर्दो बनाउने
१.२	निकरनिय एवं वैकल्पिक उर्जा प्रविधिको विस्तार र प्रवर्धन गरी पहुँच र उपयोग वृध्दि गर्ने

६.४.७ प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना (जलश्रोत, विद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जा):

उद्देश्य नं	रणनीति नं	क्र. स.	कार्यक्रम तथा आयोजना	हालको अवस्था	लक्ष्य	समय सिमा					अनुमानित बजेट	सहयोगी निकाय
						आ.व. ०७९/८०	आ.व. ०८०/८१	आ.व. ०८१/८२	आ.व. ०८२/८३	आ.व. ०८३/८४		
१	१.१	१	बिधुत सेवा नपुगेको ठाउँमा सेवा प्रबाह	सबै ठाउँमा पुग्न नसकेको	१०० प्रतिशत	✓	✓				-	नेपाल बिधुत प्राधिकरण
		२	बिधुत सेवा स्तरोन्नती गर्न High Tension लाईन ग्रिडको स्तरोन्नती	सबै ठाउँमा पुग्न नसकेको	१०० प्रतिशत	✓	✓				-	नेपाल बिधुत प्राधिकरण
		३	पुतपुते microhydro को स्तरोन्नति	जिर्ण अवस्थामा	उत्पादन वृद्धि	✓	✓				१,०००,०००	
	१.२	४	घरायसी प्रयोजनका लागि सोलार प्यानल राख्न चाहनेको लागि अनुदान कार्यक्रम	केही	२० प्रतिशत घरधुरी	✓	✓	✓	✓	✓	५,०००,०००	संघिय/ प्रदेश सरकार
		५	बायो ग्यास उत्पादनका लागि अनुदान	केही	१० प्रतिशत घरधूरी	✓	✓	✓	✓	✓	५,०००,०००	संघिय/ प्रदेश सरकार
		६	काठका विधुतीय पोल विस्थापित गरि फलामको पोलको प्रबन्ध	अधिकांस काठका पोल	५००	✓	✓	✓	✓	✓	४,०००,०००	संघिय/ प्रदेश सरकार

६.५ सूचना, सञ्चार तथा प्रविधि

६.५.१ पृष्ठभूमिः

गाउँपालिकाको आधुनिकीकरण तथा पूर्वाधार विकास तथा उद्यम व्यवसायको विस्तारमा सूचना, सञ्चार तथा प्रविधिको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ । गाउँपालिकामा सूचना, सञ्चार तथा प्रविधिद्वारा उद्योग व्यापार, व्यवसाय प्रवर्द्धनका साथै दैनिक जनजीबनलाई सहज बनाउन सहयोग पुग्दछ । एक्काईशौँ शताव्दीमा प्रविधिको प्रयोगले शुस्त र मुस्कील कार्य पनि सहजै सम्पन्न गर्नसक्ने मार्गप्रशस्त गर्दछ ।

६.५.२ सोच

सूचना, सञ्चार तथा प्रविधि क्षेत्रकोको तीव्र विकासमार्फत गाउँपालिकाको दिगो विकास र समृद्धि ।

६.५.३ उद्देश्य

उद्देश्य १) नविन सुचना तथा प्रविधिको प्रयोगले आर्थिक तथा सामाजिक समुन्नतिमा योगदान पुऱ्याउने ।

६.५.४ रणनीतिः

क्र सं	रणनीति
१.१	सबै सरकारी निकायमा इन्टर्नेट सेवा पुर्याउने
१.२	वाईफाई, फाईवर नेट र स्याटेलाइट ईन्टर्नेटको पहुँच बढाउने
१.३	सुचना प्रविधिको प्रयोगले व्यापार व्यावसायमा सुधार ल्याउने

६.५.५ प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना (सूचना, सञ्चार तथा प्रविधि) :

उद्देश्य नं	रणनीति नं	क्र. स.	कार्यक्रम तथा आयोजना	हालको अवस्था	लक्ष्य	समय सिमा					अनुमानित बजेट	सहयोगी निकाय
						आ.व. ०७९/८०	आ.व. ०८०/८१	आ.व. ०८१/८२	आ.व. ०८२/८३	आ.व. ०८३/८४		
१	१.१	१	मोबाइल नेटवर्क कमजोर भएको ठाउँलाई लक्षित गरि टावरको प्रबन्ध गर्न मोबाइल सेवा प्रदायक कम्पनीसँग सहकार्य	७५ प्रतिशत कभरेज	१०० प्रतिशत कभरेज	✓	✓				-	नेपाल टेलिकम/एनसेल
		२	सार्वजनिक भवनहरुमा इन्टरनेट सेवाको प्रबन्ध	केही	सबै सार्वजनिक भवनहरु	✓	✓				१,३६५,०००	
	१.२	३	हरेक वडा केन्द्रमा फ्री वाई. फाई. जोनको ब्यबस्था	नभएको	७		✓	✓	✓		३५०,०००	गै.स.स
	१.३	४	स्थानिय पत्रिका संचालनमा सहयोग	- -	२		✓	✓	✓		२,०००,०००	नेपाल पत्रकार महासंघ
		५	स्थानिय टेलिभिजन संचालनमा सहयोग	- -	१	✓	✓	✓			२,०००,०००	नेपाल पत्रकार महासंघ
		६	स्थानिय एफ.एम संचालनमा सहयोग	- -	२		✓	✓	✓	✓	२,०००,०००	नेपाल पत्रकार महासंघ
		७	सार्वनजिक कार्यालयको सेवा प्रवाहमा प्रविधिको प्रयोग गर्न सम्पुर्ण कर्मचारीलाई सुचना प्रविधि मैत्री तालिम सञ्चालन	केही	बार्षिक १ कार्यक्रम	✓	✓	✓	✓	✓	६००,०००	निजि क्षेत्र

६.६ पूर्वाधार क्षेत्रमा प्रक्षेपित लगानी

यस आवधिक बिकास योजनामा पूर्वाधार क्षेत्रमा उल्लेख गरिएका सम्पुर्ण योजना तथा कार्यक्रमहरु पुरा गर्न करिब २ अर्ब ७२ करोड ६२ लाख ५१ हजार रुपैया आवश्यक पर्ने देखिन्छ । पूर्वाधार क्षेत्र सम्बद्ध कार्यहरूमा निजी क्षेत्र, गैरसरकारी क्षेत्र र समुदायको लगानी एवं सहभागिता रहने अपेक्षा गरिएको छ ।

७) वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्र

७ वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्र

७.१ विषय प्रवेश

वर्तमानमा वन, वातावरण, जलवायु अनुकूलनले दिगो विकासको लक्ष्य प्राप्तिका महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेको छ । नेपालको संविधानले प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ तथा स्वच्छ वातावरणमा बाँच्न पाउने अधिकारको सुनिश्चित गर्दै मौलिक हकको व्यवस्था गरेको छ । सम्पूर्ण क्षेत्रको कम्तीमा पनि ४० प्रतिशत वन भूभागले ओगटेको क्षेत्र हुने नीति रहेको र वनबाटै काठ, दाउरा, घाँसपात, गैरकाष्ठ वन पैदावारको आपूर्ति हुने हुनाले यस क्षेत्रबाट कृषि, पशुपालन, पर्यटन सुविधा पुग्ने हुनाले यसको प्रवर्द्धन र भूक्षय रोकथाम गर्न यसले महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्दछ ।

७.२ वन तथा जैविक विविधता

७.२.१ पृष्ठभूमि

दिगो विकासमा वन तथा जैविक विविधता क्षेत्रको महत्वपूर्ण योगदान रहन्छ । यस क्षेत्रको रोजगारीको सिर्जना, आय वृद्धि, स्थानीय समुदायको आधारभूत आवश्यकता जस्तै- काठ, दाउरा, घाँसपात, गैरकाष्ठ वन पैदावारहरूको आपूर्तिका साथै कृषि, पशुपालन, पर्यटन र सिंचाइमा समेत वन क्षेत्रको उल्लेखनीय भूमिका रहेको छ । जनसहभागितामूलक वन व्यवस्थापनका माध्यमबाट स्थानीय आर्थिक-सामाजिक विकास तथा स्थानीय नेतृत्व विकासमा पनि वन क्षेत्रको प्रत्यक्ष योगदान रहेको छ ।

७.२.२ समस्या तथा चुनौती

- आगलागि नियन्त्रणका लागि दमकलको व्यवस्था नभएको
- सर्पदंश र शितलहरका करण वर्षेनी धेरैको ज्यान जाने गरेको
- खडेरीका कारण कृषि उत्पादन न्युन रहेको
- गाऊँपालिका आफैले पुर्ण रुपमा पहिरो नियन्त्रण गर्न नसक्ने
- व्यवस्थित ढंगमा वन बिकास गर्नका लागि जग्गा जमिन छुट्याउनु पर्ने
- हावाहुरि र असिनापानीमा कारण बाली तथा भौतिक पुर्वाधार विनाश हुने हुँदा उपयुक्त मौसम पुर्वानुमानको व्यवस्था हुनुपर्ने

७.२.३ संभावना तथा अवसर

- वातावरण प्रदुषित नरहेको
- प्रसस्त वनहरु भएको
- गाउँपालिकामा प्रसस्त मात्रामा चरन क्षेत्रहरु रहेका
- खुला क्षेत्रमा वृक्षरोपण गरी हरीत गाऊँपालिका निर्माण गर्न सकिने

७.२.४ सोच

स्वच्छ एवम् स्वस्थ वातावरणमार्फत दिगो विकास ।

७.२.५ उद्देश्यः

उद्देश्य १) वन तथा जैविक विविधता र प्राकृतिक स्रोत (खानी तथा खनिज पदार्थसमेत) को वैज्ञानिक व्यवस्थापन गर्दै वातावरणमैत्री व्यवस्थापन, संरक्षण तथा उपयोग गर्नु ।

७.२.६ रणनीतिः

क्र सं	रणनीति
१.१	सामुदायिक वन उपभोक्ताहरुको क्षमता अभिवृध्दि गरी वनको संरक्षण तथा दिगो व्यवस्थापन गर्ने
१.२	सामुदायिक वन उपभोक्ताहरुसँग सहकार्य गरेर नर्सरी स्थापना गर्ने
१.३	वन व्यवस्थापन तालिमहरुको व्यवस्था मिलाउने
१.४	लाभ लिन सकिने वनको विकास गर्ने

७.२.७ प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना (वन तथा जैविक विविधता)

उद्देश्य नं	रणनीति नं	क्र. स.	कार्यक्रम तथा आयोजना	हालको अवस्था	लक्ष्य	समय सिमा					अनुमानित बजेट	सहयोगी निकाय
						आ.व. ०७९/८०	आ.व. ०८०/८१	आ.व. ०८१/८२	आ.व. ०८२/८३	आ.व. ०८३/८४		
१	१.१	१	वृक्षारोपण कार्यक्रम	भइरहेको	बार्षिक ४ कार्यक्रम	✓	✓	✓	✓	✓	१,०००,०००	गै.स.स
	१.२	२	जडिबुटी बिरुवा उत्पादन तथा वितरण	नभएको	५०००		✓	✓	✓	✓	१,०००,०००	वन कार्यालय/ सावउस
		३	रुख बिरुवाको बेर्ना उत्पादन तथा वितरण	नभएको	५०००	✓	✓	✓	✓	✓	१,०००,०००	वन कार्यालय/ सावउस
		४	घाँस बिरुवा उत्पादन तथा वितरण	नभएको	५०००		✓	✓	✓		१,५००,०००	वन कार्यालय/ सावउस
	१.३	५	वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन तालीम	नभएको	हरेक वर्ष १ कार्यक्रम		✓	✓	✓	✓	१००,०००	वन कार्यालय/ सावउमसं
	१.४	६	फलफूल वनको विकास	नभएको	हरेक वडामा १		✓	✓			७००,०००	वन कार्यालय/ सावउस
		७	खाली रहेका बाझोँ जमीनमा निजी वनको विकास तथा वन सम्बन्धी तालिम (वृक्षारोपण अनुदान)	नभएको	बार्षिक २ कार्यक्रम			✓	✓	✓	१,०००,०००	वन कार्यालय/ सावउस

७.२.८ अपेक्षित उपलब्धि

- दिगो विकासको लक्ष्य हासिल गर्न वातावरण संरक्षण गराउनु ।
- बढ्दो सहरीकरणबाट उत्सर्जित प्रदुषण न्यूनीकरण गराउनु ।
- हरित विकासको अवधारणाअनुरूप मानवीय क्रियाकलाप र विकास प्रक्रियालाई जलवायु परिवर्तन अनुकूलित गराउनु ।

७.३ भूसंरक्षण, जलाधार व्यवस्थापन, वातावरण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन

७.३.१ पृष्ठभूमि

दिगो विकासमा भूसंरक्षण तथा वातावरण व्यवस्थापन क्षेत्रको महत्वपूर्ण योगदान रहन्छ । जनसहभागितामूलक भूसंरक्षण, जलाधार व्यवस्थापन, वातावरण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापनका माध्यमबाट स्थानीय आर्थिक-सामाजिक विकास तथा स्थानीय नेतृत्व विकासमा पनि वन क्षेत्रको प्रत्यक्ष योगदान रहेको छ ।

७.३.२ समस्या तथा चुनौती

- पहिरो तथा आगोलागीले केही क्षति हुने गरेको
- आगलागि नियन्त्रणका लागि दमकलको व्यवस्था नभएको
- खडेरीका कारण कृषि उत्पादन न्युन रहेको
- सरसफाईको कमिका कारण मुख्य वस्तीमा वातावरण प्रदुशित भएको
- सडक छेउमा अनियन्त्रित बजारको बिस्तार हुने
- गाऊँपालिका आफैले पुर्ण रुपमा पहिरो नियन्त्रण गर्न नसक्ने
- व्यवस्थित ढंगमा वन बिकास गर्नका लागि जग्गा जमिन छुट्याउनु पर्ने

७.३.३ संभावना तथा अवसर

- खुला क्षेत्रहरु प्रसस्त रहेको
- वातावरण प्रदुषित नरहेको
- प्रसस्त वनहरु भएको
- गाउँपालिकामा प्रसस्त मात्रामा चरन क्षेत्रहरु रहेका
- बजारिकरण नभइसकेको क्षेत्रमा योजनाबद्ध ढंगबाट बस्ति बिकास गर्न सकिने
- खुला क्षेत्रमा वृक्षरोपण गरी हरीत गाऊँपालिका निर्माण गर्न सकिने

७.३.४ सोच

स्वच्छ एवम् स्वस्थ वातावरणमार्फत दिगो विकास ।

७.३.५ उद्देश्यः

उद्देश्य १) भूसंरक्षण, जलाधार, वातावरण तथा फोहोरमैलाको वैज्ञानिक व्यवस्थापन गर्दै वातावरणमैत्री व्यवस्थापन, संरक्षण तथा उपयोग गर्नु ।

७.३.६ रणनीतिः

क्र सं	रणनीति, कार्यनीति
१.१	वातावरण व्यवस्थापन सम्बन्धि नीति निर्माण गर्ने
१.२	प्राङ्गगारिक मल उत्पादन प्रोत्शाहन गर्ने
१.३	सरसफाईमा ध्यान दिने
१.४	प्राकृतिक खनिज खानीको सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने
१.५	नदी किनारको संरछण गर्ने

७.३.७ प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना (भूसंरक्षण, जलाधार व्यवस्थापन, वातावरण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन)

उद्देश्य नं	रणनीति नं	क्र. स.	कार्यक्रम तथा आयोजना	हालको अवस्था	लक्ष्य	समय सिमा					अनुमानित बजेट	सहयोगी निकाय
						आ.व. ०७९/८०	आ.व. ०८०/८१	आ.व. ०८१/८२	आ.व. ०८२/८३	आ.व. ०८३/८४		
१	१.१	१	प्राकृतिक श्रोत साधनको प्रयोग तथा उत्खनन नीति निर्माण	नभएको	निर्माण गर्ने	✓					१००,०००	प्रदेश सरकार
		२	ढुङ्ग गिटि वालुवा उत्खखन तथा विक्रि वितरण नियमन	अपर्याप्त	नियमन समिति गठन	✓	✓	✓	✓	✓	५००,०००	- -
	१.२	३	प्राङ्गगारिक मल उत्पादन तालिम	नभएको	बार्षिक १ कार्यक्रम	✓	✓	✓	✓	✓	१,०००,०००	गै.स.स
	१.३	४	डस्टबिनको व्यवस्था	केही	सबै मुख्य बजार, चोक तथा सार्वजनिकस्थलहरुमा	✓	✓				२५०,०००	निजि क्षेत्र
		५	गाउँपालिका केन्द्र तथा अन्य बजार केन्द्रमा फोहोरको व्यबस्थापनका लगि डम्पिङ्ग साइटको व्यबस्था	नभएको	व्यबस्थित डम्पिङ्ग साइट निर्माण गर्ने		✓	✓	✓	✓	१०,०००,०००	संघिय र प्रदेश सरकार
	१.४	६	फलाम खानीको सम्भाव्यता अध्ययन	नभएको	शुरु गर्ने		✓	✓			१,०००,०००	निजि क्षेत्र

उद्देश्य नं	रणनीति नं	क्र. स.	कार्यक्रम तथा आयोजना	हालको अवस्था	लक्ष्य	समय सिमा					अनुमानित बजेट	सहयोगी निकाय
						आ.व. ०७९/८०	आ.व. ०८०/८१	आ.व. ०८१/८२	आ.व. ०८२/८३	आ.व. ०८३/८४		
		७	तामा खानीको सम्भाव्यता अध्ययन	नभएको	शुरु गर्ने		✓	✓			१,०००,०००	निजि क्षेत्र
		८	सिसा खानीको सम्भाव्यता अध्ययन	नभएको	शुरु गर्ने		✓	✓			१,०००,०००	निजि क्षेत्र
		९	ढुंगा खानीको बिकास	- -	शुरु गर्ने		✓	✓			७५०,०००	निजि क्षेत्र
	१.५	१०	नदीमा तारजाली तथा बायो इन्जिनियङ्ग प्रयोग गरी बाढी नियन्त्रण	केही	सबै नदीहरु	✓	✓	✓			१५,०००,०००	संघिय/ प्रदेश सरकार
		११	खोला नाला, नदी, ताल तलाउमा सरसफाई कार्यक्रम	अब्यबस्थित	ब्यबस्थित गर्ने		✓	✓	✓	✓	१,०००,०००	संघिय र प्रदेश सरकार
		१२	नाली तथा ढलको व्यवस्थापन	अब्यबस्थित	सबै मुख्य बस्तिहरु		✓	✓			१०,०००,०००	संघिय र प्रदेश सरकार

७.३.८ अपेक्षित उपलब्धि

- दिगो विकासको लक्ष्य हासिल गर्न वातावरण संरक्षण गराउनु ।
- बढ्दो सहरीकरणबाट उत्सर्जित प्रदुषण न्यूनीकरण गराउनु ।
- हरित विकासको अवधारणाअनुरूप मानवीय क्रियाकलाप र विकास प्रक्रियालाई जलवायु परिवर्तन अनुकूलित गराउनु ।

७.४ विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलता

७.४.१ पृष्ठभूमि:

नेपालको संविधानले प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ तथा स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने मौलिक हकको व्यवस्था गरेको छ । नेपालको संविधानले विपद् व्यवस्थापनलाई उच्च प्राथमिकतामा राखी तीनवटै तहका सरकारका लागि विपद व्यवस्थापनको कार्य जिम्मेवारी तोकेको छ । यसका साथै स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले पनि विपद् व्यवस्थापनसम्बन्धी स्थानीयस्तरमा योजना एवं कार्यक्रमहरु तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्ने जिम्मेवारी स्थानीय सरकारलाई तोकेको छ ।

विपद् व्यवस्थापनलाई योजनाबद्ध रूपमा आ-आफ्नो क्षेत्रमा आवश्यकताअनुसार परिचालन गर्न पूर्वतयारी आवश्यक हुन्छ । यसरी पूर्वतयारी गरिँदा पूर्व अनुमानसमेत गरी आवश्यक जनशक्ति, सामग्री, उपकरण, कोषको व्यवस्था र जोखिमयुक्त स्थानको पहिचानका साथै जोखिम न्यूनीकरणका मापदण्डको गम्भीरपूर्वक परिपालना गर्नुपर्छ । विपद् व्यवस्थापन कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि नियमित स्रोत व्यवस्थापन गर्न एक विपद् व्यवस्थापन कोषको स्थापना गर्न सकिन्छ । उक्त कोषमा नियमित एवं अन्य स्रोतबाट समेत रकम जम्मा गर्ने र स्वीकृत कार्यविधिका आधारमा सो कोषको परिचालनमार्फत विपद् व्यवस्थापन कार्य सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गरिनु उपयुक्त हुन्छ । साथै विपद्पश्चात् बसोबास गराउन सकिने स्थानको पहिचानसमेत गराई राख्नुपर्ने हुन्छ । यस्तो विपद्को बेला विभिन्न संस्थाहरूबीच समन्वयका लागि सबै तहमा उचित संस्थागत व्यवस्थासमेत गरिनुपर्ने जरुरी हुन आउँछ । स्थानीय सरकारहरूले अन्तरस्थानीय तहबीच समेत समन्वय गरी आ-आफ्नो क्षेत्रमा कार्यक्रम र बजेटको व्यवस्था कार्यान्वयन गर्नुपर्ने हुन्छ ।

७.४.२ समस्या तथा चुनौती

- वडामा विपद् व्यचस्थापन समिति गठन नभएको
- वडा कार्यालयहरुमा उद्दार सामाग्रीहरु नभएको
- पहिरो तथा आगोलागीले केही धनको क्षति हुने गरेको
- आगलागि नियन्त्रणका लागि दमकलको व्यवस्था नभएको
- सर्पदंश र शितलहरका करण वर्षेनी धेरैको ज्यान जाने गरेको
- खडेरीका कारण कृषि उत्पादन न्युन रहेको
- न्युन स्तरका सडकका कारण उद्धार तथा राहत बितरणमा कठिनाइ उत्पन्न हुने
- उद्दार तथा राहत बितरणका लागि आवश्यक जनशक्तिको अभाव
- दमकलको व्यवस्थाका लागि ठुलो धनराशी खर्च हुने
- गाऊँपालिका आफैले पुर्ण रुपमा पहिरो नियन्त्रण गर्न नसक्ने

- व्यवस्थित ढंगमा वन बिकास गर्नका लागि जग्गा जमिन छुट्याउनु पर्ने
- हावाहुरि र असिनापानीमा कारण बाली तथा भौतिक पुर्वाधार विनाश हुने हुँदा उपयुक्त मौसम पुर्वानुमानको व्यवस्था हुनुपर्ने

७.४.३ संभावना तथा अवसर

- खुला क्षेत्रहरु प्रसस्त रहेको
- वातावरण प्रदुषित नरहेको
- राहत तथा उद्दारका लागि सडक संजाल पुगिसकेको
- नेपाल प्रहरी, शसस्त्र प्रहरी तथा नेपाली सेनाको उपस्थितीले विपद व्यवस्थापन सहज हुन गएको
- बिभिन्न गैर सरकारी संस्थाहरुले बिपत् ब्यबस्थापनमा सहयोग गरिरहेको
- खुला क्षेत्रमा वृक्षरोपण गरी हरीत गाऊँपालिका निर्माण गर्न सकिने
- संचारको सहज उपलब्धताको कारण राहत तथा उद्दारको कार्य सहज हुने

७.४.४ सोच

सबै प्रकारका विपद्हरूको प्रभावकारी व्यवस्थापनबाट विपद् उत्थानशील स्थानिय सरकारको रूपमा गाउँपालिकालाई विकास गर्ने ।

७.४.५ उद्देश्यः

उद्देश्य १) गाउँपालिका भित्र प्राकृतिक प्रकोपको जोखिम न्युनिकरण गर्नु र विपद् व्यवस्थापन गर्नु ।

७.४.६ रणनीति

क्र सं	रणनीति, कार्यनीति
१.१	विपद उत्थानमैत्री शासन पध्दतिको लागि आवश्यक नीति निर्माण गर्ने
१.२	दैबी प्रकोप उद्दार तालिम दिने
१.३	विपद व्यवस्थापनका लागि इन्जिनियरिङ अध्ययन गर्ने
१.४	विपद व्यवस्थापनका लागि सार्वजनिक भवनमा पुर्व तयारी गर्ने

७.४.७ प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना (विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलता)

उद्देश्य नं	रणनीति नं	क्र. स.	कार्यक्रम तथा आयोजना	हालको अवस्था	लक्ष्य	समय सिमा					अनुमानित बजेट	सहयोगी निकाय
						आ.व. ०७९/८०	आ.व. ०८०/८१	आ.व. ०८१/८२	आ.व. ०८२/८३	आ.व. ०८३/८४		
१	१.१	१	प्राकृतिक प्रकोप न्यूनीकरण, उद्धार तथा राहत वितरण समितिको ब्यबस्था	नभएको	पालिका र वडा स्तरिय	✓					-	संघिय/ प्रदेश सरकार/गै.स.स
		२	प्राकृतिक प्रकोप न्यूनीकरण, तथा उद्दार कोषमा रकम जम्मा	नभएको	रु १ करोडको कोष	✓	✓	✓	✓	✓	१०,०००,०००	संघिय/ प्रदेश सरकार
	१.२	३	युवाहरुलाई दैबी प्रकोप उद्दार तालिम	नभएको	बार्षिक २ कार्यक्रम	✓	✓	✓	✓	✓	५००,०००	नेपाल प्रहरी/ सशस्त्र प्रहरी/नेपाली सेना
		४	गाउँपालिका भित्र काम गर्ने निर्माण ब्यबसायीलाइ प्रकोप न्यूनीकरण तालिम	नभएको	बार्षिक २ कार्यक्रम	✓	✓	✓	✓	✓	१,५००,०००	सशस्त्र प्रहरी/नेपाली सेना
		५	प्रकोप जनचेतना कार्यक्रम	नभएको	बार्षिक ७ कार्यक्रम	✓	✓	✓	✓	✓	१,७५०,०००	गै.स.स
		६	पहिरो नियन्त्रणका लागि जनसक्ति तालिम	केहि	नियमित वर्षमा १ कार्यक्रम	✓	✓	✓	✓	✓	१५०,०००	संघिय/ प्रदेश सरकार
	१.३	७	पहिरो नियन्त्रणका लागि विभिन्न इन्जिनियरिङ अध्ययन	केहि	व्यवस्थित ढङ्गले	✓	✓	✓			३,०००,०००	प्रदेश सरकार

उद्देश्य नं	रणनीति नं	क्र. स.	कार्यक्रम तथा आयोजना	हालको अवस्था	लक्ष्य	समय सिमा					अनुमानित बजेट	सहयोगी निकाय
						आ.व. ०७९/८०	आ.व. ०८०/८१	आ.व. ०८१/८२	आ.व. ०८२/८३	आ.व. ०८३/८४		
		८	वडा १ को वडा भवन परिसरमा पहिरो नियन्त्रणका लागि slope protection र Retaining wall बनाई जमिन सम्याउने	नभएको	Masonary wall बनाउने	✓	✓				२००,०००	संघिय/ प्रदेश सरकार
	१.४	९	प्राकृतिक प्रकोप न्यूनीकरण र राहत सामग्रीको प्रबन्ध (हरेक वडामा)	नभएको	७	✓	✓				७,०००,०००	संघिय/ प्रदेश सरकार/गै. स.स
		१०	सार्बजनिक भवनहरुमा आगलागी नियन्त्रणको उपकरण	केहि	सबै सार्वजनिक भवनहरु		✓	✓	✓		३०,०००,०००	संघिय/ प्रदेश सरकार/गै. स.स
		११	हरेक वडामा धर्मशालाको ब्यबस्था	नभएको	७			✓	✓	✓	३५,०००,०००	संघिय/ प्रदेश सरकार/गै. स.स

७.५ वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्रमा प्रक्षेपित लगानी

वातावरण क्षेत्रअन्तर्गत वन तथा भसूंरक्षण, जलाधार संरक्षण, वातावरण संरक्षण, जलवायु परिवर्तन, फोहरमैला व्यवस्थापन, जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण र विपद् व्यवस्थापन सम्बद्ध कार्यहरू समावेश गरिएका छन् । यस आवधिक बिकास योजनामा वातावरण संरक्षण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्रमा उल्लेख गरिएका सम्पुर्ण योजना तथा कार्यक्रमहरु पुरा गर्न करिब १३ करोड ७० लाख रुपैया आवश्यक पर्ने देखिन्छ । वातावरण सरक्षण तथा विपद् व्यवस्थापन सम्बद्ध कार्यहरूमा निजी क्षेत्र, गैरसरकारी क्षेत्र र समुदायको लगानी एवं सहभागिता रहने अपेक्षा गरिएको छ ।

८)संस्थागत विकास तथा सेवा प्रवाह

८ संस्थागत विकास तथा सुशासन क्षेत्र

८.१ संस्थागत विकास तथा सुशासन

८.१.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधान (२०७२) बमोजिम मुलुक संघीय संरचनामा प्रवेश गरी राज्यको पुन:संरचनापश्चात् जारी भएको स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले स्थानीय सरकारको रूपमा गाउँपालिकालाई समग्र विकासको नेतृत्व गर्ने जिम्मेवारी प्रदान गरेको छ। गाउँपालिकाले विकास आयोजनाको तर्जुमा कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्यांकन गर्नुका साथै नागरिक मैत्री सेवा प्रवाह, सेवा प्रवाहमा प्रविधिको उपयोग, चुस्त संगठन संरचनाको विकास, प्रभावकारी संस्थागत संयन्त्रको स्थापना र विकास, पधाधिकारी एवं कर्मचारीको क्षमता विकासमार्फत अधिकारमा आधारित सेवा प्रवाहको प्रत्याभूति गर्नु वर्तमान स्थानीय सरकारको अवसर हो भने नवस्थापित संरचनका लागि यो कार्यभार पूरा गर्न कम चुनौतीपूर्ण छैन । यी कार्यहरू पूरा गर्न नातिजामूलक कार्य योजनाको तर्जुमाका साथै त्यसको प्रभावकारी कार्यान्वयनका माध्यमबाट मात्र पूरा गर्न सकिन्छ ।

संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपालको मूल संरचना संघ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहको हुने तथा राज्य शक्तिको प्रयोग तीनै तहले संविधान र कानुनबमोजिम गर्ने व्यवस्था गरेको छ। संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्रको आर्थिक अधिकारसम्बन्धी विषयमा कानुन बनाउने, वार्षिक बजेट बनाउने, निर्णय गर्ने, नीति तथा योजना तयार गर्ने र त्यसको कार्यान्वयन गर्ने व्यवस्थासमेत गरेको छ ।

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले गाउँपालिका तथा नगरपालिकाले आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्रको विषयमा स्थानीयस्तरको विकासको लागि आवधिक, वार्षिक, रणनीतिक र विषय क्षेत्रगत मध्यमकालीन तथा दीर्घकालीन योजना बनाई लागू गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ। स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले संघीय सरकारको स्वीकृतिमा विकास साझेदार तथा अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाको गाउँपालिकाको विकासका लागि स्रोत जुटाउन सक्ने व्यवस्था गर्नुका साथै गाउँपालिका क्षेत्रभित्र कार्यरत सबै संघीय, प्रादेशिक र स्थानीय तहमा कार्यरत सबै सरकारी कार्यालय, गैरसरकारी, सहकारी संस्था एवं निजी क्षेत्रसँग सहकार्य र अन्तरसम्बन्ध स्थापित गरी समन्वयात्मक रूपमा कार्य सञ्चालन र व्यवस्थापन गर्ने जिम्मेवारीसमेत दिएको छ । अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ ले सार्वजनिक खर्चको अनुमानित विवरण तयार गर्ने, मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गर्ने, आवश्यकताको प्रक्षेपण गर्ने, राजस्वको प्रक्षेपण तयार गर्ने र वित्तीय अनुशासन कायम गर्नुपर्ने व्यवस्थासमेत गरेको छ ।

संघीय सरकारले चालु योजनाले कानुनी शासनको मूल्य तथा मान्यता अनुरूप नागरिक संलग्नता, जवाफदेहिता, पारदर्शिता र भ्रष्टाचारमुक्त अवस्थाको सिर्जना र सञ्चालित विकास कार्य तथा प्रवाहित सेवाको प्रभावकारिता अभिवृद्धि गरी विकास कार्यलाई नतिजामुखी बनाउन जोड दिएको छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले सम्पादन गर्ने सम्पूर्ण गतिविधि तथा सेवालाई सरल, सुव्यस्थित, सेवाग्राहीमैत्री र जवाफदेही बनाई स्थानीय निकायलाई नागरिकप्रति उत्तरदायी बनाउनुपर्ने अपेक्षा गरेको छ ।

यस विषय क्षेत्रअन्तर्गत मानव संसाधन विकास, संस्थागत क्षमता विकास, राजस्व परिचालन, वित्तीय व्यवस्थापन, वित्तीय जोखिम न्यूनीकरण, सुशासन कायममा सार्वजनिक सुनुवाइ, सामाजिक परीक्षण, आन्तरिक र अन्तिम लेखापरीक्षण, बेरुजु फछ्र्योट, सेवा प्रवाहका मापदण्ड निर्धारण, सेवा प्रवाहमा विद्युतीय सूचना प्रविधिको प्रयोग, नागरिक सन्तुष्टि सर्वेक्षण र अन्तरनिकाय समन्वय जस्ता क्षेत्र समावेश भएको हुनेछ ।

८.१.२ **समस्या तथा चुनौती**

- वडा कार्यालयहरुको भवन अस्थाई र ब्यबस्थित नभएको
- ठुला कार्यक्रम संचालनका लागि बहुउदेश्यीय हल नभएको
- गाउँपालिकाको आन्तरिक आम्दानी न्युन रहेको
- गाउँपालिकालाई प्राप्त हुने पुजिगत बजेट आबश्यकता भन्दा धेरै थोरै रहेको
- कर्मचारीको आभाव रहेको
- कर्मचारी तथा जनप्रतिनिधिलाई आवश्यक तालिमको आभाव रहेको
- योजना छनौट गर्ने निश्चित आधारहरु नहुनु
- कर्मचारी समायोजनबाट यस गाउँपालिकामा आवश्यकता भन्दा कम संख्यामा खटाइएको
- ३ तहका सरकार बिचको आधिकार र कर्तव्यको बारेमा अन्यौल कायम रहेको
- बडा कार्यालय र गाऊँपालिका कार्यालयहरु ब्यबस्थित नभएको
- बिषयगत समितिहरुको गठन र परिचालन

८.१.३ **संभावना तथा अवसर**

- गाउँपालिकाको आफ्नै भवन भएको
- वडा कार्यालयहरुको लागि अस्थाई भवनको ब्यबस्था भएको
- गाउँपालिकालाई आत्मनिर्णयको आधिकार प्राप्त भएको
- गाउँपालिकाको बजेट बिनियोजन सर्वसम्मत भएको
- आयोजनाहरुको अनुगमान गर्ने प्रचलन रहेको
- कम्पुटर सेवाको उपलब्धता भएको
- आधारभूत कृषि सेवाको उपलव्धता भएको
- आधारभुत ऐन, नियम र कानुन बनिसकेको
- गाऊँपालिका र वडा कार्यालयहरुको स्थान निस्चित भइसकेको
- गाऊँपालिका र वडा कार्यालयले दिने सेवाको बारेमा जनचेतना बिकशित भएको ।

८.१.४ **सोच**

नागरिकको स्वतन्त्रता, दुरुस्त सुरक्षा प्रवन्ध, सामाजिक न्याय र मानव अधिकारको सुरक्षालाइ सुनिश्चित गरि शान्त तथा सुरक्षित समाज निर्माण ।

८.१.५ उद्देश्य

उद्देश्य १) विधि र प्रक्रियाको निर्माण, चुस्त तथा प्रभावकारी संगठन संरचना र क्षमता विकास, सार्वजनिक, निजी, सहकारी, गैसस तथा सामुदायिक साझेदारीलाई प्रवर्द्धन गर्दै सार्वजनिक सेवामा पहुँच र गुणस्तर वृद्धि गर्नु।

८.१.६ रणनीति

क्र सं	रणनीति
१.१	संस्थागत छमता विकास गर्दै लैजाने असल कर्मचारी क्रियाकलाप प्रोत्शाहन गर्ने
१.२	कर्मचारी व्यवस्थापन प्रभावकारी बनाउने
१.३	पदाधिकारी एवं कर्मचारी आचारसंहिता लागू गर्ने
१.४	सहज सेवा प्रबाहमा ध्यान दिने
१.५	अपराध नियन्त्रण गर्ने
१.६	राजश्व एवं कर संकलनमा सहजता बढाउने

८.१.७ प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना (संस्थागत विकास तथा सुशासन क्षेत्र)

उद्देश्य नं	रणनीति नं	क्र. स.	कार्यक्रम तथा आयोजना	हालको अवस्था	लक्ष्य	समय सिमा					अनुमानित बजेट	सहयोगी निकाय
						आ.व. ०७९/८०	आ.व. ०८०/८१	आ.व. ०८१/८२	आ.व. ०८२/८३	आ.व. ०८३/८४		
१	१.१	१	स्थानीय बिकासमा जनसहभागिता	- -	२० प्रतिशत	✓	✓	✓	✓	✓	७,५००,०००	समुदाय
		२	सरकारी कर्मचारी तथा जनप्रतिनिधिको वृद्धिबिकासका लागि तालिम, गोष्ठी एवं सेमिनारको ब्यबस्था	केही	बार्षिक ५ कार्यक्रम	✓	✓	✓	✓	✓	१,२५०,०००	संघिय र प्रदेश सरकार
		३	सरकारी कर्मचारी तथा शिक्षकका लागि अवलोकन भ्रमण	अनियमित	नियमित	✓	✓	✓	✓	✓	३,०००,०००	
		४	पुरस्कार तथा अनुदान कार्यविधि निर्माण तथा कार्यान्वयन (दण्ड तथा पुरस्कारको नीति)	नभएको	५ कर्मचारी पुरस्कृत	✓	✓	✓	✓	✓	१००,०००	- -
		५	कर्मचारी हकहितका लागि अक्षयकोषको व्यवस्था	नभएको	कोष स्थापना	✓	✓	✓	✓	✓	३,०००,०००	- -
		६	कर्मचारी स्वास्थ्य तथा जवीन वीमा सहायता	अव्यवस्थित	१००%			✓	✓	✓	७५०,०००	- -
		७	तालीम केन्द्रको निर्माण तथा सञ्चालन	नभएको	१ भवन २ कर्मचारी		✓	✓			२५,०००,०००	प्रादेशिक/ संघीय सरकार
		८	कार्यालय व्यवस्थापन तथा लेखा प्रशासन सम्बन्धी तालीम	नभएको	२		✓	✓			५००,०००	कोलेनिका

उद्देश्य नं	रणनीति नं	क्र. स.	कार्यक्रम तथा आयोजना	हालको अवस्था	लक्ष्य	समय सिमा					अनुमानित बजेट	सहयोगी निकाय
						आ.व. ०७९/८०	आ.व. ०८०/८१	आ.व. ०८१/८२	आ.व. ०८२/८३	आ.व. ०८३/८४		
		९	चालू परियोजनाहरु समयमै सम्पन्न गर्न संबन्धीत निकाय तथा केन्द्र / प्रदेश सरकारलाई ताकेता	नभएको	१० पत्राचार	✓					-	प्रदेश एवं संधीय सरकार
		१०	उद्यमशीलता विकास कोष स्थापना र सञ्चालनमा सहकार्य	नभएको	५ करोडको कोष स्थापना		✓	✓	✓	✓	५०,०००,०००	प्रदेश एवं संधीय सरकार
		११	लागानीकर्ता प्रोत्साहन गर्न गाँउपालिकाको नीति निर्माण	नभएको	नीति बनाउने	✓	✓				५००,०००	उ.वा.सं
	१.२	१२	आन्तरिक तथा बाह्य क्षेत्रबाट कर्मचारीको मुल्याङ्कन गर्न मुल्याङ्कन फारम तथा पेटिकाको व्यवस्था	नभएको	मुल्याङ्कन फारम तथा पेटिकाको व्यवस्था		✓	✓			२५०,०००	- -
	१.३	१३	संस्थागत विकास तथा व्यबस्थापन योजना निर्माण	नभएको	१	✓					५००,०००	संघिय र प्रदेश सरकार
	१.४	१४	गुनासो सुनुवाई कक्षको व्यवस्था / उजुरी पेटिकाको व्यवस्था	- -	१ कक्ष	✓					१००,०००	- -
		१५	MIS प्रणालीमा नक्शा पास तथा घर निर्माण स्वीकृति दरको पुनरावलोकन	नभएको	१		✓	✓	✓	✓	२,५००,०००	दातृ निकाय

उद्देश्य नं	रणनीति नं	क्र.स.	कार्यक्रम तथा आयोजना	हालको अवस्था	लक्ष्य	समय सिमा					अनुमानित बजेट	सहयोगी निकाय
						आ.व. ०७९/८०	आ.व. ०८०/८१	आ.व. ०८१/८२	आ.व. ०८२/८३	आ.व. ०८३/८४		
	१.५	१६	सबै वडामा सामुदायिक मेलमिलाप केन्द्रको स्थापना	अव्यबस्थित	सकृय बनाउने	✓	✓	✓			१४०,०००	प्रदेश सरकार, समुदाय
		१७	जनचेतना अभिबृद्धि कार्यक्रम	केहि	बार्षिक २ कार्यक्रम	✓	✓	✓	✓	✓	१,०००,०००	नेपाल प्रहरी/गै.स.स
		१८	मेलमिलापकर्ता तथा जनप्रतिनिधिलाई न्यायिक तालिम	केहि	बार्षिक २ तालिम	✓	✓	✓	✓	✓	७५०,०००	नेपाल वार एसोसिएसन
		१९	अर्धवार्षिक सामुदायिक अनुगमन कार्यक्रम	बार्षिक रुपमा	अर्धवार्षिक	✓	✓	✓	✓	✓	५००,०००	
		२०	गाउँ (नगर) प्रहरीको ब्यबस्था	नभएको	२५ जनशक्ति			✓	✓	✓	१०,०००,०००	संघिय/ प्रदेश सरकार
		२१	प्रहरी चौकी स्थापना	केहि	७		✓	✓	✓		१०,५००,०००	संघिय/ प्रदेश सरकार
	१.६	२२	राजस्व दायरा फाराकिलो बनाउन अध्ययन	नभएको	१	✓	✓				५००,०००	- -
		२३	एक द्वार कर प्रणालीबारे अध्ययन तथा कार्यान्वयन	नभएको	अध्ययन गर्ने	✓	✓				३००,०००	- -
		२४	राजस्व सचेतना कार्यक्रम संचालन	केहि भएको	बार्षिक १ कार्यक्रम	✓	✓	✓	✓	✓	७५,०००	आ. रा. का.
		२५	घुम्ति कर संकलन	- -	७	✓	✓	✓	✓	✓	३५०,०००	आ. रा. का.

८.२ संस्थागत विकास तथा सुशासन क्षेत्रमा प्रक्षेपित लगानी

यस आवधिक बिकास योजनामा संस्थागत विकास, सेवा प्रवाह सुशासन तथा व्यवस्थापन सुधार, गाउँपालिका र वडा कार्यालयहरुका भवन निर्माणका क्षेत्रमा उल्लेख गरिएका सम्पुर्ण योजना तथा कार्यक्रमहरु पुरा गर्न करिब ११ करोड ९० लाख ६५ हजार रुपैया आवश्यक पर्ने देखिन्छ। यसमा मानव संसाधन विकास, संस्थागत विकास, सेवा प्रवाहमा सूचना प्रविधिको प्रयोग, कानुन निर्माण, शान्ति सुरक्षा र न्याय व्यवस्थाजस्ता कार्यहरू समेत पर्दछन् । संस्थागत विकास, सेवा प्रवाह सुशासन तथा व्यवस्थापन सुधार गाउँपालिका र वडा कार्यालयहरुका भवन निर्माणका क्षेत्रमासम्बद्ध कार्यहरूमा निजी क्षेत्र, गैरसरकारी क्षेत्र र समुदायको लगानी एवं सहभागिता रहने अपेक्षा गरिएको छ ।

९)नतिजा खाका

९ नतिजा खाका

आर्थिक विकास

नतिजा श्रृंखला	सूचक		हालको	लक्ष्य					पुष्ट्याई आधारहरु	जोखिम तथा पुर्वानुमान
	विवरण	इकाई	०७८/७९	०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४		
प्रभाव १, कृषि, पशुजन्य औद्योगिक तथा पर्यटकिय उत्पादन एवं उत्पादनशील सेवा सुविधाको उपलब्धता गुणस्तर र उपभोगमा वृद्दि गरी रोजगारीको सुनिश्चितता तथा खाद्य सुरक्षामा सुधार	आफ्नो उत्पादन र आम्दानीबाट वर्षभरी खान पुग्ने परिवार	प्रतिशत	४५	५२	५९	६६	७३	८०	गाउँ वस्तुगत विवरण, कृषि शाखा तथा पशुपालनको प्रतिवेदन	प्रकोपले अवरोध नगरेको अवस्थामा
	प्रति व्यक्ति खाद्यान्न उत्पादन	केजी	१००	१२०	१४०	१६०	१८०	२००		
	साना किसान तथा उत्पादकको प्रति व्यक्ति औसत वार्षिक आय	हजारमा	२२०	२४२	२६६	२९३	३२२	३५४		
	वैदेशिक रोजगारीमा गएको संख्या	संख्या	१०२२	९२०	८२७	७४५	६७०	६०३		
	व्यवसायिक, प्राविधिक सिपयुक्त दक्ष व्यक्ति	संख्या	४४०३	४८४३	५३२७	५८६०	६४४६	७०९१		
	गैर कृषि पेशामा निर्भर	जनसंख्या	६५५१	७२०६	७९२६	८७१९	९५९१	१०५५०		

नतिजा श्रृंखला	सूचक		हालको	लक्ष्य					पुष्ट्याई आधारहरु	जोखिम तथा पुर्वानुमान
	विवरण	इकाई	०७८/०७९	०७९/०८०	०८०/०८१	०८१/०८२	०८२/०८३	०८३/०८४		
असर १, कृषि, पशु, व्यावसायिक र पर्यटकिय लगायतका उत्पादनमुलक सेवा तथा सुविधाको उपलब्धता, गुणस्तर र उपयोगमा वृद्दि भएको हुनेछ	कृषि तथा पशुपालनमा संलग्न जनसंख्या	जनसंख्या	६१६२	६७७८	७४५६	८२०१	९०२१	९९२३		
	पशुपन्छी र सो जन्य उत्पादन	हजारमा	३००००	३३०००	३६३००	३९९३०	४३९२३	४८३१५		
	उद्योग तथा व्यवसायमा संलग्न व्यक्ति	संख्या	३५७	३९२	४३१	४७५	५२२	५७४		
	व्यावसायिक उत्पादन संलग्न कृषक	संख्या	न्युन	५००	५५०	६०५	६६५	७३२		
प्रतिफल १.१, खेतीयोग्य जमिनमा सिंचाइ सुविधा उपलब्ध भएको हुनेछ	१२ महिना सिंचाइ हुने छेत्र	हेक्टर	४३ प्रतिशत	६८३	७५१	८२६	९१०	१००० हे		
	सुचारु सिचाइ आयोजना	कमी	७३	७६	८०	८४	८८	९३		
प्रतिफल १.२, आधुनिक पशुपालन व्यावसायको माध्यमबाट पशुजन्य उत्पादनमा आत्मनिर्भर भएको हुनेछ	व्यावसायिक पशुपालनमा संलग्न परिवार	संख्या	न्युन	५४	६०	६६	७२	८०		
	व्यावसायिक पशुपालन फार्म	संख्या	न्युन	१३	१७	२०	२२	२५		
	नश्ल सुधार तथा उपचार केन्द्र	संख्या	०	१	३	५	७	७		

नतिजा श्रृंखला	सूचक		हालको	लक्ष्य					पुष्ट्याई आधारहरु	जोखिम तथा पुर्वानुमान
	विवरण	इकाई	०७८/७९	०७९/८०	०८०/८१	०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४		
प्रतिफल १.३, स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित उद्योग स्थापना भएको हुनेछ	चालु लघु तथा घरेलु उद्योग	संख्या	न्युन	६०	१२०	१८०	२४०	३००		
	व्यावसायिक सिपमुलक तालिमप्राप्त व्यक्ति	संख्या	न्युन	५	१०	१५	२५	३५		
प्रतिफल १.४, पर्यटकिय पुर्वाधार, सेवा तथा सुविधाको प्रवर्धन भएको हुनेछ	पर्यटन सेवामुलक व्यावसायमा संलग्न व्यक्ति	संख्या	४६	५०	५५	६१	६७	७४		
	पर्यटकिय स्तरको होटेल तथा रेस्टुरेन्ट	संख्या	न्युन	२	४	६	८	१०		
	तालिमप्राप्त टुर गाइड	संख्या	०	०	५	१०	१५	२०		
	व्यवस्थित पार्क	संख्या	१	१	३	६	८	८		
प्रतिफल १.५, वित्तिय सेवा तथा सुवुधाको पहुँचमा अभिवृद्दि	सेवा सुचारु वित्तिय संस्था	संख्या	११	१२	१३	१५	१७	२०		
	वैंकमा खाता हुने परिवार	प्रतिशत	३०	३३	४०	५०	६०	७०		

सामाजिक विकास

नतिजा श्रृंखला	सूचक		हालको	लक्ष्य					पुष्ट्याई आधारहरु	जोखिम तथा पुर्वानुमान
	विवरण	इकाई	०७८/०७९	०७९/०८०	०८०/०८१	०८१/०८२	०८२/०८३	०८३/०८४		
प्रभाव २, आधारभुत र गुणस्तरीय शिक्षा, स्वास्थ्य तथा खानेपानी सेवामा न्यायोचित पहुँच एवं लक्षित वर्गको सशक्तिकरण	साक्षरता	प्रतिशत	८४.९३	८७.४८	९०.१०	९२.८१	९५.५९	९८.४६	गाउँ वस्तुगत विवरण	प्रकोपले अवरोध नगरेको अवस्थामा
	उच्च शिक्षा हासिल गरेका व्यक्ति	संख्या	५८२	६४०	७०४	७७५	८५२	९३७		
	३० मिनेट भित्र स्वास्थ्य पहुँच जनसंख्या	प्रतिशत	४३.४०	४७.७४	५२.५१	५७.७७	६३.५४	६९.९०		
	प्राथमिक स्वास्थ्य संस्था पुग्न लाग्ने औसत समय	मिनेट	४५	४१	३७	३४	३१	२८		
प्रतिफल २.१, जीवनोपयोगी गुणस्तरीय आधारभुत प्राविधिक तथा उच्च शिक्षामा समावेशी पहुँच भएको हुनेछ	स्नातक तह उत्तिर्ण जनसंख्या	जनसंख्या	५८२	६४०	७०४	७७५	८५२	९३७		
	कृषि विज्ञान अध्ययनरन विद्यार्थी	संख्या	न्युन	२७	३०	३३	३६	४०		
	व्यवस्थित कम्प्युटर र विज्ञान प्रयोगशाला भएको विद्यालय	संख्या	२	१७	२१	२५	३०	३६		

नतिजा श्रृंखला	सूचक		हालको	लक्ष्य					पुष्ट्याई आधारहरु	जोखिम तथा पुर्वानुमान
	विवरण	इकाई	०७८/०७९	०७९/०८०	०८०/०८१	०८१/०८२	०८२/०८३	०८३/०८४		
	स्वास्थ्य संस्थामा प्रसुती गराउने गर्भवती महिला	प्रतिशत	६०.००	६६.००	७२.६०	७९.८६	८७.८५	९६.६३		
प्रतिफल २.२, आत्मनिर्भर तथा सृजनशील युवाशक्तिको विकास तथा उत्पादनमुलक कार्यमा युवा सहभागिता वृद्दि भएको हुनेछ	वैदेशिक रोजगारीमा गएका युवा	संख्या	९७४	८८५	८०५	७३२	६६५	६०५		
	युवा क्लब, संजाल तथा संस्था	संख्या	१५	१७	१८	२०	२२	२४		

पुर्वाधार विकास

नतिजा श्रृंखला	सूचक		हालको	लक्ष्य					पुष्ट्याई आधारहरु	जोखिम तथा पुर्वानुमान
	विवरण	इकाई	०७८/०७९	०७९/०८०	०८०/०८१	०८१/०८२	०८२/०८३	०८३/०८४		
प्रभाव ३, सडक, पुल, विद्युत संचार सहितको व्यवस्थित वस्ती विकास भई यातायात, आयात निर्यातमा सहजता आई जिवनयापनमा सहजता ल्याउने								१००	गाउँ वस्तुगत विवरण	प्रकोपले अवरोध नगरेको अवस्थामा
असर ३.१, सडक एवं सहायक पुर्वाधारको विकास एवं यातायात सुचारु भएको हुनेछ	१२ महिना यातायात सुचारु हुने सडक लम्बाई	किमी	२४६	२७१	२९८	३२७	३६०	३९६		
प्रतिफल ३.१, सडक एवं सहायक पुर्वाधारको विस्तार र विकास एवं यातायात सुचारु भएको हुनेछ	पक्की सडकमा पुग्न लाग्ने औसत समय	मिनेट	४५	४१	३७	३४	३१	२८		
	कालोपत्रे सडक	किमी	१०	१५	३०	३०	३०	३०		
	ग्राभेल सडक	किमी	२७	३५	५०	५०	५०	५०		
	धुले सडक	किमी	१४६	१४६	१७०	२००	२३०	२३०		
प्रतिफल ३.२, विद्युत र वैकल्पिक उर्जाको विस्तार उपलब्धता तथा उपयोगमा वृद्दि भएको हुनेछ	विद्युत ट्रान्समिसन लाइन विस्तार	किमी	३०	३३	३६	४०	४४	४८		
	सोलार प्रणाली प्रयोग गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत	१५	१७	१८	२०	२२	२४		
	वायो ग्यास प्रयोग गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत	३	३	४	४	४	५		
प्रतिफल ३.३, सूचना र संचार प्रविधिको पहुँच भएको हुनेछ	मोबाइल प्रयोगकर्ता	प्रतिशत	७०	७७	८५	९३	१००	१००		
	इन्टर्नेट प्रयोगकर्ता	प्रतिशत	५०	५५	६१	६७	७३	८१		

वन तथा वातावरण

नतिजा श्रृंखला	सूचक		हालको	लक्ष्य					पुष्ट्याई आधारहरु	जोखिम तथा पुर्वानुमान
	विवरण	इकाई	०७८/०७९	०७९/०८०	०८०/०८१	०८१/०८२	०८२/०८३	०८३/०८४		
प्रभाव ४, वन, जैविक, जलाधर, विपद तथा जलवायु सम्बन्धित नीति कार्यान्वयन गरी उत्थानशील समाजको निर्माण गर्ने								१००	गाउँ वस्तुगत विवरण	प्रकोपले अवरोध नगरेको अवस्थामा
असर ४, वन तथा जैविक विविधता र प्राकृतिक श्रोतको संरक्षण र दिगो उपयोग भएको हुनेछ	रुख विरुवाले ढाकेको क्षेत्र	प्रतिशत	३०	३१	३२	३५	३७	४०		
	वनमा आधारित उद्योग	संख्या	न्युन	५	७	९	१०	१०		
	सामुदायिक वन	संख्या	२८	२८	२८	२९	३०	३०		
प्रतिफल ४.१, जलवायु अनुकुल पर्तावरणीय स्वच्छता अभिवृद्दि भएको हुनेछ	प्रयोग भएको फोहोरमैला व्यवस्थापन प्रणाली (सामुदायिक डम्पीङ साइट)	संख्या	०	०	०	०	१	१		
	परम्परागत दाउरा प्रयोग गर्ने परिवार	प्रतिशत	८४.००	७६.३६	६९.४२	६३.११	५७.३७	५२.१६		
	स्थानीय विपद जोखिम न्युनिकरण तथा जलवायु अनुकुल कार्ययोजना तर्जुमा	संख्या	०	१	१	१	१	१		
प्रतिफल ४.२, विपदबाट हुने क्षतिलाई न्युनिकरण गरिएको हुनेछ	अयोग्य स्थानमा रहेका वस्ती	संख्या	०	०	०	०	०	०		
	तालिमप्राप्त स्वयंसेवक	संख्या	०	५	१०	१५	२०	२५		

संस्थागत विकास, सेवा प्रवाह सुशासन

नतिजा श्रृंखला	सूचक		हालको	लक्ष्य					पुष्ट्याई आधारहरु	जोखिम तथा पुर्वानुमान
	विवरण	इकाई	०७८/०७९	०७९/०८०	०८०/०८१	०८१/०८२	०८२/०८३	०८३/०८४		
प्रभाव ५, गाउँपालिकाको संरचना र मानव संसाधन व्यवस्थित गरेर योजना तजुर्मालाई सुदृढ गर्ने								१००	गाउँ वस्तुगत विवरण	प्रकोपले अवरोध नगरेको अवस्थामा
प्रतिफल ५.१, स्थानीय कानुन तजुर्मा भई पुर्ण रुपमा कार्यान्वयन भएको हुनेछ	गाउँपालिकाले स्विकृत गरेका कानुन, नीति, ऐन	संख्या	५	५	६	७	८	१०		
	भुउपयोग नीति तयार भएको	संख्या	०	१	१	१	१	१		
	पर्यटन विकास नीति तयार भएको	संख्या	०	१	१	१	१	१		
प्रतिफल ५.२, गाउँपालिका र सबै वडा कार्यालयको संस्थागत क्षमता र मानव संशाधन वृद्दि भएको हुनेछ	मानव संसाधन	संख्या	६०	६३	६६	६९	७३	७७		
	गाउँपालिका तथा वडाका आफ्नै भवन	संख्या	४	५	५	६	७	८		

१०) कार्यान्वयन व्यवस्था

१० कार्यान्वयन व्यवस्था

१०.१ कार्यान्वयन कार्ययोजना

गाउँ सभाबाट आवधिक विकास योजना स्वीकृत भए पछि यसका आधारमा गाउँपालिकाले सबै विषय क्षेत्र शाखा र वडा कार्यालयहरूलाई मार्गदर्शनसहित वार्षिक योजना तर्जुमाका लागि बजेट पूर्वानुमान पठाउनुपर्दछ । उक्त पूर्वानुमान र मार्गदर्शनका आधारमा सहभागितात्मक प्रक्रिया अवलम्बन गरी वार्षिक योजना तर्जुमा गर्नुपर्ने हुन्छ ।

१०.२ विषयक्षेत्र अनुसार अनुमानित बजेट

यस आवधिक बिकास योजनामा उल्लेख गरिएका सम्पुर्ण योजना तथा कार्यक्रमहरु पुरा गर्न करिब ५ अर्ब ६३ करोड १४ लाख रुपैया आवश्यक पर्ने देखिन्छ । यस योजना पुरा गर्नका निमित्त आवश्यक बिषयगत पुँजी रकम तल तालिकामा उल्लेख गरीएको छ ।

क्र. स.	बिषयगत क्षेत्र	आवधिक योजना अनुसार आवश्यक क्षेत्रगत लगानी (रु. हजारमा)	गाउँपालिकाको तर्फबाट हुने लगानी (रु. हजारमा)	अन्य स्रोतबाट जुटाउनु पर्ने लगानी (रु. हजारमा)
१	आर्थिक	४१८,५४०	१०९,२९५.६७	(३०९,२४४)
२	सामाजिक	२,२३०,५६५	२७३,२३९.१७	(१,९५७,३२६)
३	पूर्वाधार	२,७२६,२५१	४६९,९७१.३७	(२,२५६,२७९)
४	वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन	१३७,०००	१३१,१५४.८०	(५,८४५)
५	संस्थागत बिकास तथा सुशासन	११९,०६५	१०९,२९५.६७	(९,७६९)
	जम्मा	५,६३१,४२१	१,०९२,९५७	४,५३८,४६४

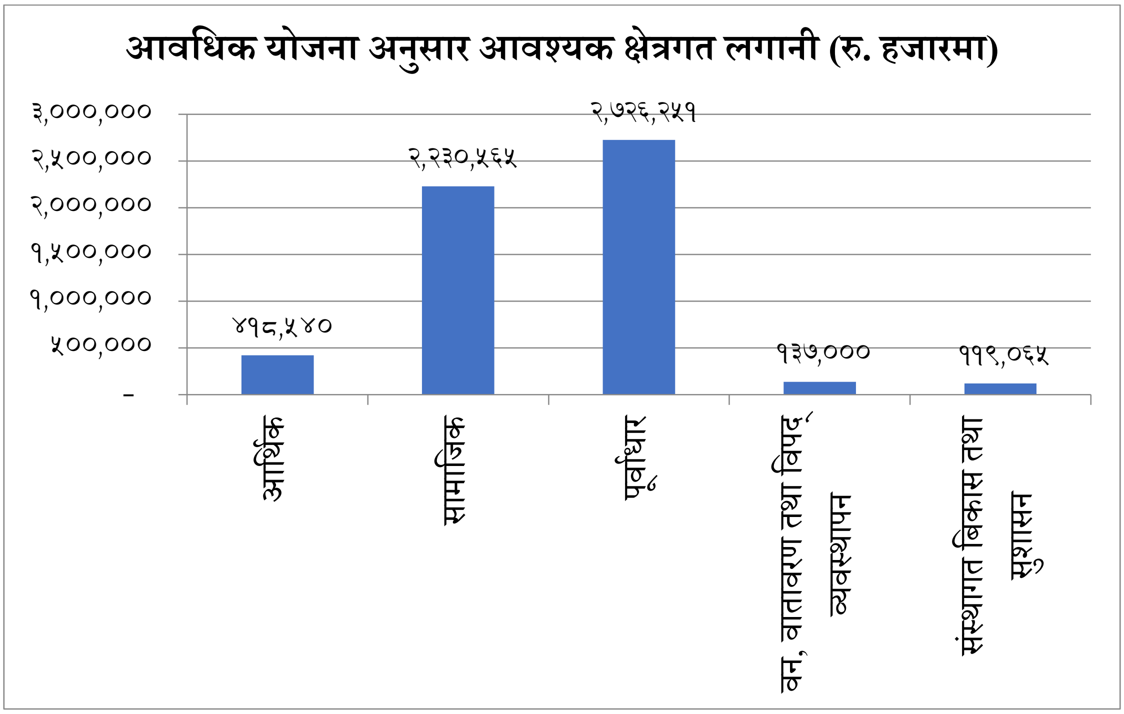

यस आवधिक योजनाको लक्ष्य पुरा गर्न गाउँपालिकाको तर्फबाट १ अर्व ९ करोड २९ लाख ५७ हजार रुपैँया प्रापत हुनेछ भने बाँकी ४ अर्व ५३ करोड ८४ लाख ६४ हजार रुपैँया लगानी अन्य श्रोतबाट लिनुपर्ने हुनेछ ।

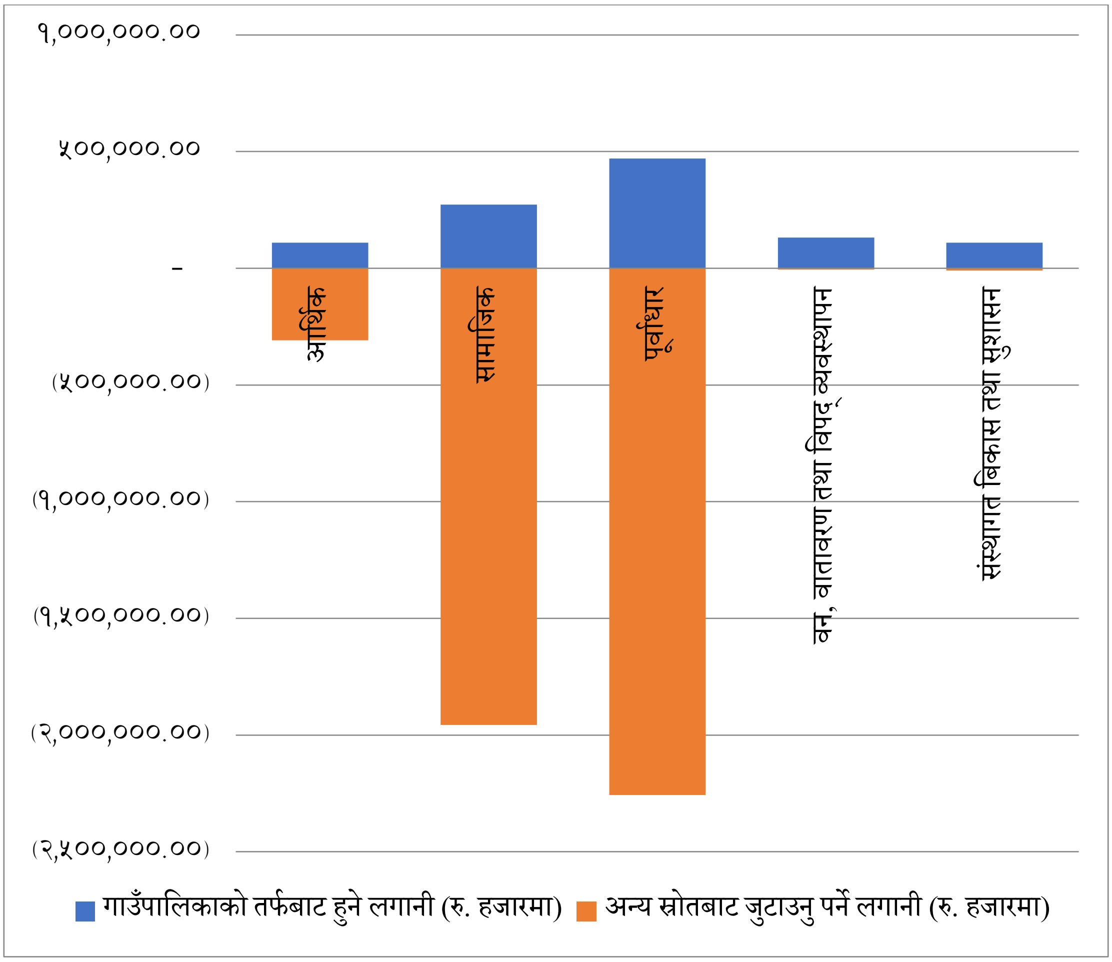

१०.३ स्रोत अनुमान तथा प्रक्षेपण

यस गाउँपालिकाको आवधिक विकास योजना अन्तर्गत गाउँपालिकाको आर्थिक तथा सामाजिक विकासका लागि समग्र रूपमा प्रभावकारी वित्तीय व्यवस्थापन गर्नु पर्ने हुन्छ । आवधिक योजनाद्वारा परिलक्षित आर्थिक वृद्धि र सामाजिक विकासका लक्ष्यहरू हासिल गर्नका लागि स्रोत साधनको महत्तम परिचालन र सोको नतिजाउन्मुख उपयोगको आवश्यकता पर्दछ ।

गाउँपालिकाको समग्र विकासका लागि आवश्यक पर्ने विकास खर्च र प्रशासनिक खर्चको समेत आवश्यकता पूरा गर्न अन्तर सरकारी वित्तीय हस्तान्तरण प्रणालीको अधिकतम उपयोग गर्दै आन्तरिक स्रोत परिचालनलाई समेत जोड दिनुपर्ने हुन्छ । गाउँपालिकाको न्यून आर्थिक क्रियाकलापहरूको विद्यमान स्थितिमा सुधार ल्याउन सम्भाव्य आर्थिक अवसरहरूलाई उपयोग गरी आन्तरिक स्रोतलाई बढाउन स्वच्छ, तटस्थ एवम् पारदर्शी स्थानीय कर प्रणालीको विकास र स्वैच्छिक कर सहभागिताबाट गाउँपालिकाको आन्तरिक कर राजस्वको अनुपात बढाउँदै लैजान आवश्यक हुन्छ ।

गाउँपालिकाको आन्तरिक राजस्व तर्फ हाल कायम भएका आयस्रोतहरु र आगामी बर्षहरुमा परिचालन गर्नि सकिने सम्भाव्य थप आयस्रोतहरु समेतलाई विचार गरी प्रक्षेपण गरिनेछ । यस प्रयोजनका लागि स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ मा उल्लेख भएबमोजिम गाउँपालिकाको वित्तीय अधिकार क्षेत्रमा

उल्लेख भएबमोजिम लगाउन सक्ने करहरुलाई आधार मानी प्रक्षेपण गरिएको छ । आन्तरीक राजस्व वृद्धिका लागी गाउँपालिकाले लगाउने करलाई विज्ञ सहितको अध्ययन गरी एकिकृत तथा प्रभावकारी बनाउने अपेक्षा गरीएको छ साथै करको दायरा फराकिलो बनाउँदै लगिने छ । यस आवधिक बिकास योजना अर्न्तगत विविध कार्यक्रमको कार्यन्वयन हुँदै गर्दा रोजगारीका अवसरहरु सृजना हुने र आर्थिक गतिविधिका कारण राजस्व समेत उल्लेख रुपमा वृद्धि हुने अपेक्षा गरीएको छ ।

शीर्षक	आ व ०७६ ०७७ को वास्तविक	आ व ०७७ ०७८ को वास्तविक	आ व ०७८ ०७९ को वास्तविक
१। संघीय सरकार	**२०५१३२०००.००**	**२४९७७५९१०.००**	**२४०२०७०००.००**
समानिकरण अनुदान	५८७२५०००.००	८१९०००००.००	६५८५००००.००
शसर्त अनुदान चालु	१४६४०७०००.००	१६७८७५९१०.००	१७०८२५०००.००
शसर्त अनुदान पुँजीगत	-	-	३५३२०००.००
विषेश अनुदान पुँजीगत	-	-	-
समपुरक अनुदान पुँजीगत	-	-	-
२। प्रदेश सरकार	**१९६१६०००.००**	**२३५७३२०७.००**	**१००७३०००.००**
समानिकरण अनुदान	१२११६०००.००	१२०७१०००.००	७२२१०००.००
विषेश अनुदान चालु	७५०००००.००	२४६२०००.००	-
समपुरक अनुदान	-	९०४०२०७.००	२८५२०००.००
३। राजस्व बाँडफाड	**३१५२६०९९.८२**	**५४९३९१३९.१३**	**४३०९४००३.३०**
घरजग्गा रजिष्टेशन दसतुर	-	-	१३०५२५.००
बाँडफाड भई प्राप्त हुने मुल्य अभिबृध्दि कर	३१५२६०९९.८२	५०४१६६५९.१३	३०९७२८७३.८९
बाँडफाडबाट प्राप्त हुने अन्त शुल्क	-	-	९२४८९४२.०४
बाँडफाडबाट प्राप्त हुने सवारी साधन कर	-	४५२२४८०.००	२७३५३५३.००
बाँडफाड भई प्राप्त वन रोयल्टी	-	-	६३०९.३७
४। आन्तरिक स्रोत	**४३१४४४०५.७७**	**४४८०८२८३.६४**	**४३३४१४५५.२०**
सम्पत्ती कर	-	-	-
भुमीकर मालपोत	-	६१४७८१.००	१६३३२५.००
अन्य कर	२११८०६५५.५०	२३८९१५९.९०	९५२९५.००
सिफारिस दसतुर	-	६५४७७०.००	५०३७५५.००
अन्य दस्तुर	-	-	५५२१०२.२०
अन्य संस्थागत आन्तरिक अनुदान	१४५८९१.२०	-	-
नगद	२१८१७८५९.०७	-	-
बेरुजू	-	-	२६९७८.००
बैंक मौज्दात	-	४११४९५७२.७४	४२००००००.००
जम्मा	**२९९४१८५०५.५९**	**३७३०९६५३९.७७**	**३३६७१५४५८.५०**

क्र.स.	बिबरण	गत ३ बर्षका आम्दानी औशत (ने. रू.)	आधार बर्ष २०७९/८० मा प्रपेक्षित आम्दानी (ने. रू.)
१	सङ्घीय सरकार वित्तीय समानीकरण	६८,८२५,०००.००	७५,७०७,५००.००
२	प्रदेश सरकार वित्तीय समानीकरण	१०,४६९,३३३.३३	११,५१६,२६६.६७
३	सङ्घीय सरकार ससर्त अनुदान	१६२,८७९,९७०.००	१७९,१६७,९६७.००
४	प्रदेश सरकार ससर्त अनुदान	४,९८१,०००.००	५,४७९,१००.००
५	सङ्घीय सरकार राजस्व बाँडफाँड	४३,१८६,४१४.०८	४७,५०५,०५५.४९
७	प्रदेश सरकार समपुरक अनुदान	५,९४६,१०३.५०	६,५४०,७१३.८५
८	आन्तरिक स्रोत	४३,७६४,७१४.८७	४८,१४१,१८६.३६
जम्मा आम्दानी		३४०,०५२,५३५.७९	३७४,०५७,७८९.३७
	चालु खर्च	१७७,३०३,८५५.३६	१९५,०३४,२४०.९०
	पुँजीगत खर्च	७०,७५५,१०९.११	१७९,०२३,५४८.४७

क्रम सं	आ.व.	आय (ने. रू.)	चालु खर्च (ने. रू.)	पुँजीगत खर्च (ने. रू.)
१	आधार वर्ष ०७९/८०	३७४,०५७,७८९	१९५,०३४,२४१	१७९,०२३,५४८
२	०८०/८१	४११,४६३,५६८	२१४,५३७,६६५	१९६,९२५,९०३
३	०८१ / ०८२	४५२,६०९,९२५	२३५,९९१,४३१	२१६,६१८,४९४
४	०८२ / ०८३	४९७,८७०,९१८	२५९,५९०,५७५	२३८,२८०,३४३
५	०८३ / ०८४	५४७,६५८,००९	२८५,५४९,६३२	२६२,१०८,३७७
	जम्मा	२,२८३,६६०,२०९.८५	१,१९०,७०३,५४४.०९	१,०९२,९५६,६६५.७६

१०.४ स्रोत परिचालन रणनीति

योजना वा कार्यक्रम सञ्चालन हुनुपूर्व स्वीकृत योजनाको विभिन्न विषय क्षेत्रगत कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि आवश्यक मार्गदर्शन तयार गरिनेछ । उक्त मार्गदर्शनसाथ खर्च गर्ने अख्तियारी पठाउनुपर्ने भए सोसमेत संलग्न गरी पठाइनेछ ।

१०.५ आवधिक योजना कार्यान्वयन

योजना कार्यान्वयन गर्नुपूर्व आवश्यकताअनुसार सार्वजनिक खरिद ऐनको परिधि भित्र रही ठेकापट्टा, उपभोक्ता समिति, करार, अमानत, गैरसरकारी संस्थासँगको साझेदारीमध्ये कुन प्रक्रिया अवलम्बन गरिने हो सो समेत खुलाई गाउँपालिकामा पठाउनुपर्ने छ र गाउँपालिकाबाट स्वीकृत भएपछि सोही बमोजिम कार्यान्वयन गर्नुपर्ने छ । गाउँपालिकाले कार्यान्वयन कार्ययोजना निर्माण गर्दा उपलब्धि सूचकसमेत उल्लेख गर्नुपर्छ । स्थानीय तहले सम्बन्धित कार्यान्वयन एकाइबाट चौमासिक रूपमा सोही सूचकबमोजिम प्रगति प्रतिवेदन लिने प्रणाली अपनाउनुपर्दछ ।

गाउँपालिकले सबै विषयगत क्षेत्र समेटी समष्टिगत कार्यान्वयन कार्य योजनासमेत बनाउनुपर्ने हुन्छ । कार्यान्वयन गर्ने सबै निकायबाट अनुसूचीबमोजिमको कार्यान्वयन योजना प्राप्त भएपछि गाउँपालिकाले एकीकृत गरी विषय क्षेत्रगत प्रमुख कार्यक्रम र लगानी देखिने गरी समष्टिगत विवरण तयार गर्नुपर्दछ । यसैबमोजिम योजना कार्यान्वयन सम्बद्ध निकाय र व्यक्तिलाई कार्य जिम्मेवारी र क्रियाकलापप्रति जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।

१०.६ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन योजना

वार्षिक कार्यक्रम र बजेट गाउँसभाबाट पारित भएपछि गाउँपालिका प्रमुखले स्वीकृत कार्यक्रम कार्यान्वयनका लगि प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतलाई अख्तियारी दिनुपर्दछ । प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतले विषयगत शाखा र वडा कार्यालयहरूलाई अनुसूची ३ र ३ क फाराम भर्न लगाई चौमासिक विभाजनसहितको कार्यक्रम माग गर्नुपर्ने छ । उक्त विवरणमा स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रमअनुसार आवश्यक परिमार्जनसहित स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि मार्गदर्शनसहित प्रमुखबाट अख्तियारी प्राप्त भएको १५ दिनभित्र सम्बन्धित विषय क्षेत्रगत शाखा र वडा कार्यालयहरूलाई अख्तियारी प्रदान गर्नुपर्नेछ ।

उक्त फाराममा उल्लेखित क्रियाकलापहरूको आधारमा अनुगमन योजना बनाई उपप्रमुखको संयोजकत्वमा गठन भएको समितिबाट अनुगमन योजना स्वीकृत गराई नियमित अनुगमनको व्यवस्था गर्नुपर्दछ । यसरी अनुगमन गर्दा अनुगमन सूचकको आधारमा गरी अनुगमन प्रतिवेदन पेस गर्नुपर्ने हुन्छ । उपप्रमुखको संयोजकत्वमा भएका अनुगमनको प्रतिवेदन कार्यपालिकाको नियमित बैठकमा छलफल गर्नुपर्दछ । यसैगरी योजनाको अनुगमन तथा कार्यालयको समष्टि भौतिक र वित्तीय प्रगति एवं समस्याहरूको बारेमा चौमासिक र वार्षिक समीक्षा तथा स्थानीय तह विकास समस्या समाधान समितिको बैठकमा पेस गरी प्राप्त निर्देशनबमोजिम कार्यान्वयन गर्नुपर्ने छ ।

१०.६.१ अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको आवश्यकता

स्थानीय तहको विकासको मेरुदण्डको रूपमा रहेका विकास नीति, योजना तथा कार्यक्रमहरूको सफल कार्यान्यनका लागि अनुगमन तथा मूल्यांकनको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ स्थानीय तहले योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वनमा सशक्त स्वःअनुगमन तथा मूल्यांकन प्रणालीको स्थापना गरी आफूले निर्धारण गरेका लक्ष्य तथा उद्देश्य हासिल गर्ने दिशातर्फ योजनाको प्रगति उन्मुख भएको छ वा छैन भन्ने जानकारी प्राप्त गर्नुपर्ने हुन आउँदछ । कार्यान्यन चरणको समयमा नै आयोजनाहरूमा भएको लगानी तथा साधनको प्रवाह समुचित ढंगले भएको छ वा छैन, कार्यतालिकाअनुसार क्रियाकलापहरू सुचारु भएका छन् वा छैनन् साथै व्यवस्थापकीय कमजोरीहरू के के छन् भन्ने जानकारी प्राप्त गर्नुपर्ने हुन्छ । त्यसैले, गाउँपालिकाले आवधिक विकास योजनाको आधारमा वार्षिक विकास योजना तर्जुमा गर्नुपर्ने हुन्छ । वार्षिक योजना कार्यान्वयनका लागि कार्यान्वयन तालिकासमेत तयार गर्नुपर्ने र सो कार्यान्वयन तालिकामा बजेटसहितका अनुगमनका कार्यहरूसमेत निर्दिष्ट गरी तदअनुसार अनुगमन गर्ने कार्यप्रणाली स्थापित गरिनुपर्दछ ।

१०.६.२ वर्तमान अवस्था

गाउँपालिकाले वार्षिक योजनाका कार्यान्वयन तालिका बनाएर कार्यान्वयनका चरणमा अनुगमनलाई प्राथमिकता दिने गरेको पाइँदैन । अनुगमनलाई सामान्य प्राविधिक निरीक्षणको विषयको रूपमा ग्रहण गर्ने

गरेको पाइन्छ । विकास साझेदारहरूको सहयोगमा सञ्चालित कार्यक्रमहरूको हकमा सघन अनुगमन प्रणाली पनि पाइन्छ । निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरूको बहालीपछि प्रतिनिधिसहितको संयुक्त अनुगमनको अभ्यास पनि भएको पाइन्छ । यसैगरी चौमासिक तथा वार्षिक समीक्षामा प्रगतिको स्थितिको समीक्षा पनि हुने गरेको छ । निरीक्षण, सुपरिवेक्षण र अनुगमनमा खासै भिन्नता छ भन्ने महसुस हुन सकेको देखिँदैन । अनुगमन गर्दा पूर्वनिर्धारित सूचकहरूको आधारमा हुने अभ्यास पनि भएको देखिँदैन । अनुगमनलाई योजना चक्रको हिस्साको रूपमा बजेट विनियोजनसमेत हुने गरेको छैन । अनुगमनको परम्परागत प्रणाली समस्या समाधानको दृष्टिले त्यति प्रभावकारी हुन सकेको देखिँदैन ।

१०.६.३ **अवसर र चुनौती**

योजनाबद्ध विकासको प्रयासमा अनुगमनलाई योजना चक्रको अभिन्न हिस्सा र प्रगति सिंहावलोकन गर्ने प्रमुख आधार मान्ने गरिन्छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा १४ ले उपाध्यक्ष वा उपप्रमुखको र वडाअध्यक्षको काम कर्तव्य र अधिकारमा योजना तथा कार्यक्रमको अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण गरी सोको प्रतिवेदन बैठकमा पेस गर्नुपर्ने कानुनी व्यवस्था गरेको छ । त्यस्तै उपप्रमुखको अध्यक्षतामा अनुगमन समितिको समेत प्रबन्ध भएको देखिन्छ । जिल्ला समन्वय समितिले पनि अनुगमन र वार्षिक समीक्षा गर्नुपर्ने संस्थागत र कानुनी व्यवस्था भएको छ । त्यस्तै ऐनको दफा ८४ ले प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतले प्रमुखको निर्देशनमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने गराउने कानुनी व्यवस्था गरेको छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले गाउँपालिकालाई आफ्नो कार्यक्षेत्रभित्र पर्ने विकास योजनाको अनुगमनसम्बन्धी कानुनी संस्थागत तथा कार्यविधिगत जिम्मेवारी समेत किटानी व्यवस्था हुनुलाई प्रभावकारी अनुगमन प्रणाली स्थापना गर्ने अवसरको रूपमा लिनुपर्ने हुन्छ ।

भरखरै स्थापित स्थानीय तहहरूको संस्थागत विकास भइनसकेको वर्तमान अवस्थामा उपरोक्त कानुनी व्यवस्थाको कार्यान्वयन गर्नु चुनौतीपूर्ण रहेको छ । योजना सम्बद्ध प्राविधिक जनशक्तिको अभावले नियमित अनुगमन प्रभावित भइरहेको अवस्था छ । अनुगमनसम्बन्धी संयन्त्रहरू क्रियाशील हुन सकिरहेका छैनन्, अनुगमनका लागि भिन्दै बजेटको विनियोजनसमेत हुन सकेको देखिँदैन । यसैगरी स्थानीय सरकारका रूपमा विभिन्न विषयगत कार्य जिम्मेवारीहरू प्राप्त भए तापनि ती कार्य जिम्मेवारीअनुसारका अनुगमनका सूचकहरू निर्धारण हुन नसक्नु, तत्तत् विषयगत शाखाबाट आआफ्नो कार्यक्रमअनुसारका क्रियाकलापगत, परिमाणत्मक, नतिजागत, असर वा प्रतिफलगत तहसम्मका सूचकहरू प्राप्त गरी अनुगमन प्रणालीलाई सुव्यवस्थित गर्नु चुनौतीपूर्ण कार्यको रूपमा रहेको छ । कार्यप्रतिनिधिहरूलाई अनुगमनको महत्वबोध गराउन नसकिँदा अनुगमनले उचित प्राथमिकता प्राप्त गर्न सकेको देखिँदैन ।

कार्यक्रम अनुसारका चरणगत अनुगमन गरी पूर्वनिर्धारित समय, गुणस्तर, लागतमा कार्य भए नभएको यकिन गर्न कार्यान्वय चरणदेखि नै प्रभावकारी अनुगमन प्रणाली स्थापित गरी नतिजामुखी अनुगमन प्रणालीको स्थापना हुन झनै जरुरी देखिन्छ ।

१०.६.४ **उद्देश्य**

आवधिक योजना र यसबमोजिम तर्जुमा हुने वार्षिक योजनाहरूको नतिजामुखी अनुगमन तथा मूल्याङ्कन पद्धति स्थापित भई संस्थागत गर्नु ।

१०.६.५ रणनीति

- स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनबमोजिमको अनुगमन संयन्त्रलाई संस्थागत गरी क्रियाशील गराइनेछ ।
- आवधिक योजनाले निर्दिष्ट गरेका लक्ष्य, उद्देश्य हासिल भए नभएको उपलब्धि र नतिजा सूचकहरूको विकास गरी मध्यावधि मूल्याङ्कन गरिने ।
- आवधिक योजनाका आधारमा वार्षिक योजना तर्जुमा गरी आवधिक योजनाले निर्दिष्ट गरेका लक्ष्यहरू प्राप्त उन्मुख भए नभएको अनुगमन गरिने ।
- विषयगत कार्यक्रमहरूको कार्यक्रमगत सूचकहरूको निर्माण गरी तदअनुसार अनुगमन गरिनेछ ।
- अनुगमनको कार्यतालिका बनाई अनुगमन गर्ने प्रणालीको विकास गरी, तदअनुसार क्षमता विकासका साथै बजेटको व्यवस्था गरिने ।
- अनुगमन पश्चात अनुगमनकर्ताबाट लिखित रूपमा अनुगमन प्रतिवेदन लिने, यसलाई नियमित बैठकमा छलफल गरी देखिएका बाधा अड्चन फुकाइने ।
- चौमासिक समीक्षा तथा स्थानीय तहको समस्या समाधान समितिको बैठकमा अनुगमन समितिबाट समष्टिगत अनुगमन प्राप्त गरी छलफल गरी समस्याको समाधान गर्ने प्रणालीको स्थापना गरिने ।
- अनुगमनको प्रतिवेदन गाउँपालिकाको वेबसाइटमा राखिनुका साथै सार्वजनिक समेत गरिने ।

१०.६.६ कार्यक्रम

- संस्थागत संयन्त्रका स्थापना र क्षमता विकास,
- अनुगमन प्रणाली र तहगत सूचकहरूको निर्माण र कार्यान्वयन,
- अनुगमन कार्यान्वयन कार्यक्रम
- समीक्षा तथा स्थानीय समस्या समाधान समितिको बैठक

अनुसूची- १

आवधिक योजना तर्जुमा मूल-समिति

क्र.सं	पद	नाम थर	जिम्मेवारी
१	गाउँपालिका प्रमुख	श्री खिम नारायण मानन्धर	संयोजक
२	गाउँपालिका उप-प्रमुख	श्रीमती झनमाया पराजुली	उपसंयोजक
३	वडा अध्यक्ष		सदस्य
४	,,		,,
५	,,		,,
६	,,		,,
७	,,		,,
८	,,		,,
९	,,		,,
१४	कार्यपालिका सदस्य		,,
१५	,,		,,
१६	,,		,,
१७	,,		,,
१८	,,		,,
१९	,,		,,
२०			
२१	प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत	श्री पर्शुराम उपाध्याय	सदस्य सचिव

अनुसूची- २

आवधिक योजना तर्जुमा प्राविधिक समिति

क.सं	पद	नाम थर	जिम्मेवारी	
१	प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत	श्री पर्शुराम उपाध्याय	संयोजक	
२	लेखा अधिकृत		सदस्य	
३	सुचना प्रविधि अधिकृत		सदस्य	
४	सूचना अधिकृत		सदस्य	
५	ईन्जिनियर		सदस्य सचिव	

अनुसूची- ३

विषय क्षेत्रगत योजना कार्यान्वयन विवरण फाराम

विषयगत शाखा/शाखा उपशाखा निकाय/संस्था र गैसस तथा निजी क्षेत्रले यस फाराम भरी गाउँपालिकाामा पेस गर्नुपर्ने छ । अख्तियारीका साथ सम्बन्धित विषयगत शाखा/शाखा उपशाखा/निकाय/संस्था र वडा कार्यालयलाई प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतले यसै फारामलाई प्रमाणित गरी पठाउनुपर्ने छ ।

विषयगत शाखा/शाखा उपशाखा/निकाय/संस्थाको नाम/वडा नं :										
क. सं	प्रमुख कार्यक्रम	मुख्य क्रियाकलापहरू	इकाइ	वार्षिक लक्ष्य	वार्षिक बजेट	प्रमुख जिम्मेवार पदाधिकारी	सहयोगी निकाय शाखा	सम्पन्न गर्ने समयावधि	आवियो कार्यक्रम संकेत नं	कैफियत
१										
२										
३										
४										
५										
६										
७										
८										
९										
१०										
११										
१२										
१३										
१४										
	जम्मा कार्यक्रम खर्च									
	जम्मा चालु खर्च									
	कूल जम्मा									

द्रष्टव्य : यस वार्षिक कार्यक्रमको चौमासिक विभाजन ढाँचा राष्ट्रिय योजना आयोगले निर्दिष्ट गरेको ढाँचामा तयार गरी स्वीकृत गराउनुपर्ने छ ।

अनुसूची ४ नक्साहरु

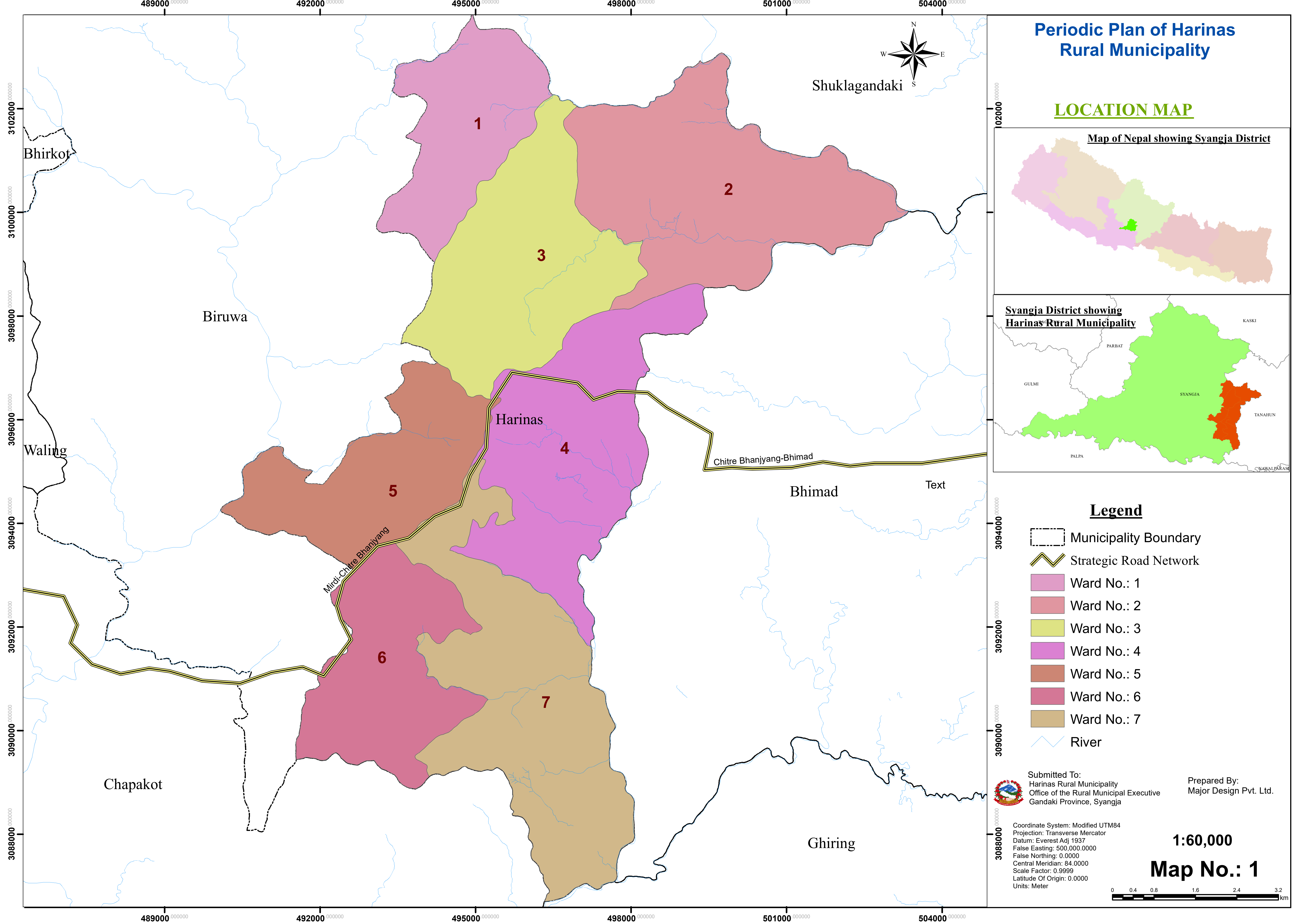

Periodic Plan of Harinas Rural Municipality
LOCATION MAP
Map of Nepal showing Syangja District
Syangja District showing Harinas Rural Municipality
KASKI
PARBAT
GULMI
SYANGJA
TANAHUN
PALPA
Shuklagandaki
Bhirkot
Biruwa
Waling
Harinas
Bhimad
Chapakot
Ghiring
Text
Chitre Bhanjyang-Bhimad
Mirdi-Chitre Bhanjyang
1
2
3
4
5
6
7
N
S
E
W
489000
492000
495000
498000
501000
504000
3102000
3100000
3098000
3096000
3094000
3092000
3090000
3088000
Legend
Municipality Boundary
Strategic Road Network
Ward No.: 1
Ward No.: 2
Ward No.: 3
Ward No.: 4
Ward No.: 5
Ward No.: 6
Ward No.: 7
River
Submitted To:
Harinas Rural Municipality
Office of the Rural Municipal Executive
Gandaki Province, Syangja
Prepared By:
Major Design Pvt. Ltd.
Coordinate System: Modified UTM84
Projection: Transverse Mercator
Datum: Everest Adj 1937
False Easting: 500,000.0000
False Northing: 0.0000
Central Meridian: 84.0000
Scale Factor: 0.9999
Latitude Of Origin: 0.0000
Units: Meter
1:60,000
Map No.: 1
0 0.4 0.8 1.6 2.4 3.2
km

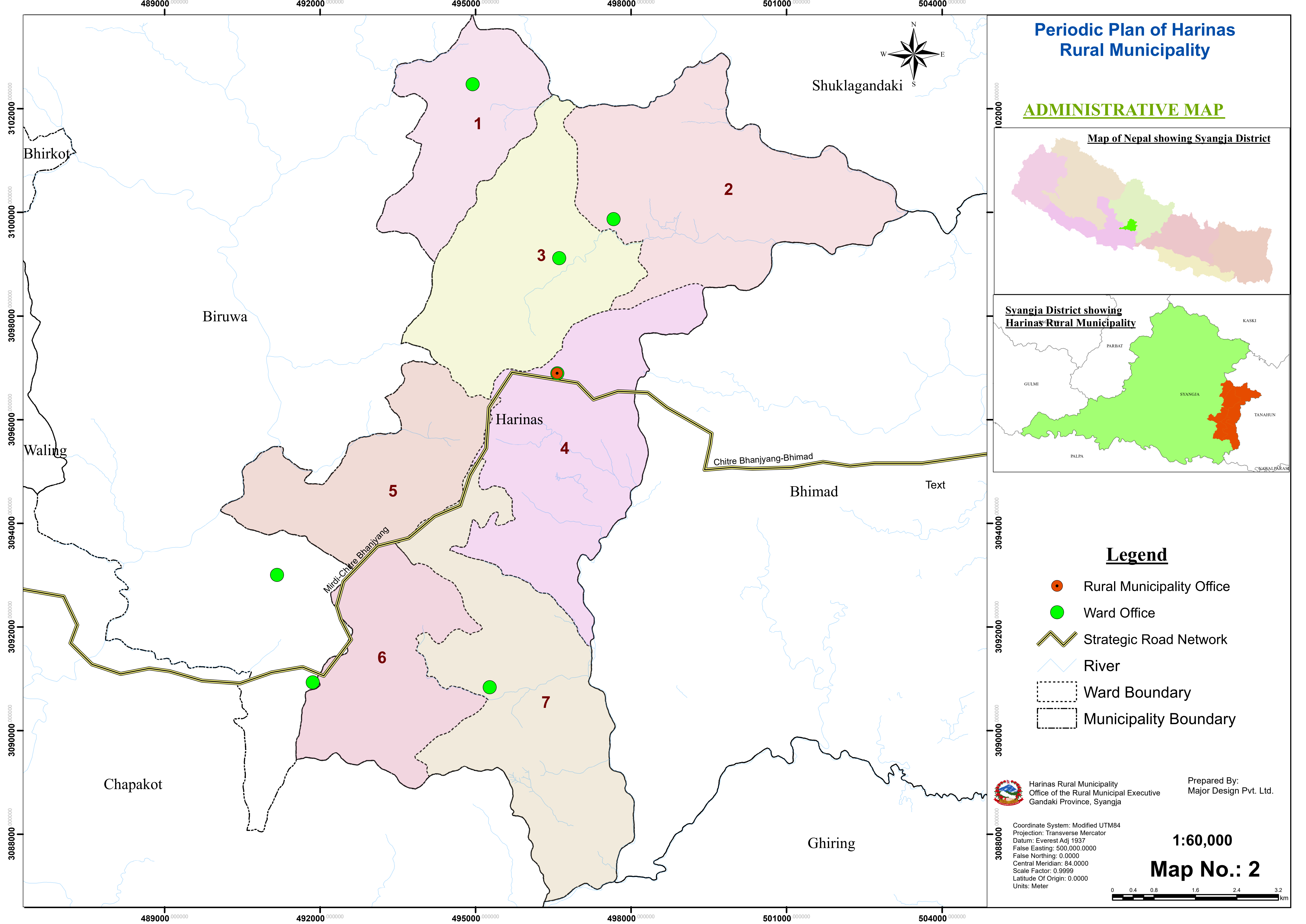
Periodic Plan of Harinas Rural Municipality
ADMINISTRATIVE MAP
Map of Nepal showing Syangja District
Syangja District showing Harinas Rural Municipality
KASKI
PARBAT
GULMI
SYANGJA
TANAHUN
PALPA
NAWALPARASI
Shuklagandaki
Bhirkot
Biruwa
Waling
Harinas
Bhimad
Chapakot
Ghiring
Text
Chitre Bhanjyang-Bhimad
Mirdi-Chitre Bhanjyang
1
2
3
4
5
6
7
Legend
Rural Municipality Office
Ward Office
Strategic Road Network
River
Ward Boundary
Municipality Boundary
Harinas Rural Municipality
Office of the Rural Municipal Executive
Gandaki Province, Syangja
Prepared By:
Major Design Pvt. Ltd.
Coordinate System: Modified UTM84
Projection: Transverse Mercator
Datum: Everest Adj 1937
False Easting: 500,000.0000
False Northing: 0.0000
Central Meridian: 84.0000
Scale Factor: 0.9999
Latitude Of Origin: 0.0000
Units: Meter
1:60,000
Map No.: 2
0 0.4 0.8 1.6 2.4 3.2 km
489000
492000
495000
498000
501000
504000
3102000
3100000
3098000
3096000
3094000
3092000
3090000
3088000

Periodic Plan of Harinas Rural Municipality

LAND USE MAP

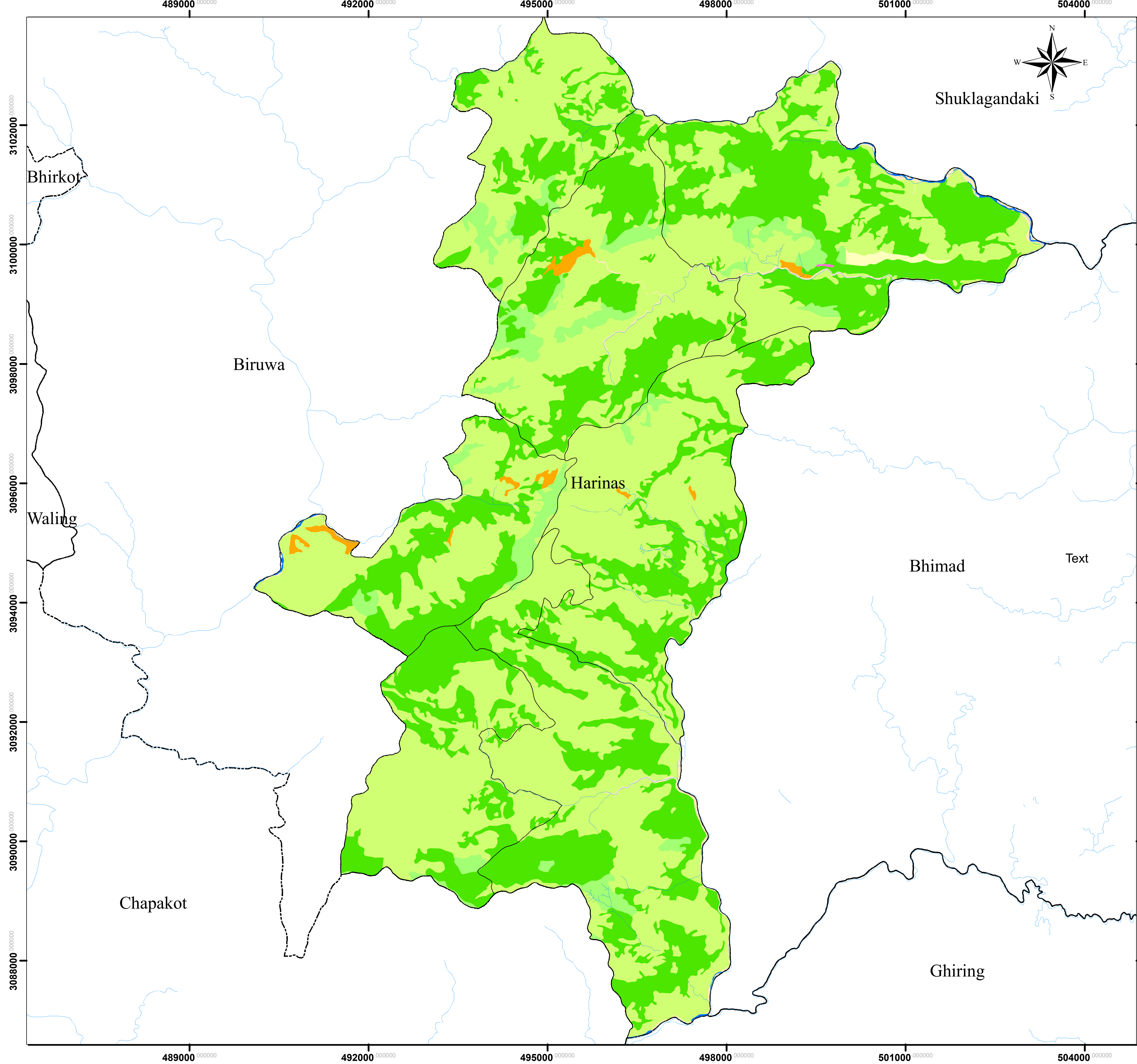

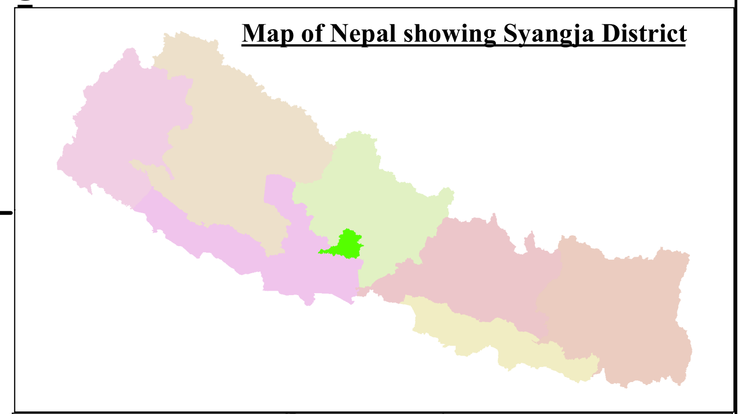

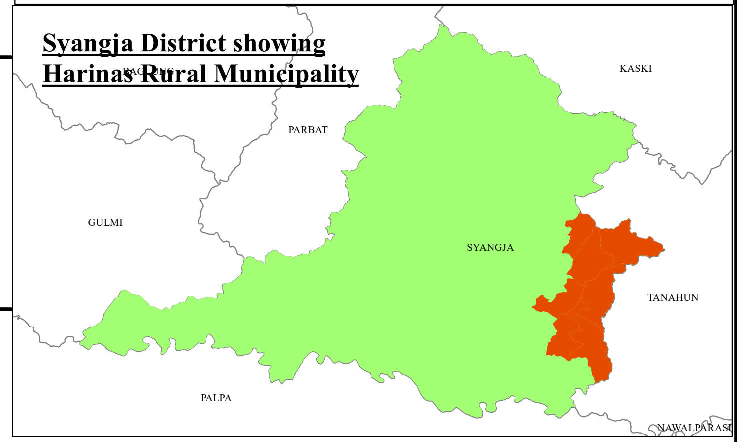

Legend

- River
- Ward Boundary

Category

- Barren Land
- Bush
- Cultivation
- Embankment
- Forest
- Grass
- River/Waterbody
- Riverbed
- Municipality Boundary

Submitted To:
Harinas Rural Municipality
Office of the Rural Municipal Executive
Gandaki Province, Syangja

Prepared By:
Major Design Pvt. Ltd.

Coordinate System: Modified UTM84
Projection: Transverse Mercator
Datum: Everest Adj 1937
False Easting: 500,000.0000
False Northing: 0.0000
Central Meridian: 84.0000
Scale Factor: 0.9999
Latitude Of Origin: 0.0000
Units: Meter

1:60,000

0 0.4 0.8 1.6 2.4 3.2 km

Map No.: 3

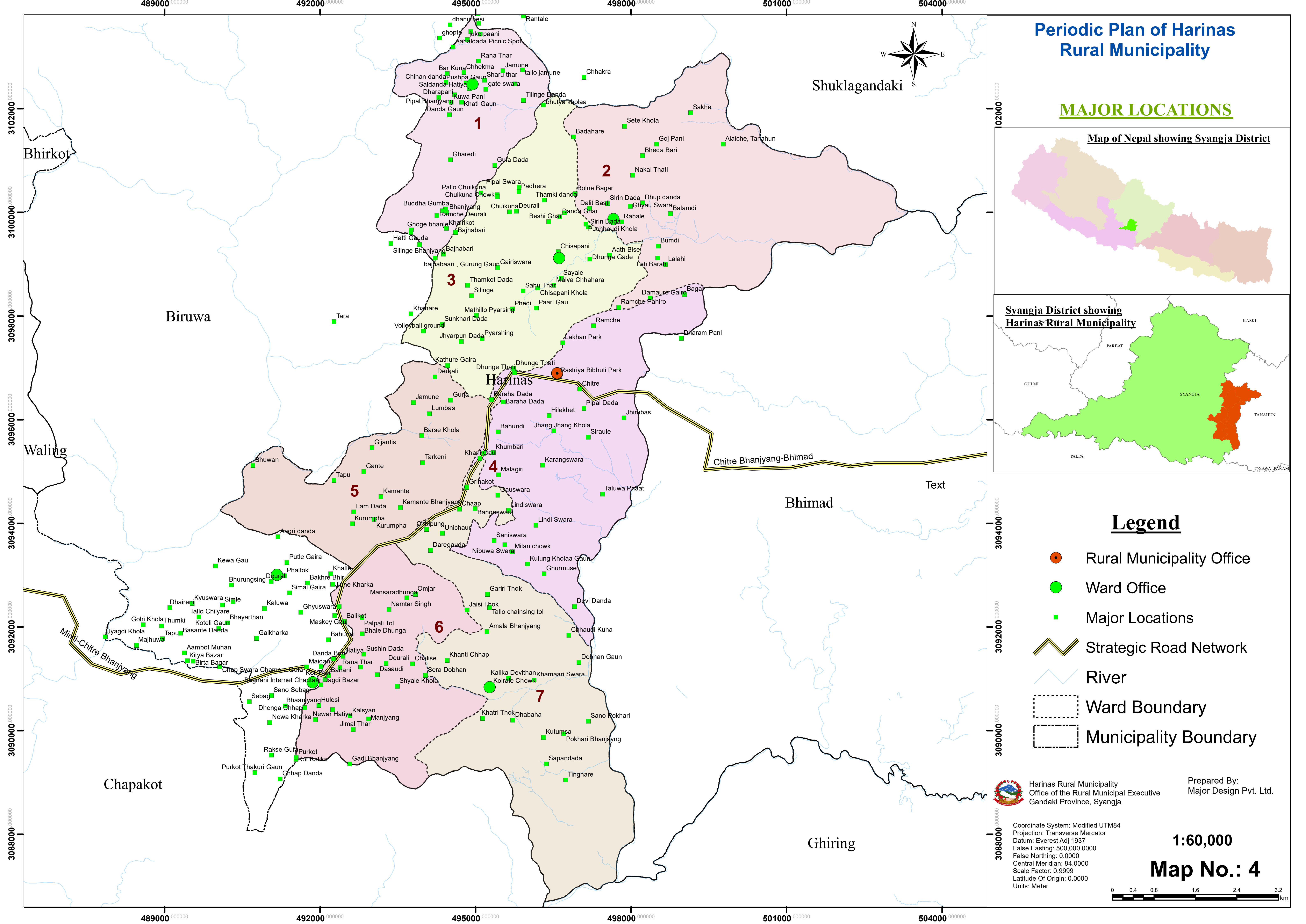

Periodic Plan of Harinas Rural Municipality
MAJOR LOCATIONS
Map of Nepal showing Syangja District
Syangja District showing Harinas Rural Municipality
KASKI
PARBAT
GULMI
SYANGJA
TANAHUN
PALPA
NAWALPARASI
Legend
Rural Municipality Office
Ward Office
Major Locations
Strategic Road Network
River
Ward Boundary
Municipality Boundary
Harinas Rural Municipality
Office of the Rural Municipal Executive
Gandaki Province, Syangja
Prepared By:
Major Design Pvt. Ltd.
Coordinate System: Modified UTM84
Projection: Transverse Mercator
Datum: Everest Adj 1937
False Easting: 500,000.0000
False Northing: 0.0000
Central Meridian: 84.0000
Scale Factor: 0.9999
Latitude Of Origin: 0.0000
Units: Meter
1:60,000
Map No.: 4
Shuklagandaki
Bhirkot
Biruwa
Waling
Bhimad
Chapakot
Ghiring
Harinas
Chitre Bhanjyang-Bhimad
Mirdi-Chitre Bhanjyang
Text
1
2
3
4
5
6
7
Rastriya Bibhuti Park
N
S
E
W

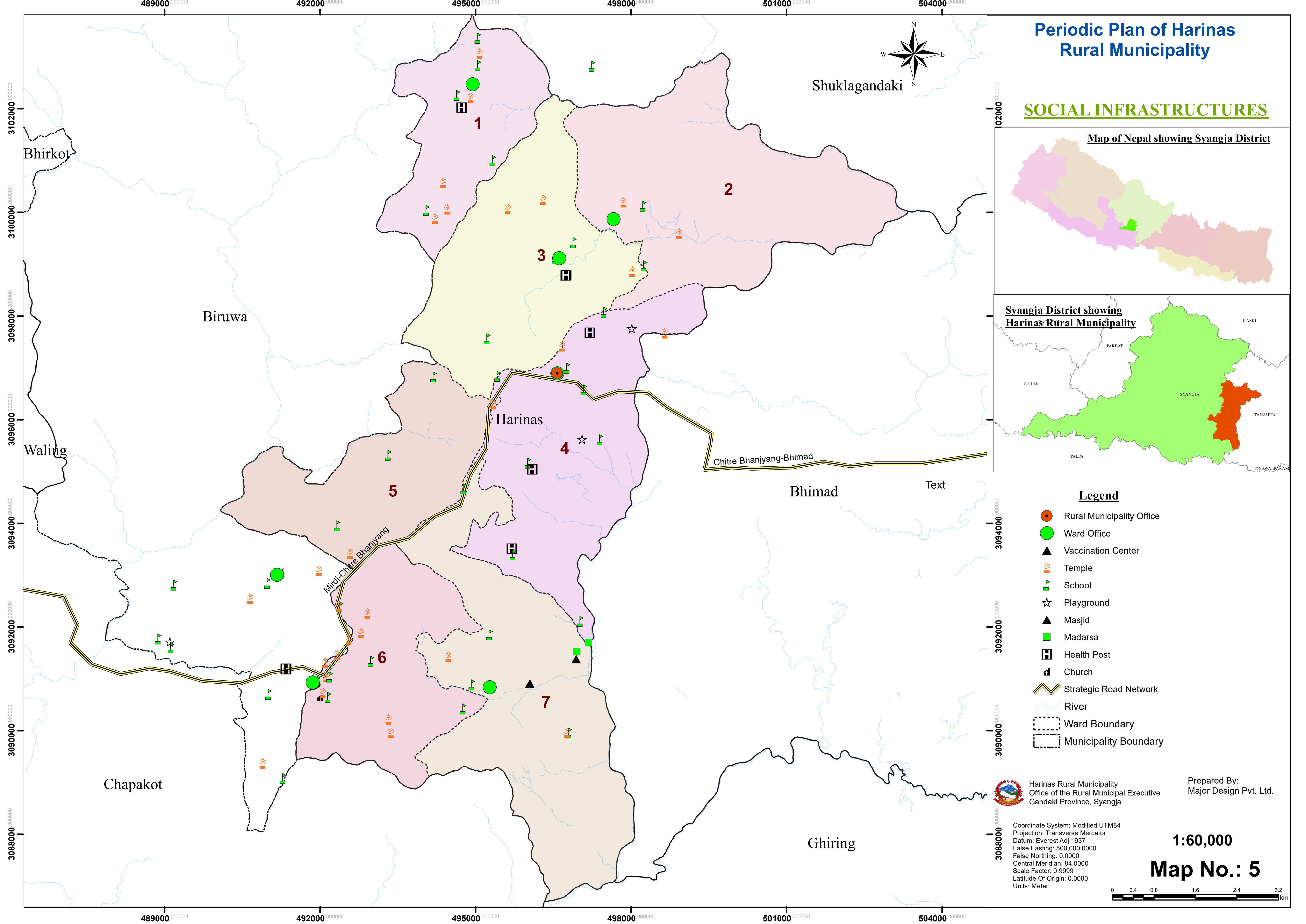
Periodic Plan of Harinas Rural Municipality
SOCIAL INFRASTRUCTURES
Map of Nepal showing Syangja District
Syangja District showing Harinas Rural Municipality
KASKI
PARBAT
GULMI
SYANGJA
TANAHUN
PALPA
NAWALPARASI
Shuklagandaki
Bhirkot
Biruwa
Waling
Harinas
Bhimad
Chapakot
Ghiring
Chitre Bhanjyang-Bhimad
Mirdi-Chitre Bhanjyang
Text
1
2
3
4
5
6
7
N
E
S
W
489000
492000
495000
498000
501000
504000
3102000
3100000
3098000
3096000
3094000
3092000
3090000
3088000
Legend
Rural Municipality Office
Ward Office
Vaccination Center
Temple
School
Playground
Masjid
Madarsa
Health Post
Church
Strategic Road Network
River
Ward Boundary
Municipality Boundary
Harinas Rural Municipality
Office of the Rural Municipal Executive
Gandaki Province, Syangja
Prepared By:
Major Design Pvt. Ltd.
Coordinate System: Modified UTM84
Projection: Transverse Mercator
Datum: Everest Adj 1937
False Easting: 500,000.0000
False Northing: 0.0000
Central Meridian: 84.0000
Scale Factor: 0.9999
Latitude Of Origin: 0.0000
Units: Meter
1:60,000
Map No.: 5
0 0.4 0.8 1.6 2.4 3.2
km

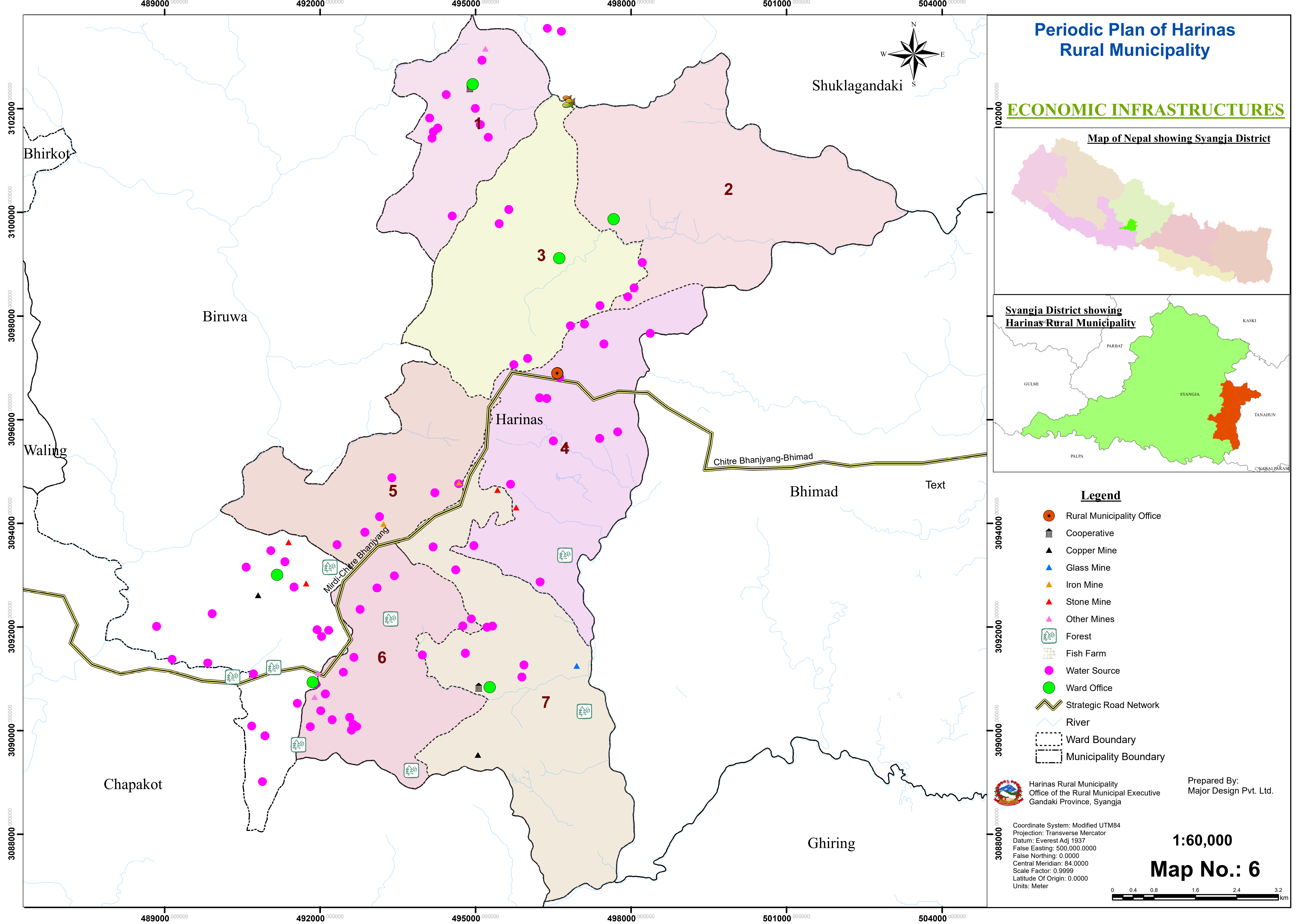
Periodic Plan of Harinas Rural Municipality
ECONOMIC INFRASTRUCTURES
Map of Nepal showing Syangja District
Syangja District showing Harinas Rural Municipality
KASKI
PARBAT
GULMI
SYANGJA
TANAHUN
PALPA
NAWALPARASI
Legend
Rural Municipality Office
Cooperative
Copper Mine
Glass Mine
Iron Mine
Stone Mine
Other Mines
Forest
Fish Farm
Water Source
Ward Office
Strategic Road Network
River
Ward Boundary
Municipality Boundary
Harinas Rural Municipality
Office of the Rural Municipal Executive
Gandaki Province, Syangja
Prepared By:
Major Design Pvt. Ltd.
Coordinate System: Modified UTM84
Projection: Transverse Mercator
Datum: Everest Adj 1937
False Easting: 500,000.0000
False Northing: 0.0000
Central Meridian: 84.0000
Scale Factor: 0.9999
Latitude Of Origin: 0.0000
Units: Meter
1:60,000
Map No.: 6
0 0.4 0.8 1.6 2.4 3.2 km
Shuklagandaki
Bhirkot
Biruwa
Waling
Harinas
Bhimad
Text
Chapakot
Ghiring
Chitre Bhanjyang-Bhimad
Mirdi-Chitre Bhanjyang
1
2
3
4
5
6
7
N
S
E
W
489000
492000
495000
498000
501000
504000
3102000
3100000
3098000
3096000
3094000
3092000
3090000
3088000

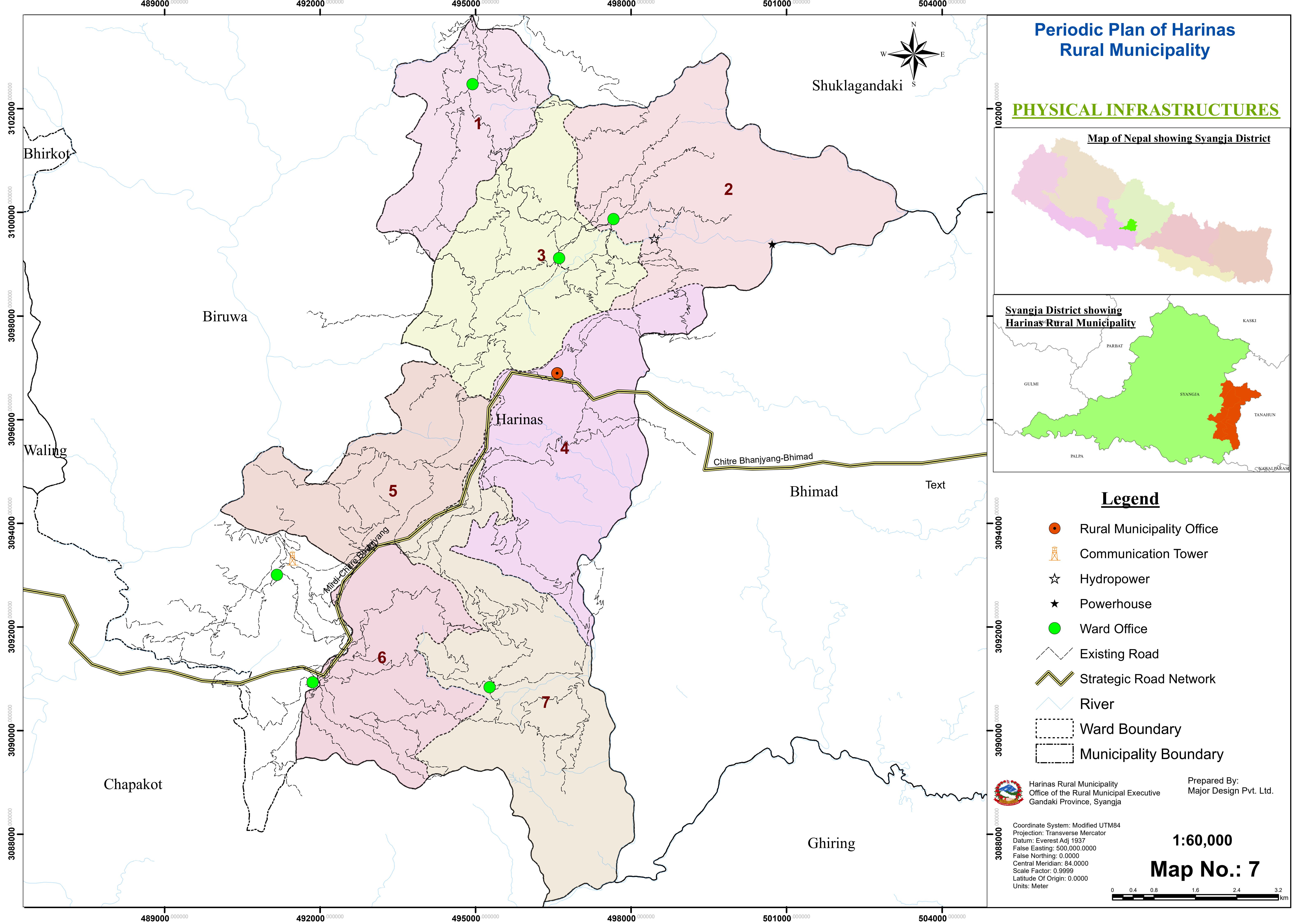

Periodic Plan of Harinas Rural Municipality
PHYSICAL INFRASTRUCTURES
Map of Nepal showing Syangja District
Syangja District showing Harinas Rural Municipality
KASKI
PARBAT
GULMI
SYANGJA
TANAHUN
PALPA
Legend
Rural Municipality Office
Communication Tower
Hydropower
Powerhouse
Ward Office
Existing Road
Strategic Road Network
River
Ward Boundary
Municipality Boundary
Harinas Rural Municipality
Office of the Rural Municipal Executive
Gandaki Province, Syangja
Prepared By:
Major Design Pvt. Ltd.
Coordinate System: Modified UTM84
Projection: Transverse Mercator
Datum: Everest Adj 1937
False Easting: 500,000.0000
False Northing: 0.0000
Central Meridian: 84.0000
Scale Factor: 0.9999
Latitude Of Origin: 0.0000
Units: Meter
1:60,000
Map No.: 7
0 0.4 0.8 1.6 2.4 3.2 km
Shuklagandaki
Bhirkot
Biruwa
Harinas
Waling
Bhimad
Chapakot
Ghiring
Chitre Bhanjyang-Bhimad
Text
1
2
3
4
5
6
7
489000
492000
495000
498000
501000
504000
3102000
3100000
3098000
3096000
3094000
3092000
3090000
3088000